

Hämeenlinnan Parkki - Kaupungipuiston historia ja maiseman kehitys

Sari Saastamoinen

Hämeenlinnan kaupunki
Tekninen toimiala
Luonnonhoitotoimisto

2005

Hämeenlinnan Parkki – Kaupunginpuiston historia ja maiseman kehitys
Tekijä: Sari Saastamoinen
Työn tilaaja: Hämeenlinnan kaupunki, tekninen toimiala, luonnonhoitotoimisto
2005

2. korjattu painos

ISBN 952-9509-15-4

Kannen kuva: Maisema Kaupunginpuistosta Hämeen linnalle vuonna 1913
Hämeenlinnan kaupungin historiallisen museon kuva-arkisto

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää Hämeenlinnan Kaupunginpuiston historiaa ja maiseman kehitystä kirjallisuus- ja arkistotutkimuksen avulla. Selvitys on osa Hämeenlinnan kaupungin teknisen toimialan luonnonhoitotoimiston Kansallinen kaupunkipuisto - tavoitteista toimenpiteisiin –tutkimus- ja kehittämishanketta.

Kaupunginpuisto sijaitsee noin kilometrin päässä kaupungin keskustasta, Hämeen linnan pohjoispuolella, Vanajaveden rannalla. Noin 16 hehtaarin laajuinen puisto on keskikaupungin merkittävin virkistys- ja ulkoilualue. Se on keskeinen historiallinen puisto Hämeenlinnassa ja yksi Suomen vanhimpia julkisia maisematyylisiä puistoja.

Kaupunginpuiston perusti kuvernööri Otto Carl Rehbinder vuosien 1841-1863 välillä. Puiston muita historiallisia nimityksiä ovat Parkki, Puisto ja Iso Puisto. Se edustaa ns. englantilaista maisemapuutarhaa, jolle on ominaista vapaamuotoisuus ja epäsäännöllisyys, luonnonmukainen maisema. Parkkiin rakennettiin maisematyylin mukaisesti mutkittelevia käytäviä, tekoraunio ja paviljonkeja. Jyrkkiä rinteitä pengerrerettiin tukimuureilla. Puistoon tehtiin myös muita kivirakenteita, kuten aitoja, portaikkoja ja laituri. 1900-luvun tärkeimmät lisäykset puistoon ovat 1920-luvulla rakennetut laululava ja ravintola- eli kahvilakatos sekä viimeistään 1937 rakennettu paviljonki. Alueelta on hävinnyt rakennuksia, mm. vuonna 1861 rakennettu Puistoravintola ja vuonna 1895 rakennettu musiikkikappeli, jotka purettiin 1960-luvulla. Vuonna 2005 rakennettiin uusi paviljonki vuonna 1988 palaneen paviljongin tilalle. Puistossa on useita muistomerkkejä sekä muutamia teknisiä rakennuksia. Puistosta on alkuvaiheessa ollut esteettömät näkymät Vanajavedelle, linnalle, Linnan kasarmeille ja kaupunkiin päin. Maisema on vähitellen puuston kehittyessä sulkeutunut.

Tutkimuksen avulla voidaan Kaupunginpuiston kehittämisessä, käytön ja hoidon suunnittelussa sekä toteutuksessa ottaa huomioon alueen kulttuuri- ja puistohistorialliset arvot.

Asiasanat Hämeenlinna, kansallinen kaupunkipuisto, Kaupunginpuisto, Parkki, Otto Carl Rehbinder, historiallinen puisto, maisemapuisto, englantilainen maisemapuutarha, maiseman kehitys, Ojoisten kartano, Linnan kasarmit

Sivut 159 s. + liitteet 7 s.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	1
2. Kaupunginpuiston historian ja maiseman kehityksen selvitys	3
2.1 Kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelman asettamat tavoitteet Kaupunginpuiston alueelle	3
2.2 Tutkimuksen tavoitteet	3
2.3 Tutkimusmenetelmät	3
3. Kaupunginpuiston lähtötietoja.....	4
3.1 Kohteen perustiedot	4
3.2 Luonnonolot	8
3.2.1 Maiseman rakenne, maa- ja kallioperä	8
3.2.2 Vanajavesi	9
3.2.3 Kasvillisuus ja eläimistö.....	9
4. Kaupunginpuisto edustaa englantilaista maisemapuutarha	12
4.1 Maisemapuutarhan määritelmä.....	12
4.2 Englantilaisen maisemapuutarhan kehitys ja ominaispiirteet	12
5. Suomen puistojen historiaa 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun	13
5.1 Englantilainen maisemapuutarha leviää maahamme kartano- ja kylpyläpuutarhojen kautta	13
5.2 Julkiset puistot	14
5.3 Kansanpuistot	15
5.4 Julkisten laitosten puutarhat.....	16
6. Hämeen linnan ympäristön historiaa	16
6.1 Hämeen linnan ympäristön historiallinen maisemakokonaisuus	16
6.1.1 1200-1500 -luku	16
6.1.2 1600-luku.....	17
6.1.3 1700-luku.....	19
6.1.4 Linnan kasarnit ja Ojoisten kartano 1800-luvulta nykyaikaan.....	21
6.1.4.1 Linnankasarnit	21
6.1.4.2 Ojoisten kartano	26
7. Hämeenlinnan puistotilanne ennen Kaupunginpuiston perustamista	33
8. Otto Carl Rehbinder - Hämeenlinnan puistojen kehittäjä.....	34
8.1 Rehbinder Hämeen läänin kuvernöörinä vuosina 1841-1863	34
8.2 Rehbinder kaunistaa kaupunkia.....	36
8.2.1 Kuvernöörin perustamat puistot	36
8.3.2 Uusiin puistoihin istutettavat kasvit - Rehbinderin taimitarha	37
9. Kaupunginpuiston historia	38
9.1 Pyövelimäen alue 1800-luvun alussa ennen Kaupunginpuiston perustamista .	38
9.2 Rehbinder päättää rakennuttaa maisemapuiston Pyövelinmäelle	41
9.3 Rehbinderin selonteko puiston perustamistöistä vuodelta 1845	42
9.4 Parkki siirtyy kaupungille ja puistokomitea perustetaan	44
9.5 Puiston suunnittelu	45
9.6 Puiston rakentaminen vuosia kestänyt projekti	46
9.6.1 Työn toteutus	46
9.6.2 Kivirakenteet ja kulkuväylät.....	47
9.6.3 Puiston koristekasvit.....	52
9.6.4 Paviljongit ja niihin liittyneet rakenteet.....	52
9.6.5 Puistoravintola	59
9.6.6 Muita puiston rakenteita	61
9.7 Parkin kehitysvaiheita.....	61
9.7.1 Alkuajat	61

9.7.1.1 Puisto virkistysalueena.....	61
9.7.1.2 Parkin hoito Rehbinderin kauden jälkeen	64
9.7.2 Parkki vakiinnuttaa paikkansa	65
9.7.2.1 Tilanne 1870-luvun alussa	65
9.7.2.2 Kuvernööri von Ammondt jatkaa Rehbinderin työtä puistojen hyväksi	67
9.7.2.3 Parkin suosio lisääntyy.....	68
9.7.3 Parkki Puistojohtokunnan hoidosta rahatoimikamarin hoitoon.....	69
9.7.3.1 Parkki saa kilpailijan Karlbergin puistosta eli Aulangosta	69
9.7.3.2 Vuosisadan vaihteeseen säästöbudjetilla	70
9.7.4 Parkin uusi kukoistuskausi	75
9.7.4.1 Böökin puistovaliokunta	75
9.7.4.2 Kunnostustoimenpiteitä	75
9.7.4.3 Istutukset ja niiden hoito	78
9.7.4.4 Puiston virkistyskäyttö.....	80
9.7.4.5 Puistoon suunniteltiin muistomerkkejä.....	83
9.7.5 Parkki vuosina 1919-1969	84
9.7.5.1 Puistovaliokunta lakkautetaan	84
9.7.5.2 Puiston kasvillisuus	84
9.7.5.3 Huvituksia ja kulttuuria	86
9.7.5.4 Uusia rakennuksia Parkkiin	93
9.7.5.5 Muistomerkkien määrä Parkissa lisääntyy.....	103
9.7.6 Kaupunginpuisto vuosina 1970-2005.....	107
9.7.6.1 Puiston hoitovastuu	107
9.7.6.2 Hoito- ja kunnostustoimenpiteitä.....	107
9.7.7 Kaupunginpuistoon liittyvää toimintaa	120
10. Kaupunginpuiston maiseman kehitys.....	122
10.1 Karttakooste.....	122
10.2 Puiston yleisilme kuvamateriaalin perusteella	124
10.3 Kaupunginpuisto ennen ja nyt – valokuvapareja maisemassa tapahtuneista muutoksista	131
11. Yhteenveto	143
11.1 Kaupunginpuiston rakenteet ja rakennuskanta.....	143
11.1.1 Mitä puistossa on ollut ja mitä sieltä nykyisin löytyy?	143
11.1.2 Ylläpito	151
11.2 Kasvillisuus	151
11.3 Tutkimuksen arviointia.....	152
LÄHTEET	154

1. Johdanto

Vuoden 2005 alussa Hämeenlinnan kaupungin teknisen toimialan luonnonhoitotoimisto käynnisti laajan tutkimus- ja kehittämishankkeen Hämeen keskiaikaisen linnan ympäristössä sijaitsevasta historiallisesta maisemakokonaisuudesta. Tutkimusalueen muodostavat Kaupunginpuisto sekä Ojoisten kartanon ja Linnan kasarmin alueet, jotka kaikki ovat osa Hämeenlinnan kansallista kaupunkipuistoa (KUVA 1-2). *Kansallinen kaupunkipuisto - tavoitteista toimenpiteisiin* -tutkimushanketta johtaa kaupunginmetsänhoitaja Timo Tuomola ja suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen vastaa tutkimuksen käytännön toteutuksen suunnittelusta. Kaupungin lisäksi hanketta rahoittaa Ympäristöministeriö.

Kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa määritellään sen eri osa-alueiden kehittämisen peruseriaatteen. Linnan ja sen ympäristön muodostamasta aluekokonaisuudesta todetaan, että sen arvokasta puisto- ja kulttuurihistoriallista perintöä ja arvoja tulee vaalia. Aluetta kehitettäessä on pyrittävä ottamaan huomioon sekä matkailulliset näkökohdat että kaupunkilaisten tarpeet. Tavoitteena on historiallisen ympäristön tuominen näkyvämmiin esille ja paremmin ihmisten tietoisuuteen. (Lappalainen 2002, 25, 27, liite 2:tiivistelmä 1; LHTA 1.)

Viheralueohjelma –2015:ssa, joka ohjaa Hämeenlinnan viheralueiden suunnittelua, rakentamista ja hoitoa, esittää, miten kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmaa toteutetaan tulevalle 10-vuotisoljelmakaudella. Ohjelmassa todetaan, että Hämeenlinnan historialliset puistot ovat merkittävä osa maakunnan kulttuuriperintöä. Kulttuurihistoriallisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävien viheralueiden arvot säilytetään kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti. Kohteiden omaleimaiset, arkkitehtoniset, maisemalliset ja historialliset arvot huomioidaan hoidon, kehittämisen sekä muutos- ja korjausrakentamisen suunnitelmallisessa toteuttamisessa. (Vertainen & Lappalainen 2005, 5, 18.)

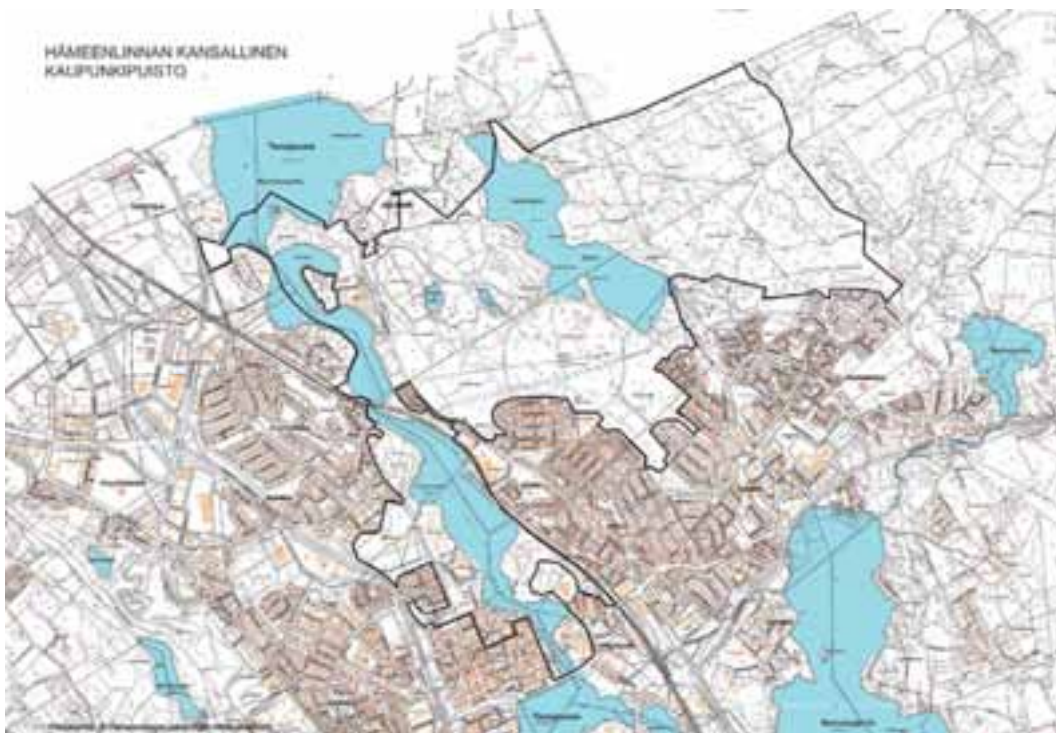
Kansallisen kaupunkipuiston peruseriaatteiden ja tavoitteiden mukaisesti Kaupunginpuiston, Ojoisten kartanon ja Linnan kasarmien alueiden tulevan käytön ja hoidon suunnittelu vaatii tuekseen erilaisten selvityksien tekemistä. Käynnistetyn tutkimushankkeen suunniteltuja selvityksiä ovat mm. historialliset selvitykset, kasvillisuusinventoinnit ja eläimistöselvitykset. Niiden avulla voidaan hoidon suunnittelussa ja toteutuksessa ottaa huomioon alueen kulttuuri- ja puistohistorialliset arvot, maankäytön historia sekä monimuotoinen kasvi- ja eläinlajisto. Ojoisten kartanon ja Linnan kasarmien alueella ollaan tekemässä asemakaavamuutoksia, alueiden käytön luonne on muuttumassa. Näiltä alueilta tehtävissä selvityksissä luonnonhoitotoimisto tekee yhteistyötä kaavoitustoimiston kanssa. (LHTA 1; henkilökohtainen tiedonanto kaupunginmetsänhoitaja Timo Tuomola ja suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto 15.4.2005.)

Tässä työssä esitellään edellä kuvatus tutkimushankkeen yhden osa-alueen, Kaupunginpuiston historian ja maiseman kehityksen selvityksen tuloksia.

KUVA 1.

Tutkimusalue on Hämeen linnan (1) ympäristössä sijaitseva historiallinen maisemakokonaisuus, johon kuuluvat Kaupungipuisto (4), Ojoisten kartano (3) ja Linnan kasarnit (2). Alue kuuluu Hämeenlinnan kansalliseen kaupunkipuistoon, jonka mukaan myös aluerajaukset on tehty. (Kuva: Hämeenlinnan kaupunki 2004.).

KUVA 2. Hämeenlinnan kansallisen kaupunkipuiston alue. Hämeen keskiaikainen linna ympäristöineen on vuonna 2001 perustetun Suomen ensimmäisen kansallisen kaupunkipuiston historiallinen ja kulttuurinen keskus. (Lappalainen 2002, 8.)

2. Kaupunginpuiston historian ja maiseman kehityksen selvitys

2.1 Kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelman asettamat tavoitteet Kaupunginpuiston alueelle

Kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa on asetettu tavoitteet Kaupunginpuiston kehittämiseksi. Niiden mukaan puiston nykytilan ja tavoitteiden määrittäminen tarvitsevat tarkempia selvityksiä. Puiston keskiosan historiallinen maisemarakenne ja linnan suuntaan aikoinaan avautuneiden näkymien palauttaminen ovat keskeisiä tavoitteita tulevaisuudessa. Lisäksi tavoitteena on tarkistaa puiston hoitoa intensiivisemmin hoidettujen rakennettujen vyöhykkeiden ja luonnonmukaisesti kehittyvän puistometsän osalta. (Lappalainen 2002, 24-25.) Kaupunginpuiston kaikkien rakennelmien todetaan kaipaavan korjausta ja niiden kunnossapito panostusta. Rakennusten peruskorjaus onkin jo käynnistetty vuonna 2004 (Vertainen & Lappalainen 2005, 5, 18).

2.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää Kaupunginpuiston historiallista ja maisemallista kehitystä puiston perustamisvaiheista lähtien. Kysymyksiä, joihin tutkimuksessa haettiin vastauksia olivat mm.: missä vaiheessa puiston rakenteet ja istutukset on tehty, kenen toimesta sekä miten puistoa on hoidettu ja kehitetty, miten näkymät puistosta mm. Vanajavedelle ja linnalle päin ovat muuttuneet ja miten puiston oma ilme on aikojen kuluessa muuttunut? Puistoon liittyvät tapahtumat ja toiminta eri aikoina ovat mielenkiintoisia puiston käytön luonnetta ilmentäviä piirteitä, myös niistä löytyvää tietoa kartoitettiin.

Tässä työssä ei tehty puiston alueen kasvillisuusinventointia. Luonnonhoitotoimisto teettää inventoinnin ulkopuolisella konsultilla, mahdollisesti jo kesän 2005 aikana (henkilökohtainen tiedonanto suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto 16.5.2005).

Kaupunginpuiston historiaan läheisesti liittyvien Ojoisten kartanon ja Linnan kasarmien kehitystä kuvataan myös lyhyesti. Niiden osalta tarkemmat selvitykset tekee kaavoitustoimiston ja alueen omistajien tilaamana konsulttityönä Jaakko Pöyry Infra, Maa ja Vesi Oy (LHTA 2).

2.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmenetelmänä käytettiin pääasiassa kirjallisuus- ja arkistotutkimusta. Tutkittavaan aineistoon kuuluivat kirjallisuus ja muut kirjalliset kuvaukset, historialliset kartat, vanhat valokuvat, ilmakuvat, kortit, piirroksot ja maalaukset. Painamattoman aineiston lähteinä käytettiin seuraavia arkistoja:

Luonnonhoitotoimiston arkisto, Tekninen toimiala, Hämeenlinnan kaupunki (LHTA)
Talotoimiston arkisto, Tekninen toimiala, Hämeenlinnan kaupunki (TTA)
Hämeenlinnan kaupunginarkisto (HKA)
Hämeenlinnan kaupungin historiallisen museon kuva-arkisto (HKHMKA)
Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

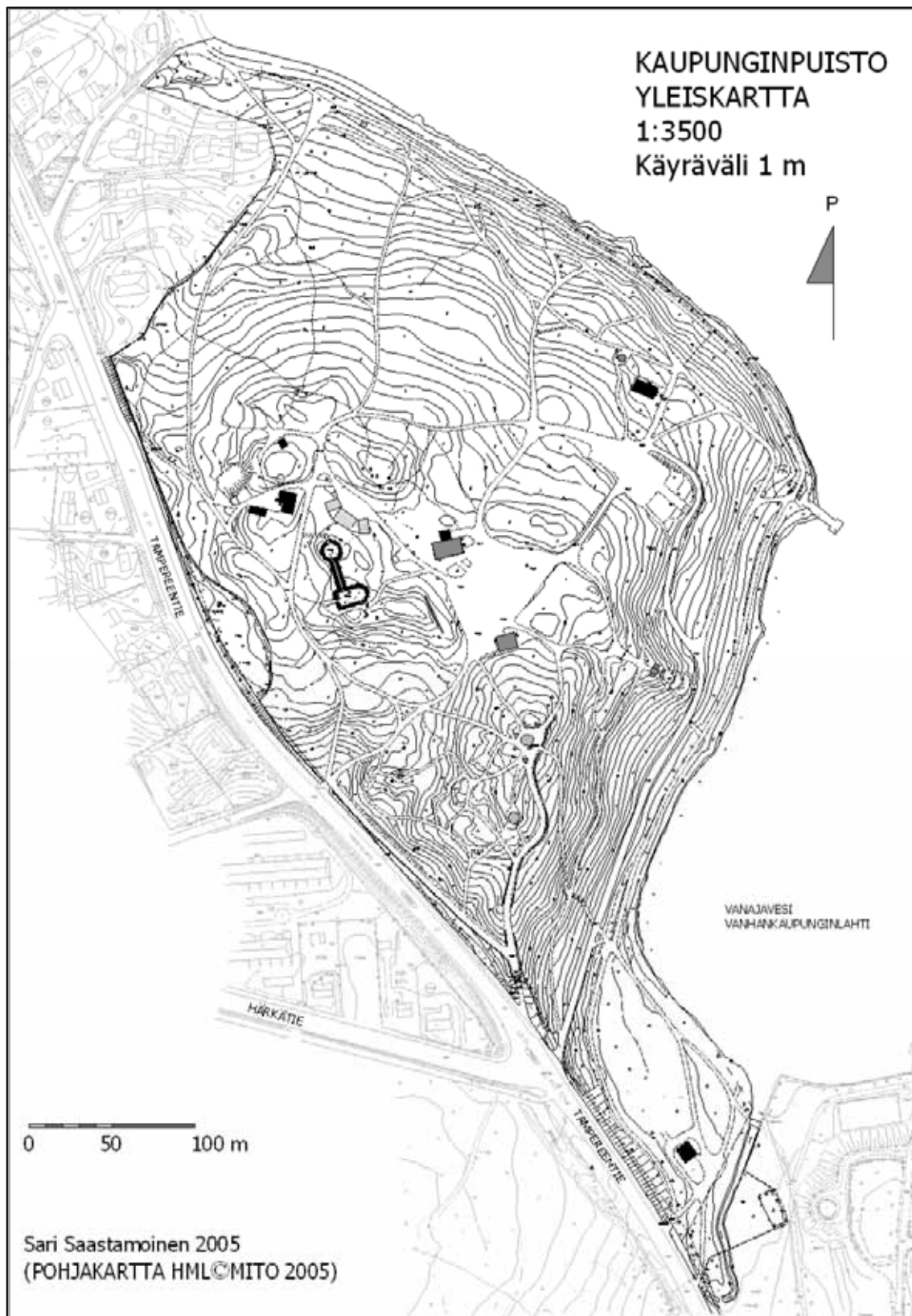
Hajanaisesta arkistomateriaalista pyrittiin kokoamaan havainnollinen esitys alueen historiasta ja maiseman kehityksestä. Vanhoilla valokuvilla oli tärkeä asema maiseman kehityksen selvittämisessä. Puistoa kuvaavista vanhoista valokuvista valittiin sopivia ja kuvattiin samasta paikasta niille kuvapari nykyisestä tilanteesta. Vertaamalla kuvapareja tehtiin johtopäätöksiä siitä, miten maisema on muuttunut. Lisäksi Kaupunginpuiston lähihistoriasta saatiin tietoa luonnonhoitotoimiston kesällä 2005 tekemästä Kaupunginpuiston asukaskyselyn tuloksista (LHTA 3), kyselyssä asukkaille annettiin mahdollisuus kertoa mm. Kaupunginpuistoon liittyviä muistoja.

Selvityksessä annetaan aluksi perustiedot tutkimuskohteesta, minkä jälkeen kuvataan tutkimuskohteen edustaman englantilaisen maisemapuutarhan tyypillisiä piirteitä sekä Suomen puistojen historiaa. Tutkimusalueen yleistä historiallista taustaa käydään läpi Hämeen linnan perustamisesta 1200-luvulta lähtien aina nykyaikaan saakka, samoin kerrotaan Hämeenlinnan puistotilanteesta ennen Kaupunginpuiston perustamista. Kaupunginpuiston perustajasta, kuvernööri Rehbinderistä ja hänen toiminnastaan Hämeenlinnan puistojen kehittäjänä, on omat kappaleensa. Tämän jälkeen keskitytään varsinaisen päätutkimuskohteen, Kaupunginpuiston historian vaiheisiin kronologisessa järjestyksessä 1800-luvulta vuoteen 2005. Puiston maiseman kehityksestä on tehty kooste kuvallisen aineiston pohjalta. Yhteenvedossa on tiivistelmä siitä, milloin Kaupunginpuiston nykyiset rakenteet ja rakennuskanta ovat syntyneet sekä kuvataan puiston nykyistä kasvillisuutta ja hoitoa.

3. Kaupunginpuiston lähtötietoja

3.1 Kohteen perustiedot

Kaupunginpuisto sijaitsee noin kilometrin päässä kaupungin keskustasta, Hämeen linnan pohjoispuolella (ks. KUVA 2). Kuvassa 3 on yleiskartta Kaupunginpuiston alueesta. Puistoa rajaa idästä ja osittain myös etelästä Vanajavesi, pohjoisessa puisto rajautuu omakotitalotontteihin. Lännessä puisto ulottuu Tampereentiehen ja etelässä Linnan kasarmin alueen puistomaiseen pohjoisosaan. Puiston pinta-ala on noin 16 hehtaaria (henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 8.7.2005). Se on keskikaupungin merkittävin ja lähin virkistys- ja ulkoilualue. Yhdessä Aulangon, Sairion rantareitin ja Linnan puiston kanssa se muodostaa laajan Vanajaveden ympäri kulkevan ulkoilureitin. Kaupunginpuiston oman käytäväverkoston pituus noin 5,4 kilometriä. (Hämeen linna -toimikunta 1992, 77-78; Lappalainen 2002, 25.)

KUVA 3. Yleiskartta Kaupunginpuiston alueesta.

Puiston voidaan katsoa jäsentyvän kolmesta maastoltaan toisistaan eroavasta alueesta. Eteläosa ja rantaa kiertävä vyöhyke ovat tasaisia. Niiltä nousevat jyrkät rinteet ylös mäen päälle. Korkeuskäyrien tiheydestä voi päätellä, kuinka jyrkkiä puiston etelä- ja itäsekä koillisrinteet ovat. Luoteessa ja pohjoisessa rinteet ovat loivempia. Puiston keskiosat ovat kumpuilevaa maastoa. Laajempia tasaisia alueita löytyy vain puiston keskiosasta, jossa on kaksi aukiota.

Puiston rakennettu osa keskittyy sen eteläosiin, alueen pohjoisosa on luonnonmukaisempaa aluetta. Puiston rakennuskantaan kuuluu viisi paviljonkia, laululava, kahvilakatos, asuinrakennus ulkorakennuksineen, huoltorakennus ja teknisiä rakennuksia (pumppukoppi ja jätevedenpuhdistamo). Puistossa toimivan kesäteatterin rakennuksia ovat kiinteä katsomo, lavasteita, lipunmyyntikoppi ja huoltorakennus sosiaalityöalalle. Alueella on runsaasti kivirakenteita: tekoraunio, maihinnousulaituri, yksi laajempi portaikko ja useita pienempiä portaita, muutamia pollareita eli tolppia sekä yhden paviljongin yhteydessä tukimuurien muodostamat istutusaltaat. Puiston luoteis- ja länsipuolta reunustaa kiviaita, lisäksi puiston rinteillä, käytävien reunalla ja rantatörmällä laiturin yhteydessä on tukimuureja. Alueelta löytyy myös yksi kevyen liikenteen silta ja useita muistomerkkejä.

Kaupunginpuisto on keskeinen historiallinen puisto Hämeenlinnassa ja yksi Suomen vanhimpia julkisia maisematyylisiä puistoja Helsingin ulkopuolella kuuluen siten myös valtakunnallisesti arvokkaisiin kulttuurihistoriallisiin kohteisiin. Puisto on osa Hämeen keskiaikaisen linnan alueen laajempaa maisemakokonaisuutta ja kulttuurimaisemaa. Alue on kaavoitettu asemakaavassa puistoksi. (Lappalainen 2002, 20-22; LHTA 4.)

Kuvissa 4 A-D nähdään Kaupunginpuistoa ja sitä ympäröivää aluetta lintuperspektiivistä kuvattuna.

A. Kaupunginpuisto kaakosta luoteeseen kuvattuna. Oikeassa nurkassa näkyy rautatiesilta, jonka yli kulkevan kevyen liikenteen väylän kautta päästään Aulangolle ja Sairion rantareitille. Vasemmalla Tampereentietä länteen Ojoisille kääntyvä Härkätie.

B. Kaupunginpuisto koillisesta lounaaseen kuvattuna. Taustalla häämöttää tummana Ahveniston metsäinen harju. Vasemmalla Vanhankaupunginlahti.

C Kaupunginpuisto lännestä itään kuvattuna. Kuvan alaosassa Tampereentie. Vanajaveden vastarannalla kulkee kevyen liikenteen Sairion rantareitti.

D. Kaupunginpuisto lounaasta koilliseen kuvattuna. Etualalla Puistonmäen kaupunginosaa, Vanajaveden toisella puolella Aulangon ulkoilu- ja luonnonsuojelualue.

KUVA 4 A-D. Ilmakuvia Kaupunginpuistosta 31.5.2005. (Kuvat: Lentokuva Vallas Oy, Kaupunginpuisto LHV 05101/73, 70, 77, 74).

3.2 Luonnonolot

3.2.1 Maiseman rakenne, maa- ja kallioperä

Kuvassa 5 on kartta Kaupunginpuiston ja sen ympäristön maisemarakenteesta.

KUVA 5. Kaupunginpuiston alue on kartan keskellä olevan moreeniselänteen itäreunassa. Lounaassa näkyy Ahveniston harjuselännettä, Vanajaveden itäpuolella Aulangon alueen moreeniselänne. (Kuva: Mikkola et. al. 2001, 14, kuvan laatinut MA-arkkitehdit 1999).

Kaupunginpuiston alue muodostaa yhdessä sen luoteispuolella sijaitsevan Kettumäen kanssa erillisen, selkeän, tasankolaaksosta nousevan moreenimäen. Puiston eteläosan maaperä on savea. Pääkivilajina alueella on granodioriitti ja gneissigraniitti. (Simonen 1949; Virkkala 1961; Mikkola 2002, 10, 12, 23.) Alueella ei ole avokallioita, mutta puiston pohjoisosissa on kivikkoa (Talvisilta 1979; Lehtimäki 2003).

3.2.2 Vanajavesi

Kaupunginpuisto sijaitsee Vanajaveden rannalla. Vanajavesi on säännöstelty runsasravinteinen vesistö, jolle on ominaista voimakas vuosittainen veden korkeuden vaihtelu, keskimäärin 60 senttimetriä. Veden rantoja kuluttava vaikutus joudutaan ottamaan huomioon rantarakenteita suunniteltaessa. Järven veden laatu on nykyisin virkistyskäyttöön sopivaa. Vielä 1970-luvulla se oli ajoittain uimakelvotonta. (Lappalainen 2002, 9.)

Vanajaveden pinta on nykyisin +79,4 metriä merenpinnan yläpuolella (m mpy). Järven vedenpinnan korkeutta on laskettu keinotekoisesti 1700-luvun lopulta lähtien useita kertoja koskia perkaamalla. Tällä haluttiin välttää alaville maille nousevia kevättulvia ja samalla valloittaa lisää viljelysmaata. Vuosina 1773 ja 1774 perattiin Lempäälän koskia, jolloin Vanajaveden pinta laski noin 90 cm. 1800-luvulla veden pinta oli noin +82,5 m mpy, mutta useat koskien perkaukset vuodesta 1818 lähtien, mm. 1857 aloitettu Lempäälän Kuokkalankosken perkaus, laskivat veden pintaa arviolta noin 2 metriä nykytasolle. Veden lasku synnytti komeita rantatörmäjä ja -kivikkoja Vanajaveden rannoille. (Mikkola et al. 2002, 14.)

3.2.3 Kasvillisuus ja eläimistö

Kaupunginpuiston luonto tarjoaa monipuolisen retkikohteen luonnosta kiinnostuneelle kulkijalle. Puistossa ei ole laajoja leikattuja nurmialueita, vaan luonnonmukaista heinikkoa ja niittyä sekä istutettuja puita ja pensaita sekä luontaista metsikköä ja pensaikkoa. Liitteessä 1 on listattu alueen vuoden 1995 tilannetta puuvartisten kasvilajien eli puiden ja pensaiden osalta. Listalta on karsittu sellaisia lajeja, joiden tiedetään sen jälkeen hävinneen puistosta, kuten tulppaanipuu ja kultasade (henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen, 14.7.2005).

Kaupunginpuistossa on istutetun kasvilajiston ohella erityisen monipuolinen luonnonvarainen ruohokasvilajisto (KUVA 6 A-C). Kasvillisuus vaihtelee pohjoisrinteen mustikkatyypistä itä- ja länsirinteiden käenkaali-mustikkatyyppiin, etelärinne on enimmäkseen käenkaali-oravanmarjatyypistä kasvustoa. Kaupunginpuiston pohjoisrinne on havupuuvaltaista sekametsää, rinteiden alaosa on saniaislehtoa. Muualla lehtipuut ovat vallitsevia. (LHTA 5; Mikkola et al. 2001, 60.)

Kaupunginpuiston alueella tehtyjen virallisten kasvi-inventointien tulokset on tallennettu valtakunnalliseen Atlas-kasvistorekisteriin. Mukana ovat putkilokasvit lukuun ottamatta koristekasveja. Tiedot on tallennettu rekisteriin neliökilometrin kokoisina alueina. Kaupunginpuisto on siten osa isompaa inventoitua aluetta ja sen kasvilistaus sisältää myös lähiympäristön kasveja. (LHTA 6.) Puistotoimisto kartoitti alueen puuvartisista kasveista vuonna 1995 (LHTA 5), lisäksi alueelta on kasviharrastajien Pulsatilla -kasvikerhon tekemä kartoitus sekä puuvartisista että ruohokasveista vuosilta 1994 ja 1995 (LHTA 7). Uusia, tarkempia kasvillisuusselvityksiä tullaan tekemään

mahdollisesti loppukesän 2005 aikana (henkilökohtainen tiedonanto suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto 27.6.2005).

A. Puiston eteläinen sisäänkäynti.

B. Puiston koillisosan alarinteen saniaislehtoa.

C. Länsiosan Tampereentien puoleisen käytävän reunan kukkaniittyä.

KUVA 6 A-C. Kaupunginpuiston alueella on monipuolinen kasvilajisto (Kuvat: Sari Saastamoinen 16.6.2005).

Kaupunginpuistosta on vuonna 1995 tehty lintukartoitus, jossa puiston alueelta tavattiin 23 lintulajia (LHTA 5). Alueelta tullaan tekemään uusia eläimistöselvityksiä, ainakin jo tehtyä lintukartoitusta on tarkoitus päivittää. Mahdollisesti alueen hyönteisistä kuten perhosista tehdään myös selvityksiä (henkilökohtainen tiedonanto suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto 7.7.2005).

4. Kaupunginpuisto edustaa englantilaista maisemapuutarha

4.1 Maisemapuutarhan määritelmä

Hämeenlinnan Kaupunginpuisto edustaa ns. englantilaista maisemapuutarhaa (Lappalainen 2002, 22). Maisemapuutarha on Sinisalon määritelmän mukaan vapaamuotoinen, epäsäännöllinen, ei-formaalinen puutarhatyyli, joka usein liittyy läheisesti taiteelliseen maisemakuvaukseen sekä luonnonfilosofiaan ja länsimaissa ihannoituun pastoraaliseen luonnonmaisemaan. Yleisnimitys maisemapuutarha tai -tyyli sisältää monenlaisia nimityksiä, kuten englantilainen maisemapuutarha, englantilainen puisto, puistotyyli, vapaa puutarha tai tyyli, romanttinen puutarha tai luonnollinen eli naturalistinen puutarha. Englantilainen maisemapuutarha on vain yksi maisemapuutarhatyylin edustaja, myös Manner-Euroopassa kuten Ranskassa ja Saksassa kehittyivät omat maisemapuutarhatyylinsä. (Sinisalo 1997, vi, 135, 153.)

4.2 Englantilaisen maisemapuutarhan kehitys ja ominaispiirteet

Englantilaisten maisemapuutarhojen esikuvana olivat 1700-luvun alkupuolella italialaiset puutarha- ja puistomaisemat, joissa oli metsiköiden tai puuryhmien välissä aukioita, nurmi- ja kukkakenttiä sekä romanttisia antiikin rauniota (Sinisalo 1997, 140). Luonnonmukaista maisemaa ihannoitiin ja keinotekoisien muotopuutarhan piirteitä, kuten esimerkiksi leikattuja puita ja pensaita, vältettiin. Ajatus perustui taide- ja filosofiateorioihin, joissa vastustettiin säännöllisyyttä ja symmetriaa, joita ei luonnossa esiinny. (Sinisalo 1997, 136-137, 139-140.)

Uusia piirteitä olivat puiston ulottaminen aivan kiinni rakennukseen, mutkittelevat tiet ja luonnonalueet muotoon leikatuista puista ja pensaista muodostuvien pienempien tilakokonaisuuksien tilalla. Vesiaiheissa suorat kanavat korvattiin luonnonmukaiseksi muovatuilla jokimaisemilla luonnonputouksia jäljittelevine keinotekoisine vesiputouksineen, säännönmukaisten vesialtaiden tilalle tulivat luonnonmukaiset tekojärvet ja -lammet. (Sinisalo 1997, 141, 142, 144.)

Säännöllisten puu- tai pensasistutusten reunustamat puutarhakäytävät, tiet tai puistokadut eli alléet säilyivät usein vielä maisemapuutarhassakin. Usein niiden istutukset kuitenkin tehtiin epäsäännöllisemmässä järjestyksessä. Alléen tilalla voitiin käyttää myös suoraa tietöntä puiden reunustamaa näkymää, vista, joka saattoi sijaita keskellä puutarha-aluetta ilman korostettua alku- tai loppupistettä kuten esimerkiksi rakennusta tai lampea. (Sinisalo 1997, v, 141, 142, 144.)

Raunioista tuli suosittu elementti englantilaisessa maisemapuistossa, niiden lisäksi puutarhoihin pystytettiin myös symbolisia muistomerkkejä. Tärkeä osa puistoa olivat sen yksityiskohtina toimivat rakenteet, kuten sillat, klassiset temppelit, luolat, veistokset ja paviljongit. Paviljongilla eli huvimajalla tarkoitetaan pienekköä, katettua puutarharakennusta, joka on tyyliltään usein eksoottinen, esimerkiksi sveitsiläistyylinen (schweitzerei). (Uino 1989, 68; Sinisalo 1997, vi.) Sveitsiläistyylin rakennuksille on ominaista rikas puukoristelu ja leveät konsolien kannattamat räystäät (Putkonen & Ivars 2003, 17).

1700-luvun puolivälin jälkeen alkoi englantilaisessa maisemapuutarhassa vähitellen uusi vaihe, ns. englantilais-kiinalainen -puutarha. Maisemapuutarhaan ryhdyttiin

yhdistämään kiinalaisiksi miellettyjä yksityiskohtia, kuten esimerkiksi kiinalaistyyliä paviljonkeja (chinoiserie). (Sinisalo 1997, vi, 146, 147.)

Englantilainen arkkitehti William Chambers (1726-1796) esitteli vuonna 1722 englantilaiseen maisemapuutarhaan tyylin, jossa puisto ei koostunut suurista aukeista tiloista vaan pienemmistä yksiköistä ja näkymien sarjasta, joiden luonne paljastui katsojalle hänen siirtyessään osiosta toiseen. Tyylin esikuvaksi Chambers ilmoitti kiinalaisen puutarhan päätyypit, joita hänen mukaansa olivat ”miellyttävät, yllättävät ja kauhistuttavat”. Puutarhan ja sen osioiden tarjoamien elämysten piti kuvastaa näitä tyyppejä. Tyyliä ei sellaisenaan omaksuttu käyttöön, mutta siitä sovellettujen piirteiden hillitymmästä käytöstä tuli hyvin suosittua maisemapuutarhoissa 1800-luvun alkupuolella. (Sinisalo 1997, 148.)

1700-luvun lopulla kehittyi englantilaiseen maisemapuutarhaan pittoreskittyyli. Sen mukaan puisto tuli suunnitella siten, että sen näkymät olisivat visuaalisesti mahdollisimman mielenkiintoisia kohteita maalaukselle. Tyyliä ei puutarhasuunnittelussa paljontaan käytetty. (Sinisalo 1997, 148, 150.)

Puutarhasuunnittelija Humphry Repton (1752-1818) toi englantilaiseen maisemapuutarhaan siihen aiemmin kuulumattomia piirteitä kuten järjestyksen ja symmetrian. Puhdasoppisessa maisemapuutarhassa päärakennus voitiin sijoittaa mihin kohtaa puutarhaa tahansa ja puutarha ulottui kiinni rakennukseen. Repton halusi erottaa rakennuksen maisemapuutarhasta geometrisesti järjestetyllä erilaisista osastoista muodostuvalla puutarhalla. Yhtenä osana saattoi olla esimerkiksi parterri, joka on matalahko geometrisista kuvioista tai kasviornamentiikasta muodostuva koristeistutus. Se oli tehty joko muotoon leikatuista puista ja pensaista tai muotoillusta nurmipinnasta, vesialtaista, värillisestä sorasta tms. Yhtenä osana saattoi olla ruusutarha, jopa muotopuutarhan ratkaisuja muistuttava lehtimaja. Tärkeä uutuus oli myös kukkien käyttö kukkanurmena, säännöllisinä kukkapenkkeinä tai nurmikolle sijoitettuina kukkakoriasetelmina. (Sinisalo 1997, vi, 151, 152.) Edellä kuvattu ns. eklektinen suuntaus, jossa maisemapuutarhaan alettiin yhdistää muotopuutarhan aineksia, oli tunnusomaista monille 1800-luvun jälkipuolen julkisille puistoille ja kartanopuutarhoille. (Uino 1989, 68.)

5. Suomen puistojen historiaa 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun

5.1 Englantilainen maisemapuutarha leviää maahamme kartano- ja kylpyläpuutarhojen kautta

Maisemapuutarha-aate saapui Suomeen 1790-luvulla. Maisematyyli vaati runsaasti tilaa, joten se otettiin käyttöön pääasiassa suurissa kartanoissa. (Merivuori 1984, 28.) Fagervikin kartanon maisemapuutarhassa, joka perustettiin 1790-luvulla, sovellettiin ensimmäistä kertaa Suomessa puhtaasti englantilaisen maisemapuutarhan ideaa toteuttaa puutarha luontoa kaunistamalla pikemminkin kuin rakentamalla se alusta loppuun. Toinen tärkeä uusi käyttöönotettu piirre Fagervikissä olivat ohjelmalliset puutarharakennukset ja muut elementit, kuten kiinalainen paviljonki (KUVA 7). (Häyrynen 2001a, 21.) Monrepos’n kartanon puisto Viipurissa oli Suomen maisemapuistoista nähtävyytenä kuuluisin. Se rakennettiin useassa vaiheessa 1790-luvulta lähtien vuoteen 1820 saakka. (Knapas 2001a, 220.)

1800-luvun alussa maamme puutarhakulttuuri kehittyi hitaasti, se rakentui pääasiassa yksityisten kartanopuistojen ja -puutarhojen varaan. Porvaristo ja työväestö keskittyivät edelleen 1700-luvun tapaan hyötykasviviljelyyn pienillä pihamaillaan. Kartanoistakin vain rikkaimmilla oli varaa perustaa muita kuin hyötykasvipuutarhoja. (Merivuori 1984, 26, 28.) Tavanomaisiin suomalaisiin pappilan- ja porvarispuutarhoihin englantilaista tyyliä ei juuri omaksuttu, niissä pysyttiin muotopuutarhassa aina 1800-luvun puolelle asti. (Häyrynen 2001a, 21.) Myös pienemmät kartanot pitäytyivät tiukasti geometrisissä muodoissa 1850-luvulle asti (Merivuori 1984, 28).

Maisemapuistojen yleistymiseen vaikutti voimakkaasti 1800-luvun alkupuolen kylpylätoiminta. 1800-luvulla kaupungit vuokrasivat usein alueita ravintola- tai kylpyläyrityksille sekä yleishyödyllisiin tarkoituksiin, jolloin puiston perustaminen sisältyi usein vuokraehtoihin (Häyrynen 2001b, 92). Kylpyläiden yhteyteen rakennettiin englantilaisen maisematyylin mukaisia puistoja, kuten Helsingin Kaivopuiston ja Turun Kupittaan kylpyläpuistot. Samoihin aikoihin alettiin perustaa puistoja myös kasarmialueille. 1830-luvulta lähtien kaupunkien lähelle rakennettiin huviloita, joiden yhteyteen perustettiin lähinnä maisematyyllisiä puutarhoja. Huvilapuutarhojen kukoistuskauti ajoittuu kuitenkin vasta vuosisadan loppupuolelle. (Merivuori 1984, 28.)

KUVA 7. Fagervikin 1790-luvulta säilynyt kiinalainen eli chinoiserie-paviljonki on harvoja englantilaisen maisemapuutarhan kiinalaissuuntauksen edustajia maassamme. (Häyrynen 2001b, 23.)

5.2 Julkiset puistot

Vielä 1800-luvun alussa varsinaisten yhteiskunnan varoin ylläpidettävien puistojen perustaminen oli hyvin vähäistä. Näiden julkisten puistojen edeltäjiä olivat ns. kansanniityt ja -kedot, joita oli jo keskiajalla ja sitäkin varhaisemmalla ajalla. Tällaisia luonnostaan kokoontumis- ja huvittelupaikoiksi sopivia kylien ulkopuolella sijaitsevia alueita olivat esimerkiksi keinumäet (Merivuori 1984, 25, 29.)

Yksi julkisten puistojen perusedellytyksistä oli kaupunkimainen elämänmuoto. Kaupunkien kasvaessa ja teollisten työpaikkojen yleistyessä valtaosa ihmisistä menetti suoran yhteytensä maaseutuun. Yhteys luontoon voitiin säilyttää puistojen ja puutarhojen avulla. Tärkeämpiä puistojen syntymiseen vaikuttavia seikkoja olivat kuitenkin kaupunkirakenteelliset, ilmastolliset ja hygieeniset tekijät. (Merivuori 1984, 29.)

Kaupunkien julkisten viheralueiden perustaminen sai vauhtia kunnallisesta itsehallinnosta ja verotusoikeudesta. Tällöin myös yksityisiä puutarhoja ja puistoja alettiin lunastaa kaupunkien haltuun. 1800-luvun alkupuolella avattiin yksityispuutarhoja julkisiksi puistoiksi. Helsingissä kaupunki perusti vuonna 1825 Boijen puutarhaan ensimmäisen puistonsa, nk. ”Seurustelupuutarhan eli Yleisen Promenadin”, joka nykyään tunnetaan Kaisaniemen puistona. Varhaisimmat julkiset puistot olivat varakkaamman väen seurustelu- ja huvittelupaikkoja, kuten esimerkiksi Hämeenlinnassa vuonna 1830 avattu Uschakoffin puutarha eli Seurapuisto. Voidaan sanoa, että julkiset puistot suunniteltiin palvelemaan porvariston edustustarpeita. (Merivuori 1984, 29-30; Laitila 1995, 20; Häyrynen 2001a, 24.)

1800-luvulla puistojen käyttö muuttui varsin monipuoliseksi. Porvariston julkisessa ympäristössä tarkkojen soveliaisuussääntöjen mukaan tapahtuneen päiväkävelyn, promenadin, rinnalle tulivat sotilasorkestereiden musiikkiesitykset ja erilaiset yleisötilaisuudet. Lisäksi puistoihin alettiin vuosisadan lopulla rakentaa yksinkertaisia hiekkakenttiä leikki- ja urheilualueiksi. (Häyrynen 2001b, 92.) 1900-luvun puolella suunniteltiin ensimmäiset varsinaiset urheilualueet, jotka aluksi olivat erillisiä osia puistoympäristöissä (Häyrynen 2001b, 93).

1900-luvun alun julkiset puistot olivat yleensä maisemapuutarhoja. Tyypillistä niille oli puistoravintola. Sitä ympäröivät puuistutukset ja monimutkaiset kasviryhmät päänäkömäärän avara nurmialue, jolla oli puuryhmiä tai yksittäispuita. Puistossa oli usein ruutana- tai joutsenlampi sekä kiemurtelevaksi linjattu tieverkosto, joka tarjosi mahdollisuuden pitkään kävelyretkeen erilaisine ”luonnonnäkömäärineen”. Kaupunkipuistoille oli tyypillistä järjestys ja siisteys, nurmikolla ei saanut kävellä. Tämä puistomuoto on säilynyt sellaisenaan nykypäivään saakka, se on vain saanut lisäksensä nykyaikaisia välineitä ja laitteita. Esimerkki vuosisadan vaihteen maisemapuutarhatyyliin perustetuista julkisista puistoista on vuosina 1890-1904 rakennettu Helsingin Tähtitorninmäki. (Merivuori 1984, 31.)

5.3 Kansanpuistot

Vuosisadan vaihteessa virkistykseen etsiminen ulotettiin myös kaupunkien ulkopuolelle. Työväen vapaa-ajanvietosta kannettiin huolta. Sen katsottiin edellyttävän luonnonläheisiä, mutta valvottuja ympäristöjä varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolella (Häyrynen 2001a, 24.) Näin syntyivät kansanpuistot, joiden kautta puistokulttuuriin haluttiin sisällyttää myös kansankasvatuksellisia päämääriä. Kansanpuiston ihanneohjelman esitti jo 1700-luvun lopulla saksalainen C.C.L. Hirschfeld. Puistossa kävijälle haluttiin ”tarjota virkistystä, välittää mietiskelevää luonnonnautintoa sekä sivistää, opettaa ja jalostaa häntä”. Ensimmäiset kansanpuistot maahamme perustettiin 1900-luvun vaihteessa kuten Helsingin Korkeasaari ja Seurasaari sekä Turun Ruissalon kansanpuisto. (Merivuori 1984, 30.)

5.4 Julkisten laitosten puutarhat

Myös erilaisten julkisten laitosten ja instituutioiden yhteyteen alettiin perustaa puutarhoja, jotka muodostivat valtakunnallisen yhdenmukaisen puutarhakulttuurin verkoston. Näitä olivat mm. 1800-luvun alussa hautausmaat sekä puutarhakoulut ja 1800-luvun lopulta lähtien erilaiset hoitolaitokset, kasarmit, vankilat sekä tehdasympäristöjen istutukset (Häyrynen 2001a, 24 ja 2001b, 92).

1800-luvulla syntyi uusi puistotyyppi, erilaisten liikennelaitosten, kuten kanavien ja rautatieasemien, puistot. Varsinkin jälkimmäiset vaikuttivat suuresti ympäristöönsä etenkin maaseudulla. Jo 1800-luvun puolivälissä mainitaan Saimaan kanavalle tehtyt istutukset, ensimmäiset rautatiepuistot perustettiin 1870-luvulla. (Merivuori 1984, 30.)

6. Hämeen linnan ympäristön historiaa

6.1 Hämeen linnan ympäristön historiallinen maisemakokonaisuus

Kaupunginpuiston historiaan ja maiseman kehitykseen liittyvät tiiviisti sen läheisyydessä sijaitsevat Hämeen linnan, Ojoisten kartanon ja Linnan kasarmien alueet. Seuraavassa on esitelty pääpiirteittäin näiden alueiden historian ja maiseman kehitystä sekä Kaupunginpuiston aluetta ennen puiston rakentamista.

6.1.1 1200-1500 -luku

Hämeen linnan rakentaminen alkoi jo 1200-luvulla Vanajaveden kapeikon saarelle, pieneen mäenharjanteeseen (Mikkola et al. 2001, 55, 58). Nykyinen Kaupunginpuiston alue oli linnasaaresta pohjoiseen sijaitseva huomattavan korkea ja suurimmaksi osaksi jyrkkärinteinen mäki (Katermaa 1989, 86), jota on kutsuttu Pyövelinmäeksi. Nimen alkuperän oletetaan liittyvän linnaan ja sen vankilatoimintaan. Linnassa oli pidetty vankeja sen perustamisesta lähtien (Mikkola et al. 2001, 58) ja Pyövelinmäellä pantiin toimeen linnan vangeille langetetut kuolemantuomiot, mestaukset 1500-luvulle saakka. (Hämeen linna -toimikunta 1992, 76-77; Laitila 1995, 36; Mikkola et al. 2001, 56.) Korpimaa (1947) viittaa myös perimätietoon, jonka mukaan linnan pyöveli on aikoinaan asunut alueella.

Linnan yhteyteen perustettiin keskiajalla kolme kuninkaallista lato- eli karjakartanoa, Ojoinen, Saarinen ja Hätilä. Linnan luoteispuolella sijaitseva Ojoisten kartano (esiintyy kirjallisuudessa nimillä Oijas, Åis, Åjis, Ois, Oijs) on vanhin linnan tukikartanoista. (Palmunen 1968, 7.) Se oli myös suurin kartanoista: sen maat ympäröivät linnaa länsi- ja pohjoispuolelta (Katermaa 1989, 85). Nähtävästi myös Pyövelinmäen alue on kuulunut kartanon maihin. Linnan lähetyville päättyi Hämeenlinnan ja Turun välinen maantie eli Hämeen Härkätie, joka mainitaan kirjallisissa lähteissä jo vuonna 1556. Se jatkui itään ns. Ylisenä Viipurintienä (Masonen 1989, 64, 191).

Kuninkaankartanoita alettiin antaa vuokralle jo 1500-luvulla, välillä karjakartanot olivat linnan voutien hoidossa, myöhemmin 1500-luvun loppupuolella kihlakunnan voutien tilitettävänä (Lindeqvist 1926, 12).

6.1.2 1600-luku

Linna sijaitsi järven ja suon ympäröimän saaren eteläpäässä. Suohon kaivettiin 1600-luvun alussa oja, joka laskee Vanajaveden Pyövelinmäen eteläpuolella. Kaikki linnaa ympäröivä maa Vanajaveden kummallakin puolella kuului kolmelle kruunun latokartanolle. Ojoisten kartanon maat ympäröivät linnaa länsi- ja pohjoispuolelta, linnan eteläpuolella levittäytyivät Saaristen kartanon maat. Hätilän kartanon maat sijaitsivat Vanajaveden itäpuolella. (Katermaa 1989, 85, 130.) 1600-luvulla karjakartanot olivat välillä kihlakunnan voutien tilitettävänä, mutta myös yksityisille vuokrattuna, esimerkiksi vuonna 1619 Ojoisten kartano oli vuokrattu Axel Oxenstjernalle (Lindeqvist 1926,12).

Hämeenlinnan kaupunki perustettiin linnan pohjoispuolelle saaren pohjoispäähän nykyisten Linnan kasarmien alueelle vuonna 1639 (Lilius 1989, 7; Katermaa 1993, 130). Kaupunki sai vuosina 1650 ja 1651 lisää niitty- ja peltomaita Ojoisten kartanon ja kahden muun kruunulle kuuluvan karjakartanon maista. Metsät ja laidunmaat olivat niiden kanssa yhteisiä (Lindeqvist 1930, 189; Ripatti & Laitila 1989, 34). Tässä vaiheessa Pyövelinmäkikin nähtävästi siirtyi kaupungin omistukseen.

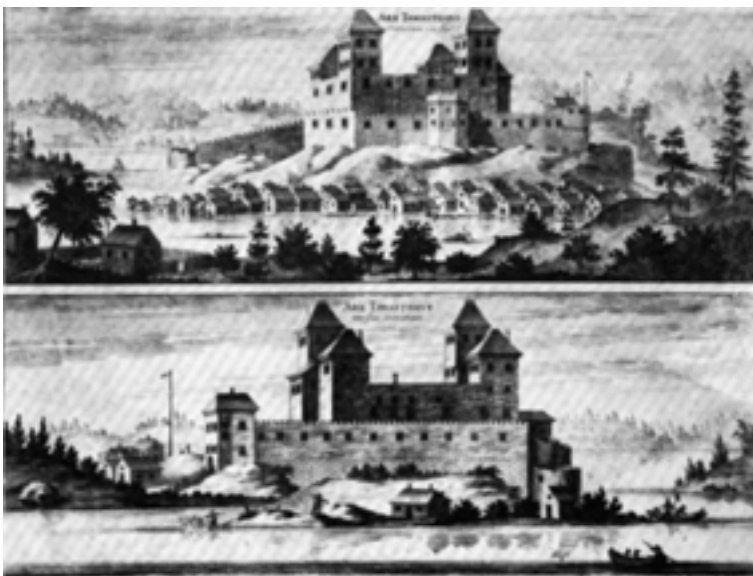
1600-luvun alkupuolella linnan seutu oli merkittävä kulkureittien risteys. Linnan tienoilla leikkasi toisensa kaksi maan pääteistä: itä-länsisuuntainen Viipurin-Turun -tie, ja pohjois-eteläsuuntainen Pohjanmaan tie. (Katermaa 1989, 85.) Turusta Hämeenlinnaan tuleva Hämeen Härkätie eli ”vanha Turkutie” kulki 1600-luvulla Ojoisten kartanon pihan kautta (Palmunen 1968, 146) linnan pohjoispuolelle, aina nykyisen Kaupunginpuiston alueelle (Masonen et al. 1991, 25). Tien viimeistä suo-ojan ja soistuvan lahdelman yli kaupunkiin kulkevaa osuutta Pyövelinmäen eteläpuolella sanottiin santasillaksi. Tie kulki Pyövelinmäen länsipuolta Ojoisten peltojen halki. Pyövelinmäen pohjoispuolella suunnilleen nykyisen rautatiesillan kohdalla johti jo 1600-luvulla maantiesilta Vanajaveden yli. (Lindeqvist 1926, 29; Ripatti & Laitila 1989, 35.) Sieltä tie jatkui itään aina Viipuriin asti.

Vuosina 1640-1648 Ojoisten kartano toimi maaherran virkatalona, kunnes maaherran virkapaikka siirtyi Helsinkiin. Vuonna 1650 Ojoisten kruunutilan päärakennus luovutettiin kaupungin raatihuoneeksi. Kun puinen kaksikerroksinen rakennus oli siirretty uudelle paikalleen, ei Ojoisille jäänyt muita kuin palvelusväen käyttöön soveltuvia rakennuksia sekä tarvittavat talousrakennukset. Kartanoa hoidettiin tämän jälkeen linnasta käsin. Vuosina 1670-1680 Ojoisten tilaa vuokrattiin kaupungin porvareille, kunnes siitä tehtiin vuonna 1680 sotilasvirkatalo. (Lindeqvist 1926, 12, 21, 117, 119; Palmunen 1968, 48, 51; Lilius 1989, 9.)

Vuoden 1650 tilanne on esitetty kuvan 8 kartassa. Kaupunginpuiston alue eli Pyövelinmäki näkyy kartassa kaupungin pohjoispuolella. Kuvassa 9 on piirros linnan ja kaupungin alueesta, joka kuvaa tilannetta noin 1680-luvulla.

KUVA 8. Ote Laurentius Schroderuksen vuonna 1650 piirtämästä Hämeenlinnan alueen kartasta, asemakaava- ja siltasuunnitelma. Kartta on Hämeenlinnan kaupungin ensimmäinen asemakaavasuunnitelma. Kaupunkia ja linnaa länsi- ja eteläpuolella ympäröivään suohon on kaivettu oja. Ns. santasilta ja tulliaita näkyvät kartassa kaupungin länsipuolella, pohjoiseen sillalle johtavaa tietä ei ole merkitty. Pyövelinmäen pohjoispuolella sijainneen sillan paikkaa osoittaa pelkkä tekstimerkintä. Karttaan on piirretty linnan eteläpuolelta lähtevä siltasuunnitelma Vanajaveden yli Hätilänniemelle. (Ripatti & Laitila 1989, 34-35.) (Kuva: Maanmittaushallitus).

KUVA 9. Kuparipiirros Hämeen linnasta ja sen pohjoispuolella sijainneesta vanhasta kaupungista. Kaivertanut hollantilainen Johan van den Avelen vuonna 1710, perustuu Eric Dahlbergin *Suecia antiqua et hodierna* -teosta varten todennäköisesti 1680-luvulla tehtyyn piirrokseen. Tarkka vedostusvuosi ei ole tiedossa. Ylempi piirros kuvaa linnaa ja kaupunkia luoteesta, alempi etelästä. (Ripatti & Laitila 1989, 36-37.) Edellisen perusteella ylempään kuvan etualalla näkyy siis Pyövelinmäen eteläosaa. (Kuva: Laitila & Ripatti, 36, alkuperäinen HKHMK).

6.1.3 1700-luku

Jo vuonna 1736 oli vaadittu kaupungin siirtoa pois linnan läheisyydestä, jotta linnan ulkovarustuksia voitaisiin laajentaa. Vuoden 1739 suurkaupunkipalon jälkeen kaupungille etsittiin uutta paikkaa useiden vuosien aikana Ojoisten latokartanon mailta, kaupungin omilta mailta Pyövelinmäeltä tai osin sen molemmilta puolilta sekä lopulta Saaristen kruununtilan mailta. (Lilius 1989, 11.) Pyövelinmäen pohjoispuolella ollut silta purettiin, kun Vanajaveden ylittävä silta linnan eteläpuolelle valmistui vuonna 1741 (Katermaa 1993, 130).

Ojoisten kartanon ympäristössä oli jo 1700-luvulla laajalti peltoja (Mikkola et al. 2001, 56). Lindeqvist (1926, 368) mainitsee, että vuonna 1756 myös Pyövelinmäen kiviselle maalle sen korkeimmalle kohdalle, ns. teilimäelle (stegelbacken), raivattiin pelto. Mäellä oli mahdollisesti jo aiemminkin viljelysmaata, mutta ainakin vuoden 1770 Hämeenlinnan pelto- ja niittykartassa kuvassa 10 Pyövelinmäelle on merkitty peltoja ja niittyjä rannan tuntumaan sekä mäen päälle.

Vuonna 1777 hyväksyttiin von Arbinin tekemä yleissuunnitelma kaupungin uudelleen sijoittamiseksi (KUVA 11). Kaupunki siirrettiin vuosien 1777-1784 välisenä aikana Linnan eteläpuolelle Saaristen kartanon maille nykyisen keskustan alueelle. (Mökkönen 2003, 39.) Kaupungin maat puretun vanhan sillan luona, Pyövelinmäellä sekä lähempänä vanhaa kaupunkia olevat niitty- ja peltomaat olivat liian kaukana uudesta kaupungista. Siksi ne yhdistettiin vuonna 1780 Ojoisten kartanon maihin. Raja kulki Pyövelinmäen eteläpuolella kaupungin entisen niittyhakamaan poikki vanhan kaupungin staketin eli tulliaidan päästä järvenrantaan siten, että ojansuun vesijättöalue jäi kartanon alueen puolelle. (Lindeqvist 1926, 619; Lindeqvist 1930, 189; Holappa 2004.) Pyövelinmäki oli siirtynyt takaisin Ojoisten kartanon omistukseen.

Kun kaupunki siirrettiin uudelle paikalleen, kaupunkilaiset jättivät tehdyn sopimuksen mukaisesti talojen perusmuurit (rakennusten perustukset) paikoilleen käytettäväksi myöhemmin linnan linnoitustöiden tarpeisiin (Lindeqvist 1926, 513; Mökkönen 2003, 19). Alueelle jäi vain muutamia rakennuksia, kuten pappila, joka oli vuonna 1734 siirretty Pyövelinmäen etelärinteelle linnan linnoitustöiden alta. Vasta vuonna 1781 päätettiin pappila siirtää kaupunkiin, koska myös sen tonttimaata oli isojaon kautta siirtynyt kartanolle. (Lindeqvist 1926, 416, 691; Ahonen 1989, 130.)

Ojoisten kartano oli edelleen sotilasvirkatalona, Palmusen mukaan (1968, 146) aina vuoteen 1798, minkä jälkeen maaherra joutui virkansa puolesta huolehtimaan Ojoisten virkatalosta.

KUVA 10. Osa Hämeenlinnan vanhan kaupungin peltokartasta vuodelta 1770. Laatinut maanmittari Pehr Kiellman. *Charta öfver Tawastehus Stads Åker och Ång Belägen i Hellsingfors Höfdingedöme, Nedre-Hollola Härad och Wonå Sochn jordrefvade år 1770 af Pehr Kiellman Extra-Ordinariurs.* Pyövelinmäelle on merkitty useita peltoja. (Kuva: HMA, Maanmittaustoimistosta siirretty kartta 2:6a/..).

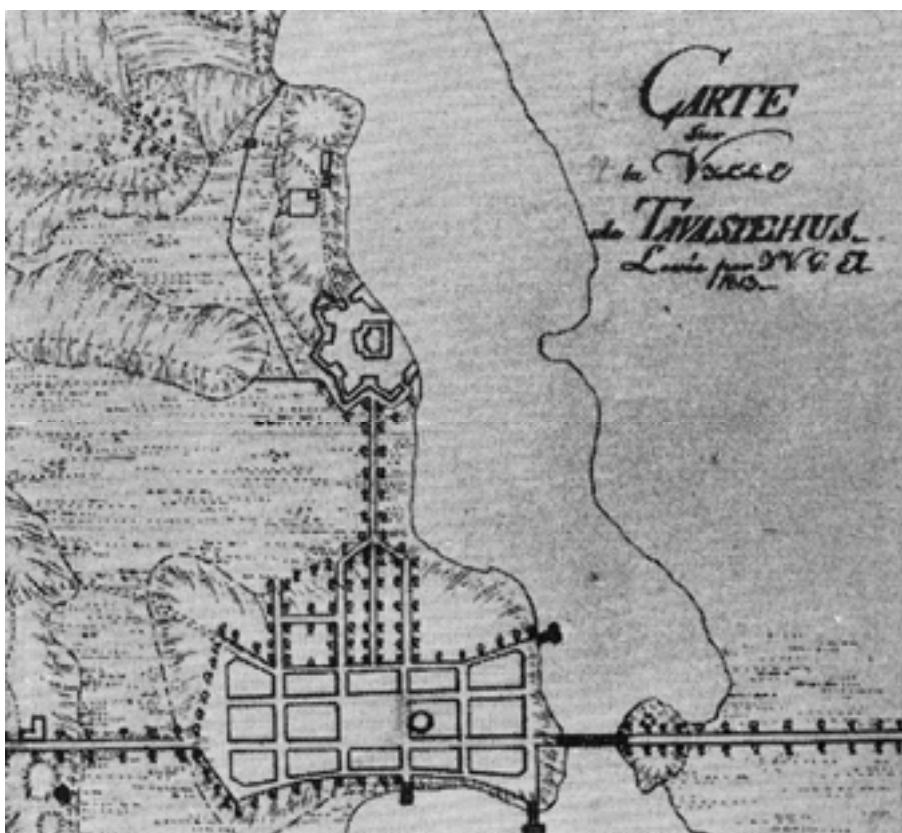

KUVA 11. Axel Magnus von Arbinin yksityiskohtainen suunnitelma Hämeenlinnan asemakaavaa varten vuodelta 1777 (Lilius 1989, 19). (Kuva: HKA).

6.1.4 Linnan kasarmit ja Ojoisten kartano 1800-luvulta nykyaikaan

6.1.4.1 Linnankasarmit

Suomen sodan seurauksena 1808-1809 Suomi siirtyi Ruotsilta Venäjän alaisuuteen ja Hämeenlinnaan saapui venäläistä sotaväkeä (Laine 1978, 6-7). Venäjän vallan alkuaan kartassa vuodelta 1813 (KUVA 12) on vanhan kaupunkialueen pohjoisosiin jo kuvattu muutamia rakennuksia. Alueen pohjoisosan niemenkärkeen rakennettuun taloon muutti linnoituksen alueelta vuonna 1818 venäläisten kruunun apteekki (Lindeqvist 1930, 335). Apteekin virkamiehille suunniteltiin puinen asuinrakennus alueen keskiosaan vuonna 1820 ja se on säilynyt nykyaikaan saakka (Laine 1978, 8). Talo on Linnan kasarmin vanhin rakennus (Koivuneva 2003, 19). Alueen pohjoisosaan 1820-luvulla rakennetut kaksi varastorakennusta ovat myös säilyneet (Laine 1978, 14-15).

KUVA 12.
Hämeenlinnaa esittävä tussipiirros vuodelta 1813. *Carte Sur la Ville de Tavastehus.* Levge par I:V:G:Zin 1813. Kartta ei ole aivan pohjois-eteläsuunnassa (Ripatti & Laitila 1989, 56). Linnan pohjoispuolelle on kuvattu muutamia rakennuksia vanhan kaupungin paikalle. (Kuva: Ripatti & Laitila 1989, 56, alkuperäinen HKHMKa).

Varuskunnan majoitusongelmien ratkaisemiseksi vanhan kaupungin alueelle päätettiin rakentaa kasarmi. Ehdotus sijoittaa kasarmi vanhan kaupungin paikalle tuli kuvernööri Rehbinderiltä. Intendentinkonttorin tekemät piirustukset kasarmialuetta varten olivat valmiina jo vuonna 1845, mutta työt aloitettiin vasta vuonna 1848. Vuonna 1851 kaksi kasarmirakennusta alueen luoteisosassa oli jo valmiina. Vuonna 1853 kasarmialueen harjoituskenttä tasattiin ja kasarmialue sai nykyisen rakennuskantansa 1870-1910 -lukujen aikana. (Lindeqvist 1930, 220-221; Laine 1978; Korkama & Roudasmaa 1988, 142, 230.) Kuvassa 13 on kuvattu alueen rakennuskanta vuonna 1945, myös nykyisin jo puretut rakennukset on ilmoitettu (Koivuneva 2003, 18-19).

KUVA 13. Linnan kasarmien rakennuskanta vuoden 1945 ilmakuvan perusteella ja tärkeimmät puistot (P1-P7). Tiilirakennukset on merkitty punaisella, puiset asuinrakennukset vaaleanharmaalla ja puiset varastorakennukset tummanharmaalla. Rakennusten alkuperäinen, myöhempi ja nykyinen käyttötarkoitus on ilmoitettu, osasta rakentamisaika. Rakennuksista on myös kerrottu, mitkä niistä on nykyisin purettu. (Kuva: Koivuneva 2003, 18).

Kuvan 13 kohteet:

1. Linnankasarmien pääportti.
2. Esikuntarakennus 1910-luvulta, nykyisin toimisto.
3. Miehistorakennus eli kasarmi 1850-luvulta, nykyisin mm. yhdistystoimintaa, SA-kauppa ja sotilaspiirin arkisto.
4. Päävartiorakennus 1870-luvulta, nykyisin toimisto.
5. Miehistorakennus 1850-luvulta, nykyisin tiloissa Sotilaskotiyhdistys.
6. Miehistorakennus 1910-luvulta. Rakennuksen päätyyn rakennettu 1950-luvulla lämpökeskus, nykyisin Tykistömuseo.
7. Leipomorakennus 1870-luvulta, varasto, nykyisin toimisto.
8. Tallirakennus 1910-luvulta, autotalli, varasto, nykyisin näyttelytila.
9. Pajarakennus 1850-luvulta, asunto, sauna ja pesutupa, nykyisin sauna
10. Varasto 1910-luvulta, paja, asekorjaamo, nykyisin varasto, näyttelytila.
11. Osin tiilinen, osin puinen varastorakennus 1910-luvulta. Purettu.
12. Korjaamorakennus 1910-luvulta, varasto, nykyisin autotalli.
13. Ampumarata- ja makasiinirakennus 1910-luvulta, varasto. Osin purettu, alun perin noin 300 metriä pitkä. Nykyisin Etelä-Hämeen reserviläispiirin toimisto ja myymälä.
14. Sairaalarakennus 1850-luvulta. toimisto- ja asuinrakennus, nykyisin tyhjillään, armeijan harjoituksia.
15. Varastorakennus 1910-luvulta, pesula, korjauskeskus, nykyisin varasto- ja huoltorakennus.
16. Tiilikellarinen varastorakennus 1820-luvulta, myös nykyisin varasto, kellari.
17. Kruunun apteekin virkamiesten asuintalo 1820-luvulta, leipomo, varuskunnan kantahenkilökunnan asuintalo, tunnetaan nimillä *Keltainen talo* ja *Kenraalin talo*, nykyisin asuntoja. Linnan kasarmien vanhin rakennus.
18. Asuinrakennus 1880-luvulta, sairaala, nykyisin soittokunnan harjoitus- ja toimistotiloja.
19. Asuinrakennus 1880-luvulta, nykyisin asuntoja.
20. Kasarmi 1910-luvulta, asuinrakennus, nykyisin asuntoja.
21. Tiilikellarinen varastorakennus 1820-luvulta, myös nykyisin kellari, varasto.
22. Varastorakennus. Purettu.
23. Varastorakennus 1910-luvulta. Purettu.
24. Liiterirakennus. Purettu.
25. Suksi- ja pyörävarasto 1930-luvulta. Purettu.
26. Varastorakennus. Purettu.
27. Asuntoparakki. Purettu.
28. Asuntoparakki. Purettu.
29. Punavankien hautamuistomerkki.
30. Pikkuportti.
31. Laituri ja puiset pukukopit. Pukukopit purettu.
32. Miehistön uimalaiturit. Purettu.

(Koivuneva 2003, 15, 19; LHTA 8.)

Vuosina 1918-2003 kasarmeilla toimivat erilaiset armeijan joukko-osastot, yksiköt tai laitokset. Nykyisin alueen kasarmirakennukset ja asuinrakennukset on siirretty Puolustusvoimilta Senaatti-kiinteistöjen ja Kruunuasunnot Oy:n omistukseen. Alueen ollessa sotilasalueena se oli suljettu yleisöltä. Kasarmeilla on toiminut Suomen tykistömuseo vuodesta 1997, jolloin avattiin myös kulkuaukko linnanpuoleiseen muuriin. Kasarmirakennuksissa toimii muutamia yhdistyksiä, mm. Sotilaskotiyhdistys, Lasten liikunnan tuki ry ja Mannerheimin lastensuojeluliiton Hämeenlinnan yhdistys. Myös Maanpuolustuskoulutus ry:n Etelä-Hämeen kilta- ja maanpuolustuspiirillä, Kanta-Hämeen sotilaspoikien perinnekilta ry:llä, Etelä-Hämeen reserviläispiirillä, SA-kaupalla sekä sotilaspiirin arkistolla on tiloja käytössä alueella. Vuonna 2001 tehtiin sopimus kevyen liikenteen kulun ohjaamisesta kasarmien piha-alueen läpi Kaupunginpuistoon. Myös ranta-aluetta ollaan avaamassa kulkureitiksi lähitulevaisuudessa. (Lappalainen 2002, 24; Koivuneva 2003, 17, 157; LHTA 2 ja 8; henkilökohtainen tiedonanto museonjohtaja Teuvo Mahrberg Suomen tykistömuseo 18.7.2005.)

Linnan kasarmin rakennukset on inventoitu 1970-luvun lopulla (Laine 1978) ja kasvillisuus kartoitettu 2000-luvun alussa (LHTA 9). Kasarmialue on aiempien toimintojensa vuoksi suojeltu historiallisen ajan muinaismuistoalueena ja historiallinen rakennuskanta on suojeltu asetuksella (nro 480/85). Alueelta on tehty kaupunkiarkeologinen inventointi liittyen alueella vuosina 1639-1777 sijainneeseen Hämeenlinnan vanhaan kaupunkiin. Alueella tullaan tekemään myös arkeologisia kaivauksia kesän 2005 aikana. (Mökkönen 2003; LHTA 2.)

Puistomaiset kujanteet ovat yhdistäneet Linnankasarmien alueen Kaupunginpuistoon 1800-luvun lopulta lähtien (Koskimies 1966, 367-368). Tampereentien länsipuolen vanha mustapoppelirivistö jouduttiin poistamaan vesimyyrien aiheuttamien vaurioiden takia vuonna 2001. Tavoitteena on uudistaa Tampereentien ajoradan ja kevyenliikenteen väylän vanhat puukujanteet siten että tien molemmilla puolilla on kaksiriviset koivukujanteet vuoteen 2015 mennessä. Yhteistyössä Linnan kasarmien kanssa toteutettiin vuonna 2003 Tampereentien puukujanteiden uusimisen ensimmäinen vaihe eli poistettiin myyrien ja sienitaudin vaurioittama itäinen poppelikujanne Linnan kasarmien puolella ja istutettiin tilalle koivukujanne. Kesällä 2005 ajoradan ja kevyenliikenteen väylän koivukujanne uusittiin (KUVA 14). Samana kesänä Linnan kasarmit poistivat myös alueeltaan Tampereentien puolelta lähempänä rakennuksia sijainneet vaurioituneet poppelit. (LHTA 10; Luonnonhoitotoimisto 2003,11; henkilökohtainen tiedonanto suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto 18.7.2005.) Kuvassa 15 on Linnan kasarmin alue toukokuussa 2005.

KUVA 14. Linnan kasarmien länsireunalla Tampereentien vieressä on 1800-luvun lopulta lähtien ollut puukujanteet. Tässä tilanne toukokuussa 2005, tien itäpuolelle on istutettu kaksi koivukujannetta poppelien tilalle. Myös tien länsipuolelle tullaan istuttamaan puukujanne. Kuva on otettu puukujanteen pohjoisesta alkupäästä etelään päin (Kuva: Sari Saastamoinen 16.6.2005).

KUVA 15. Ilmakuva Linnan kasarmien alueelta 31.5.2005. Taustalla Ojoisten kartanon alue Tampereentien länsipuolella, oikealla näkyy osa Kaupunginpuistosta. (Kuva: Lentokuva Vallas Oy, LHV 05101/61).

6.1.4.2 Ojoisten kartano

Kun ruotulaitos lakkautettiin Venäjän vallan alkaessa, tuli Ojoisten sotilaspuustellina toimineesta kartanosta vuonna 1810 jälleen Hämeen läänin maaherran virkatalo. Ojoisten kartanoa ei kuitenkaan tiettävästi vuoden 1798 jälkeen enää ollut määrätty sotilasvirkataloksi. Maaherra oli virkansa puolesta nähtävästi huolehtinut Ojoisten virkatalosta jo tuolloin. Maakirjassa vuodelta 1805 mainitaan, että Ojoisten latokartano oli kruunun säteritila ja nimenomaan maaherran virkatalo. Maakirjaa ei laadittu joka vuosi, joten epäselväksi jää, minä vuonna talon käyttö maaherran virkatalona oli käytännössä alkanut. (Lindeqvist 1930, 56, 205; Palmunen 1968, 146.)

1800-luvun alussa linnan ympäristön maisema oli edelleen avointa, linnan ja Ojoisten kartanon ympäristö oli peltona (Mikkola et al. 2001, 56). Kuvassa 16 kuvataan tätä maalaisidylliä.

KUVA 16. Carl von Kugelgenin laveeraus vuodelta 1818 (signeeraus 1819). Ojoisten kartanon peltujen takana oikealla näkyy linna, vasemmalla häämöttää Pyövelinmäki. Linnan ja Pyövelinmäen välissä nykyisen Linnan kasarmin alueella on muutamia rakennuksia, mm. kaksikerroksinen kuivausrakennus (Koivuneva 2003, 10). (Kuva: MVKA, Neg. 182220).

Vuonna 1848 kartano siirrettiin pois maaherran hallinnasta vuokrattavaksi (Lindeqvist 1966, 206). Nimitys maaherran virkatalo antaa aiheen otaksua, että Ojoisten olisi ollut myös käytännössä maaherran asuntona. Kartanon vanha päärakennus oli siirretty raatihuoneeksi jo vuonna 1650, mutta uusi päärakennus rakennettiin vasta noin vuonna 1850, viimeistään vuonna 1852 ja purettiin vuonna 1931. (Palmunen 1968, 80-81, 126-127.) Uusi päärakennus rakennettiin siis vasta sen jälkeen, kun kartano ei enää ollut kuvernöörin virkatalona, joten Palmusen tulkinnan mukaan (1968, 80-81, 126-127) kukaan kuvernööreistä ei ollut voinut asua Ojoisilla 1800-luvun puolella. Virkatalo -nimitys tarkoitti lähinnä sitä, että kartanon tuottamat tulot kuuluivat virkatuloihin.

Ojoisten kartanon nykyisenä päärakennuksena toimiva talo (KUVA 17) on rakennettu 1870-luvun alussa (Palmunen 1968, 146). Myös kivinen sikalarakennus (KUVA 18) ja puurakenteinen tallirakennus (KUVA 19) ovat peräisin 1800-luvulta. (Mikkola et al. 2001, 58.) Kaikki edellä mainitut rakennukset tullaan suojelemaan asemakaavalla (Lappalainen 2002, Liitteen 2 tiivistelmä 1).

A.

B.

KUVA 17 A-B. Ojoisten kartanon nykyinen vuonna 1870 rakennettu päärakennus **A.** Nykyinen päärakennus 1920- tai 1930- luvulla. **B.** Vuonna 2005 päärakennuksen ulkonäkö ei juuri ole muuttunut lukuun ottamatta ulkoverannan portaiden määrää ja kulkusuuntaa. (Kuvat: A. HKHMK, A18093/XV:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

KUVA 18. Kivinen sikalarakennus 1800-luvulta kesäkuussa 2005. (Kuva: Sari Saastamoinen 16.6.2005).

KUVA 19. Puinen tallirakennus 1800-luvulta kesäkuussa 2005. (Kuva: Sari Saastamoinen 16.6.2005).

Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston hallintaan Ojoisten kartanon alueet siirtyivät vuonna 1925, jolloin kartanosta muodostettiin vankisiirtola. Kaksikerroksinen, tiilinen vankilarakennus on vuodelta 1930 (KUVA 20 A-B) ja tiilinen viljamakasiini on rakennettu 1931 (KUVA 21 A-B). (Mikkola et al. 2001, 58; Lappalainen 2002, 21-22).

A.

B.

KUVA 20. A-B. A. Tiilinen vankilarakennus rakennusvuonna 1930, sen itäpuolella näkyy kartanon silloinen, viimeistään vuonna 1852 rakennettu päärakennus, joka purettiin vuonna 1931. (Mikkola et al. 2001, 58; Palmunen 1968, 80-81, 126-127.) B. Vankilarakennus kesäkuussa 2005. (Kuvat: A. HHMKA, A18094/XV:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 21 A-B. Vuonna 1931 rakennettu tiilinen viljamakasiini idästä kuvattuna 1930-luvulla. **B.** Viljamakasiini kesäkuussa 2005. Kuvattu vankilarakennuksen pohjoispuolelta. Taustalla näkyy tallirakennus. (Kuvat: A. HKHMK, A18095/XV:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

Varsinainen vankila toimi Hämeen linnassa vuodesta 1830 lähtien aina vuoteen 1974. Linna otettiin kokonaisuudessaan vankilakäyttöön 1836. Vankilan nimi muutettiin Hämeenlinnan keskusvankilaksi 1925, jolloin Ojoinenkin liitettiin sen alaisuuteen. Ennen varsinaista vankilavaihtakin linnassa on pidetty aina jonkin verran vankeja. Se on ollut ”poliittisten” ja rikollisvankien samoin kuin sotavankien säilytyspaikka. (Palmunen 1968, 146; Hämeen linna -työryhmä 1989, 22.)

Hämeen Härkätie kulki vielä vuonna 1927 kartanon pihan halki. Vuonna 1928 kulkulaitosministeriö hyväksyi vankeinhoito-osaston aloitteesta tehdyn suunnitelman siirtää tie pois kartanon alueelta (Palmunen 1968, 146.) 1930-luvulla kartanon ympäristö on vielä peltoina (KUVA 22-23).

Nykyisin kartanon alueella toimii Rikosseuraamusviraston työsiirtola ja alue on yleisöltä suljettu (Lappalainen 2002, 21-22). Kuvan 24 vuonna 2005 otetusta ilmakuvasta nähdään, että kartanon pellot Tampereen tien puolella ovat metsittyneet, joten kartanolta ei enää ole suoraa näköyhteyttä linnalle päin. Kartanon päärakennusta ympäröivä puisto ja kartanoon johtava koivukuja eivät enää erotu metsittyneistä pelloista.

KUVA 22. Kartanon peltoja ja piharakennuksia vuodelta 1934. Kuvaussuunta idästä länteen, kuvaajan selän takana on nykyinen Tampereentie. Keskellä on sikala, sen takana valkoinen rakennus on viljamakasiini ja vankilarakennuksesta näkyy katto. Oikealla näkyy kartanon puistoa ja Tampereentielle johtavan koivukujanteen alkupäätä. (Kuva: HKHMK, R1658/IV:1).

KUVA 23. Ilmakuvassa vuodelta 1935 linnan takana näkyvä Ojoisten kartanon ympäristö on aukeaa viljelysmaata. Vankilarakennus ja viljamakasiini näkyvät vaaleina vasemmassa ylälaudassa. Kartanolle johtava koivukujanne erottuu selvästi peltojen keskeltä, päärakennus jää sitä ympäröivän puiston peittoon. (Kuva: Veljekset Karhumäki Oy, 1935 1874).

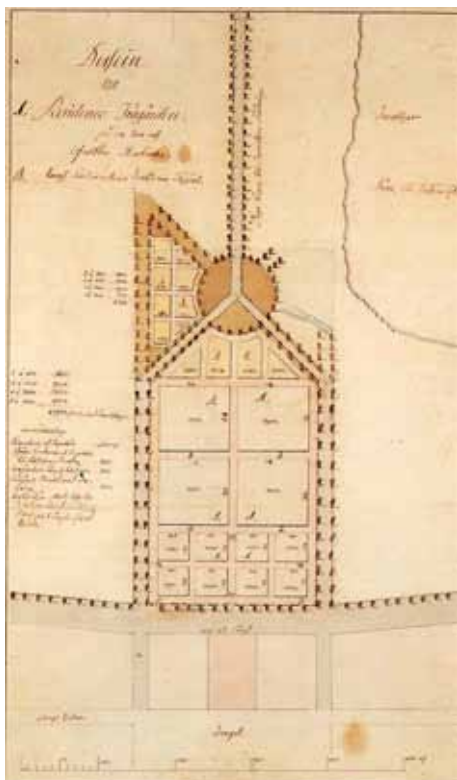
KUVA 24. Ilmakuva Ojoisten kartanon alueelta 31.5.2005. Kuvaussuunta itään. Taustalla Vanajaveden länsirannalla Linnan kasarmit ja Hämeen linna, oikealla moottoritie. Keskellä valkoinen vankilarakennus, sen alapuolella punakattoinen viljamakasiini, oikealla sikala ja sen alapuolella punakattoinen talli. Päärakennus vankilarakennuksesta vasemmalle metsän laidassa. (Kuva: Lentokuva Vallas Oy, LHV 05101/57).

7. Hämeenlinnan puistotilanne ennen Kaupunginpuiston perustamista

Varhaisin linnan eteläpuolelle siirretyn uuden kaupungin puistosuunnitelma, joka sisältyy Arbinin vuoden 1777 asemakaavaan (ks. KUVA 11), ei koskaan toteutunut sellaisenaan. Siihen kuitenkin pohjautui samana vuonna maaherrana aloittaneen Anders de Brucen nk. residenssipuutarha (KUVA 25). Maaherra rakennutti torin pohjoislaidalle maaherran virkatalon, joka oli vuonna 1779 siinä määrin valmis, että sinne pystyi muuttamaan. Samana vuonna alettiin talon pohjoispuolelle raivata puutarhaa. Sekä virkatalo ja puutarha valmistuivat vuonna 1783. Puutarha oli linnan suuntaan johtava symmetrinen kahden puukujanteen reunustama aidattu puistotie, joka yhdistyi laakson pohjalla yhdeksi puuriviksi. (Lindeqvist 1926, 526; Ripatti & Laitila 1989, 57-58; Laitila 1995, 23; Mikkola et al. 2001, 56).

Myöhemmin 1800-luvun alussa de Brucen puutarha oli siirtynyt kahdelle yksityiselle omistajalle ja jakaantunut etelä- ja pohjoisosaan. Kuvernööri Otto Carl Rehbinder vuokrasi vuonna 1848 puutarhan eteläosan lähinnä lääninhallituksen taloa ja rakensi sinne taimitarhan, joka oli käytössä aina vuoteen 1863. Silloin taimitarhan alue muutettiin avoimeksi kävelypuistoksi ja tunnettiin sinne rakennetun ravintola-rakennuksen mukaan Tähtipuistona aina 1960-luvulle asti. Itse rakennus paloi vuonna 1890. 1964 puistoon sijoitettiin säveltäjä Jean Sibeliuksen kuvapatsas. Nykyisin puisto tunnetaankin Sibeliuksen puistona. (Lindeqvist 1926, 526-527; Laitila 1995, 5-6, 23-26.)

De Brucen puutarhan pohjoisosa oli 1800-luvun alkupuolella edelleen puistona. Vuonna 1839 sinne rakennettiin Seurahuone, jonka mukaan puistokin nimettiin. Seurahuone paloi vuonna 1894, mutta puistosta jäi osa jäljelle. Alue järjestettiin uudelleen puistoksi vuonna 1912, jolloin sitä kutsuttiin Gaddin puistoksi ja nykyisin se tunnetaan Itsenäisyyden puistona. (Lindeqvist 1930, 9; Koskimies 1966, 351; Ripatti & Laitila 1989, 73; Laitila 1995, 31.)

KUVA 25. Kartta esittää maaherra A. de Brucen puutarhaa noin vuonna 1790. Puutarha sijaitsi heti lääninhallituksen talon eli maaherran virkatalon pohjoispuolella. Luoteiskulmaan on merkitty pienempi yksityinen puutarha. Tarkan geometrinen suunnitelma noudatti vielä renessanssin ja barokin muotopuutarhojen ja yrttimaiden perinteitä. (Lindeqvist 1926, 526-527; Ripatti & Laitila 1989:57-58.) (Kuva: Hämeen läänin maanmittauskonttori).

Kaupungin koilliskulmaan perustettiin kaupungin vuokraamalle alueelle vuonna 1779 muutamia pienempiä yksityisiä puutarhoja. Niistä syntyi vuonna 1830 Hämeenlinnan ensimmäinen ”yleinen promenadi”, Uschakoffin puutarha, Seurapuisto. Björkbom (1925a) mainitsee puutarhan myös nimellä kaupungin puutarha. Kaupunki vuokrasi puutarhan yksityiselle sillä ehdolla, että kaupunkilaiset saivat käydä siellä kävelyllä sekä että vuokraaja ”näiden kävelyllä olevien mukavuudeksi ja huviksi siistii puutarhan sekä toimittaa sinne tarpeelliset laitokset”. Vain säätyläiset ja porvaristoon kuuluvat kaupunkilaiset saivat käydä puutarhassa kävelyllä pääsymaksua vastaan. Kaupungin laajentuessa suurin osa Uschakoffin puutarhasta jaettiin tonttimaiksi 1850-luvulla, jolloin puutarhan virkistyskäyttö loppu. Vuoden 1867 asemakaavaan puistoa ei enää ole merkitty. Osia metsittyneestä puistosta oli kuitenkin olemassa vielä 1900-luvun alussa. (Lindegqvist 1930, 10, 347; Laitila 1995, 5-6, 20, 21, 23).

Vuonna 1832 perustettiin Kirkkopuisto torin laidalla sijaitsevan vanhan kirkon ympärille. Nykyisen Toripuiston kirkon edustalla suunnitteli Armas Lindgren vasta vuonna 1908. (Björkbom 1925a; Laitila 1995, 33, 50.)

Vielä 1800-luvun alussa kaupungilla ei ollut omaa vakituista kaupunginpuutarhuria. Nähtävästi kaupunki on maksanut kaupungissa toimineille puutarhureille projektiluontoisista töistä, esimerkiksi vuonna 1832 apteekkari Bjuggin puutarhuri Kustaa Reinhold Sonntag sai toimekseen istuttaa 682 piilipuuta eli salavaa kaupungin teiden varsille sekä pitää niistä huolta kolme vuotta maksua vastaan (Lindegqvist 1930, 35). 1840-luvun alussa ennen Kaupunginpuiston perustamista Hämeenlinnassa oli yksityisiä puutarhoja sekä kaupungin puistoja kuten Seurahuoneenpuisto, jotka oli kuitenkin vuokrattu yksityisille. Kirkkopuistokin, vaikka sinne oli istutettu puita, kasvoi pääasiassa heinää, joka vuosittain myytiin kaupunkilaisille huutokaupalla korjattavaksi. (Lindegqvist 1930, 50-51.) Käytössä oli vain yksi varsinainen yleisölle avoinna oleva puisto, Uschakoffin puutarha.

8. Otto Carl Reh binder - Hämeenlinnan puistojen kehittäjä

8.1 Reh binder Hämeen läänin kuvernöörinä vuosina 1841-1863

Hämeenlinnan puistojen kehittyminen pääsi varsinaisesti alkuun Reh binderin kuvernöörikauden aikana. Otto Carl Reh binder (KUVA 26) syntyi Rautalammillä vuonna 1797. Hän sai sotilaskoulutuksen Haapaniemen kadettikoulussa. Palveltuaan Venäjän armeijassa hän erosi sotapalveluksesta vuonna 1835 ja siirtyi Pietarissa toimineen Suomen passitoimiston aluepäälliköksi. Vuonna 1841 Venäjän keisari nimitti hänet Hämeen läänin kuvernööriksi ¹⁾ läänin pääkaupunkiin Hämeenlinnaan. Reh binderillä oli tehtävään hyvät edellytykset: kansan olojen ja tapojen tuntemus, hallinnollista kokemusta, tarmokkuutta ja velvollisuuden tuntoa. Lisäksi hänellä oli hyvä kielitaito, suomea hän osasi täydellisesti sekä hallitsi hyvin myös ranskan ja venäjän kielen. (HMA 1; Lindegqvist 1930, 85; Koskimies 1975, 5-9; Laitila 1995, 7.)

¹⁾ Reh binderin virkanimeksi mainitaan vaihtelevasti eri julkaisuissa maaherra, toisissa kuvernööri. Nimityksistä tulisi käyttää jälkimmäistä, koska maaherra-nimitys muutettiin vuonna 1837 keisarin määräyksestä kuvernööriksi (Palmunen 1968, 126). Vuonna 1831 perustetun Hämeen läänin (Hämeen-Uudenmaan lääni jaettiin tuolloin kahtia) maaherra ja sittemmin kuvernööri ennen Reh binderiä oli Johan Fredrik Stichaeus vuosina 1831-1841 (Lindegqvist 1930, 83, 85).

KUVA 26. Otto Carl Reh binder (1797-1873) toimi Hämeen läänin kuvernöörinä vuosina 1841-1863. (Kuva: Lindeqvist 1930, 44).

Reh binderin todetaan olleen monessa suhteessa ajastaan edellä oleva tarmokas ja toimelias hallintomies, luonnonsuojelija ja raittiusasioiden edelläkävijä, joka teki useita aloitteita asuinkaupungissaan havaitsemiensa puutteiden parantamiseksi. Hän kiinnitti huomiota lisäksi kaupungin ulkoiseen kaunistamiseen ja kaupunkikuvan kehittämiseen. (Böök 1913, 253-255; Lindeqvist 1930, 85; Koskimies 1975, 4-5, 8, 15; Käki 1989, 2). Kaupunkiin rakennettiin Reh binderin aikana uusia julkisia rakennuksia sekä siviilihallinnon että sotaväen käyttöön, kuten linnan länsipuolelle Ojennuslaitos vuosina 1841-1844. (Knapas 2001b, 164; Putkonen & Ivars 2003, 62.)

Reh binderistä henkilönä on myös vähemmän mairittelevia kuvauksia, kuten vuodelta 1900 sanomalehti Härmäläisen silloisen toimittajan Tyko Hagmanin kirjoitus kunnallishistoriallisessa kertomuksessa (Hagman 1900, 59-61). Hän mainitsee, että kaupunkilaiset pitivät kuvernööriä ”kopeana ja itsevaltaisena”, mutta kirjoituksessa kyllä myönnetään Reh binderin ansiot kaupungin puistojen kehittäjänä. Koskimies (1975, 3-4) pitää Hagmanin tekstiä kuitenkin ”journalistisen kevyesti kokoonhuitaistuna tekeleenä”, jonka kunnallisvaltuusto ilman kritiikkiä hyväksyi painettavaksi. Reh binder on epäilemättä omaksunut Venäjällä sotilas- ja virkaurallaan sellaisia tapoja ja tottumuksia, jotka kaupunkilaisista ovat saattaneet tuntua kovin vierailta (Hagman 1900, 60-61). Tämä on saattanut olla syynä siihen, että häntä pidettiin aristokraattisena ja äkeänä (Mäkinen 1961, 8).

Ojoisten kartano toimi kuvernöörin virkatalona vuoteen 1848, mikä tässä tapauksessa tarkoittaa sitä, että se kuului kuvernöörin virkatuloihin. Kuten edellinenkin kuvernööri, Reh binder antoi kartanon vuokralle, aluksi kauppias Holmille. (KA 1; H:linnan matkailijayhdistys 1915, 26; Lindeqvist 1966, 206.) Reh binder itse asui kaupungin keskustassa vuoden 1831 palossa tuhoutuneen maaherran talon paikalle vuonna 1837 rakennetussa lääninhallituksen talossa torin pohjoislaidalla (Palmunen 1968, 126; Böök 1913, 257; Ripatti & Laitila 1989, 57; Putkonen & Ivars 2003:69). Oltuaan kuvernöörinä 22 vuotta Reh binder erosi virastaan vuoden 1863 alussa. Reh binder jäi asumaan alun perin kesäasunnokseen vuonna 1855 rakennuttamaansa Perttulan kartanoon kaupungin eteläpuolelle. Kuoltuaan vuonna 1873 hänet haudattiin suurin juhlallisuuksin Hämeenlinnan vanhalle hautausmaalle. (Björkbom 1925b; Lindeqvist 1930, 86-87; Korpimaa 1947.)

8.2 Reh binder kaunistaa kaupunkia

8.2.1 Kuvernöörin perustamat puistot

Korpimaa (1947) kuvailee, kuinka kuvernööri Reh binder perusti ennestään ”yksitoikkoiseen ja värittömään” Hämeenlinnaan useita puistoja. Hän myös uudisti asemakaavan vuonna 1845 siten, että puistoille ja istutuksille varattiin runsaasti tilaa (Knapas 2001b, 164). Reh binderin puutarhainnostus on todennäköisesti alkanut viimeistään Pietarissa, jonka loisteliaat puistot ja puutarhat kuten Pietarin hovi ja kaupungin läheisyydessä sijaitseva Gatchinan maisematyylinen palatsi- ja puistokokonaisuus (Vesnin & Lyzhenkova 2003) ovat tarjonneet mahdollisuuden tutustua puutarhataiteeseen ja puistosuunnitteluun (Laitila 1995, 7). Reh binder kuului puutarhataidetta harrastavien korkeiden virkamiesten joukkoon, kuten setänsäkin ministerivaltiosihteeri kreivi R. H. Reh binder. Hän taas oli Suomen ensimmäisen puutarhayhdistyksen perustaja. (Knapas 2001b, 164.) Puutarhainnostus siis kulki suvussa.

Mittavin Reh binderin puistohankkeista oli tämän tutkimuksen pääkohteen, nykyisen Kaupunginpuiston eli Parkin rakennuttaminen yleiseksi puistoksi kaupungin pohjoispuolelle 1840-1860 -luvuilla. Knapaksen mukaan (2001b, 164) se on Suomen vanhimpia Bürgerpark -tyyppisiä, kaupunkilaisia varten perustettuja maisemapuistoja Helsingin ulkopuolella.

1840-50 -luvulla Reh binder perusti keskustaa vastapäätä Keinusaaren rantaan puiston, joka myöhemmin sinne 1860-luvulla rakennetun kesäravintolan mukaan sai nimen Pinellan puisto. Ravintolarakennus purettiin vuonna 1885 ja kaupunki vuokrasi suuren osan puiston alueesta vuonna 1895 rakennetulle Verkatehtaalalle. Osa puistosta kuitenkin säilyi ja on nykyisin vuonna 1838 rakennetussa kruununmakasiinissa sijaitsevan Taidemuseon puistona. (Böök 1913, 253-255; Björkbom 1925c; Laitila 1995, 7, 27, 29, 35.)

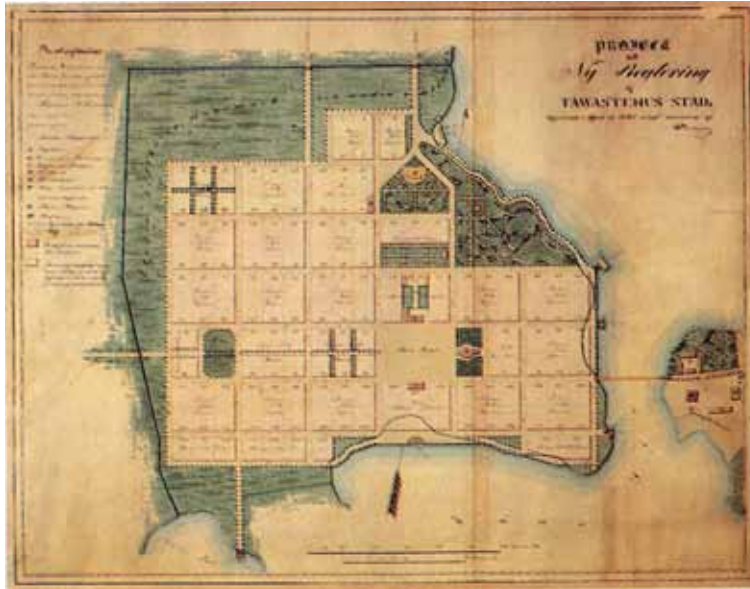
Vuonna 1846 myös nykyisen vanhan kirjastotalon paikalla sijainnut Pikkutori päätettiin muuttaa kävelypuistoksi. Sen paikalle rakennettiin vuosisadan vaihteessa ortodoksinen kirkko. Jäljelle jäänyttä puiston osaa kutsutaan rakennuksessa myöhemmin toimineen kirjaston mukaan Kirjastotalonpuistoksi. (Böök 1913, 253-255; Björkbom, 1925c; Laitila 1995, 7, 27, 29, 35.)

Reh binderin suunnitelmissa oli lisäksi raivauttaa kävelypuistot Aulangon järveen pistävälle niemelle ja Ahveniston järven ympäristöön, mutta molemmat suunnitelmat keskeytyivät kuvernöörin erottua virasta. Hän ehti kuitenkin rakennuttamaan tiet kaupungista kummallekin alueelle. (Björkbom 1925a; Käki 1989, 3.)

Reh binderin aikana myös Ojoisten kartanon maisema kehittyi merkittävästi. Hänen kerrotaan perustaneen nykyiseen, viimeistään vuonna 1852 rakennettuun ja vuonna 1931 purettuun päärakennukseen liittyvän kartanopuiston. (Palmunen 1968, 80-81, 126-127, 146; Mikkola et al. 2002, 56; Lappalainen 2002, 21-22.) On oletettu, että myös kartanolle nykyisin johtava koivukujanne olisi istutettu Reh binderin aikana (Lappalainen 2002, 21-22), mutta se voi olla myös myöhempää perua, ainakaan sitä ei ole merkitty vuoden 1875 karttaan (ks. KUVA 52).

Reh binderin toimesta istutettiin myös piilipuita eli aitoja salavia kaupungin reunoille ja sieltä johtavien teiden varsille. ”Kuvernööri Ripinterin”, kuten kansa Reh binderiä

kutsui, kannustamina myös talonpojat kiinnostuivat perustamaan puutarhoja pihamaille ja istuttamaan niihin arvokkaita puulajeja. Reh binderin puisto- ja puutarhainnostuksen ja toiminnan tuloksena kehittyi Hämeenlinnasta vähitellen idyllinen puistojen kaupunki. (Korpimaa 1947.) Hämeenlinna saikin runsaasti kiitosta matkaoppaissa ja hakuteoksissa kauniista vehmaista puistoistaan - sekä yleisistä että yksityisistä pihapuistoista ja ympäristöistään (Koskimies 1966, 367). Kuvassa 27 on Hämeenlinnan puistotilanne vuonna 1845 uudistetun asemakaavan mukaan.

KUVA 27. Suunnitelma Hämeenlinnan asemakaavamuutosta varten vuodelta 1845, laatinut C.J.E. Gustafsson. Ei täysin pohjois-eteläsuunnassa, pohjoinen merkitty. Kaava toteutui pääosiltaan. Torin ja läänin hallituksen talon pohjoispuolelle entisen de Brucen puutarhan eteläosaan on merkitty puisto ja pohjoisosaan Seurahuone ja sen puistoa varten laaja tontti. Lääninhallituksen pihalla torin pohjoislaidalla on jäänteitä entisestä maaherran puutarhasta. Kaupungin koillisosaan on merkitty yleinen puisto, Uschakoffin puutarha. Se ei kuitenkaan saanut kaavassa

esitettyä laajuutta. Pikkutorista kaupungin länsiosassa muodostettiin puisto. Torin itälaidalla on Kirkkopuisto. (Lilius 1989, 25; Ripatti & Laitila 1989, 72-73; Putkonen & Ivars 2003:69). Vanajaveden itärannalla kadun eteläpuolella ei vielä ole Pinellan puutarhaa, uuden lääninsairaalan ympäristö on merkitty puistoksi. (Kuva: HMA).

8.3.2 Uusiin puistoihin istutettavat kasvit - Reh binderin taimitarha

Uusia puistoalueita varten tarvittiin runsaasti puiden, pensaiden ja muiden kasvien taimia. Reh binder vuokrasi vuonna 1848 de Brucen puutarhan eteläosan lähinnä lääninhallituksen taloa ja rakensi sinne taimitarhan (Laitila 1995:24). Taimitarhassaan hän kasvatti hankkimiaan erilaisia puu- ja pensaslajeja, mm. kastanjoita, tammia ja lehtikuusia, kaupungin puistoalueille siirrettäväksi. (KA 1; HMA Maistraatin pöytäkirjat 18.5.1846 ja 18.1.1847; Björkbom 1925b) Taimitarha oli käytössä parinkymmenen vuoden ajan aina Reh binderin virkakauden loppuun asti (Björkbom 1925c). Böökin mukaan (1913, 256) myös Ojoisten kartanon mailla on ollut taimitarha.

Osa kasveista tuotiin lähitaimistoilta, kuten Koiviston kartanolta Koskelta, jonka omisti siihen aikaan Reh binderin ystävä majuri Wilhelms (Böök 1913, 256). Kasvatettavat jalopuiden taimet oli tuotava ulkomailta. 1800-luvulla taimia ja siemeniä tuotiin maahamme pääasiassa Venäjältä, Saksasta ja Virosta (Laitila 1995, 7). Suomeen tilattiin taimia myös Ruotsista, kun taas perennojen, yksivuotisten kesäkukkien ja keittiökasvien siemeniä tilattiin paljon Keski-Euroopasta. Myös kotimaisia siemenliikkeitä oli olemassa, mutta niidenkin siemenet tulivat lähinnä Keski-Euroopasta. (Alanko 2001, 60.)

Koska Reh binder oli ennen Hämeenlinnaan siirtoaan työskennellyt Pietarissa, on Laitilan (1995, 7) mukaan todennäköistä, että hän hankki taimia Pietarin ympäristön taimitarhoista. Pietarin lähellä sijainnut Regel & Kessleringin taimitarha on ollut yksi suosittu taimien tilauspaikka (Alanko 2001, 60). Böök kertoo (1913, 256), että Reh binder on maakuntamatkoillaan myös itse kerännyt arvokkaiden kasvien taimia.

9. Kaupunginpuiston historia

9.1 Pyövelinmäen alue 1800-luvun alussa ennen Kaupunginpuiston perustamista

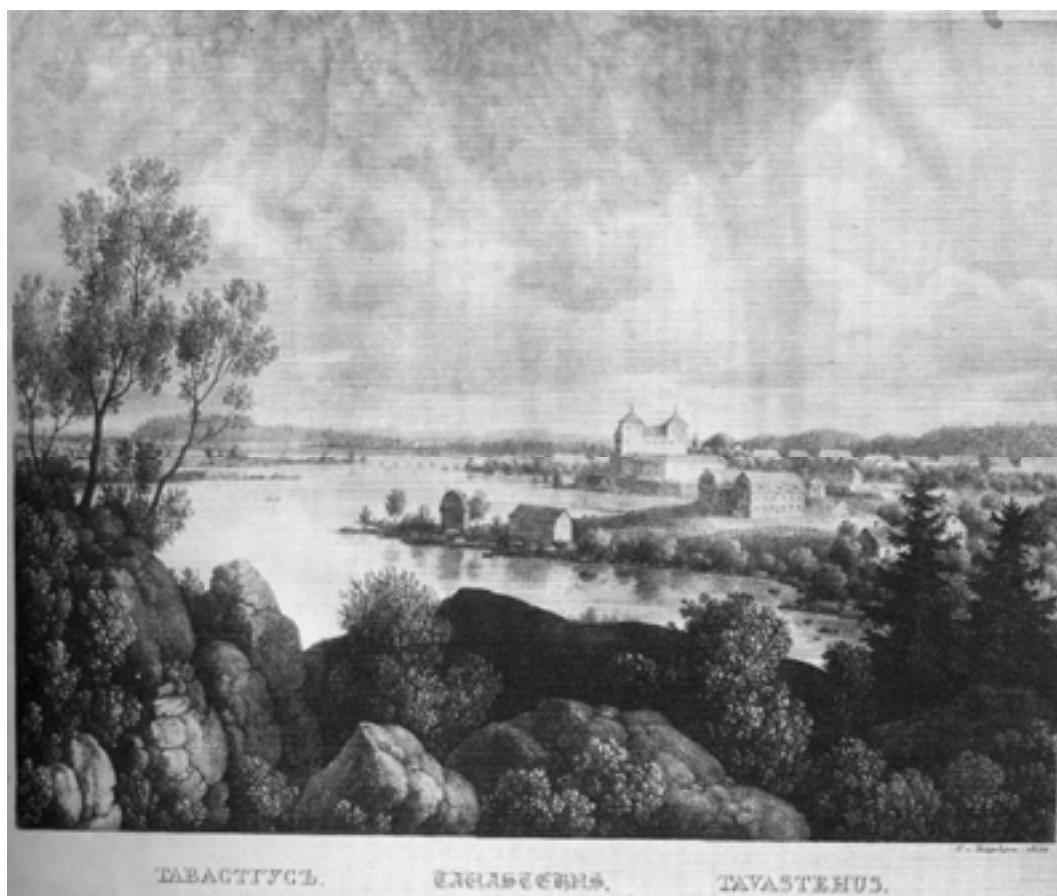
1800-luvun alkupuolella nykyistä Kaupunginpuiston aluetta kutsuttiin Pyövelinmäeksi (Palmunen 1968, 116-117), tai ”Peevelinmäeksi” (Böök 1913, 254; Saarinen 1945). Pyövelinmäki oli Vanajaveden työntävä mäen niemeke Hämeen linnan pohjoispuolella (Böök 1913, 254). Se sijaitsi varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolella, runsaan kilometrin päässä keskustasta pohjoiseen.

Pyövelinmäen alue oli kivistä heikkokasvuisten puiden ja pensaikkojen peittämää jyrkkärinteistä ja kumpuilevaa mäkimaastoa (KA 1; Böök 1913, 254; Käki 1989, 4). Korkealta mäeltä näkyi Vanajavedelle, linnalle ja kaupunkiin sekä seutua ympäröiville harjuille: lännessä maisemaa rajoitti Ahveniston harju, etelässä linnan ja kaupungin takana Hattelman harju, itäpuolella järven toisella puolella Aulangon vuori ja harjanne (Katermaa 1989, 87).

Mäeltä avautuvat kauniit maisemat on tallentanut maisemamaalari Carl v. Kugelgen vuoden 1818 maalauksessaan Pyövelinmäeltä linnalle päin (KUVA 28). Se kuuluu Aleksanteri I tilaamaan kuvateokseen Suomen maisemista, Hämeenlinnasta tehtyjä laveerauksia on yhteensä kuusi kappaletta (joista yksi kuvassa 16). Maalari oli ihastunut Hämeenlinnan näkyymiin. Yhteen piirroksensa hän on lisännyt tekstin: ”Koko matkalla Helsingistä tänne ei mikään erityinen näköala ilahduttanut silmää, siksi oli niin yllättävää nähdä tämä kaunis kaupunki ja sen ihastuttava sijainti, mistä nämä luonnokset voivat antaa vain hyvin epätäydellisen kuvan”. (Ripatti & Laitila 1989, 65.)

Vaikka Pyövelinmäeltä avautuivat kauniit maisemat linnalle ja kaupunkiin, oli itse mäellä huono maine kaupunkilaisten keskuudessa. Mäen syrjäinen sijainti ja synkkä historia mestauspaikkoinen, osittain myös paikan kivikkoisen ja louhikkoisen luonnon jylhyys saivat aikaan sen, että paikalliset suhtautuivat alueeseen tietyllä pelonsekaisella varauksella (Böök 1913, 254-255; Laitila 1995, 36).

Pyövelinmäen eteläpuolinen alue oli vielä Ojoisten kartanon hakamaana eli laitumena (Lindeqvist 1926, 13). Mäen eteläpuolella lähellä järven rantaa entisellä pappilan tontilla vastapäätä kruunun apteekin taloa sijaitsi maaherra Stichaeuksen vuonna 1834 kaupungille lahjoittama köyhäintalo, jonka siirtäminen kaupunkiin oli suunnitteilla (Lindeqvist 1930, 229-233). Lisäksi Pyövelinmäen ja Kettumäen välissä mäen länsipuolella oli Suo- eli Ilomäen torppa (Lindeqvist 1926, 13; Katermaa 1989, 88.) Itse Pyövelinmäellä oli vain yksi vanha, rapistunut ja käyttökelvoton huvimaja rinteiden länsipäässä (KA 1). Björkbomin mukaan (1925c) läntisellä kukkulalla oli sijainnut huvimaja ”ammoisista ajoista” asti. Syrjäisellä Pyövelinmäellä ei tiettävästi tähän aikaan ollut edes polkuja (Böök 1913, 254). Mäen länsipuolella kulki tie etelään kaupunkiin sekä Ojoisten kartanolle (KA 1, liitekartta; ks. KUVA 30).

KUVA 28. Carl v. Kugelgenin vuonna 1822 piirtämä litografia, alkuperäistyö laveeraus vuodelta 1818 (Ripatti & Laitila 1989, 65). Piirros kuvaa maisemaa kiviseltä Pyövelinmäeltä kasarmialueelle ja linnalle päin, taustalla näkyy kaupunki. Kasarmien alueella mäellä on kaksikerroksinen kuivausrakennus ja rannalla vasemmalla pieni tykistön sauna (Koivuneva 2003, 10). (Kuva: Ripatti & Laitila 1989, 65, alkuperäinen HKHMKKA).

Kuvan 28 maalauksen kuvakulmaan nähden linnaa vastakkaiselta suunnalta kuvaava Alexander Amatus Thesleffin maalaus 1800-luvun alkupuolelta on kuvassa 29 A-C. Hämeenlinnaa etelästä pohjoiseen Keinusaarelta linnalle päin kuvaavan maalauksen tarkka tekoaika ei ole tiedossa. Etualalla näkyy Keinusaaren vievä silta ja Keinusaaren mylly, joka rakennettiin vuonna 1820 ja purettiin vuoden 1832 paikkeilla ennen kuin paikalle siirrettiin vuonna 1833 viljamakasiini (Lindeqvist 1930, 15, 37). Siten voisi olettaa maalauksen ajoittuvan vuosien 1820-1833 välille. Linnan ja kasarmialueen rakennusten takana näkyy Pyövelinmäki, jonka yksityiskohdat näkyvät kuvan 28 osasuurenoksissa tarkemmin. Mäen etuosa näyttää aika avonaiselta, oikealla puolella horisonttia vasten on yksittäisiä puita. Nähtävästi mäki on niin täynnä kiviä, että puut kasvavat siinä huonosti. Böök (1927, 54) mainitsee, että ennen kuvernööri Rehbinderin aikaa eli ennen 1840-lukua Pyövelinmäki oli täynnä kivistä. Mäen länsiosan kukkulalle on kuvattu umpinainen pieni rakennus, nähtävästi paviljonki, jonka katon profiili on suippeneva.

A.

B.

C.

KUVA 29. A-C. A. Hämeenlinnaa kuvaava akvarelli, tekijä Alexander Amatus Thesleff. Maalauksen syntyvuosi ei ole tiedossa, sen kuvaama tilanne ajoittuu luultavasti vuosien 1820-1833 välille. Kuvan B osasuurennos rajattu valkoisella. **B.** Osasuurennos Pyövelinmäen alueesta linnan ja kasarmialueen takana. Kuvan C osasuurennos rajattu valkoisella. **C.** Osasuurennos Pyövelinmäen korkeimmalla kukkulalla sijaitsevasta pienestä rakennuksesta, nähtävästi kyseessä on paviljonki. (Kuva: MVKA, Neg. 95825).

9.2 Reh binder päättää rakennuttaa maisemapuiston Pyövelinmäelle

Kaupunginpuiston eli varhaisimmalta nimeltään Parkin synty ajoittuu 1840-luvulle, jolloin vuoden 1831 suuresta kaupunkipalosta toipunut Hämeenlinna oli jo suureksi osaksi rakennettu uudelleen empireruutukaavan mukaisesti (Björkbom 1925b; Lindeqvist 1930, 18; Laitila 1995, 36).

Vuonna 1841 Hämeenlinnassa kuvernöörikautensa aloittanut Reh binder halusi tarjota kaupungin asukkaille puiston, jossa olisi mahdollisuus ulkoilla ja nauttia luonnosta kaupunkialueen ulkopuolella (Björkbom 1925c). Hän kiinnitti huomionsa virkatalonsa (Palmunen 1968, 116-117) mailla linnan pohjoispuolella sijaitsevaan Pyövelinmäkeen ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin uuden puiston paikkana (KA 1).

Reh binder kertoo havainneensa virkakautensa alussa, että Pyövelinmäen alue oli epätavallisen kivistä ja vaikeakulkuista maastoa, joka peittyi kiviröykkiöihin, tuulen kaatamiin puihin ja tiheisiin pusikkoihin. Hänen mielestään aluetta ei voinut käyttää edes laidunmaana. Pyövelinmäkeä ympäröivällä seudulla oli kuitenkin erityisen kauniita maisemia. Sen vuoksi kuvernööri oli heti aloittanut raivaukset rakennuttaakseen alueelle kävelypuiston. (KA 1; Käki 1989, 5.) Reh binder oli saanut luvan käyttää työvoimana linnan vankeja, joita hän käytti muidenkin puistojen rakennustöihin (Böök 1913, 255-256; Lindeqvist 1930, 56; Korpimaa, 1947.) Puistoa rakennettiin englantilaisen maisemapuutarhan periaatteiden mukaan luonnonmaiseman ominaispiirteitä vahvistaen (Knapas 2001b, 164-165).

Puiston rakennustöiden tarkka aloitusaika ei ole tiedossa. Vuoteen 1845 mennessä oli tehty suuritöisiä kivien raivaustöitä, jotka ovat sen aikaisilla menetelmillä kestäneet useampia vuosia. Lisäksi puistoon oli rakennettu kolmen virstan eli noin 3,2 kilometrin (Suomen virsta 1069 m, Venäjän virsta 1067 m, Kujala 2004) verran teitä ja käytäviä, kaksi huvimajaa ja istutettu noin sata jalolehtipuuta. (KA 1; Käki 1989, 6.) Todennäköisesti Reh binder aloitti raivaustyöt vuonna 1841 alkaneen virkakautensa alussa, mahdollisesti jo ensimmäisenä tai toisena virkavuotenaan. Myös Lindeqvistin kuvauksesta (1930, 55-56) voi päätellä, että Puisto eli Parkki on perustettu 1840-luvun alussa. Hän ajoittaa puiston perustamisen suunnilleen siihen aikaan, jolloin uusi sairaalarakennus sai kaupungin Keinusaassa sijainneet maat. Tämä tapahtui vuoden 1840 paikkeilla. (Lindeqvist, 1930, 55-56.)

Reh binder oli Björkbomin (1925c) mukaan ehdottanut ensin kaupungille puiston perustamista Pyövelinmäelle, mutta koska esitys ei saanut kannatusta, hän oli päättänyt aloittaa puiston raivaamisen ja rakentamisen omalla kustannuksellaan (KA 1). Puiston rakentamisesta aiheutuvien kulujen pelko ja alueen arvostuksen puute ovat saattaneet olla syynä kaupungin laimeaan suhtautumiseen puistohanketta kohtaan. Vaikka Pyövelinmäki oli maastoltaan hyvin vaativa rakennuskohde, tekivät Pyövelinmäeltä avautuvat luonnonkauniit maisemat ilmeisesti Reh binderiin niin syvän vaikutuksen, että hänen mielestään suurhankkeeseen puiston rakentamiseksi alueelle kannatti ryhtyä.

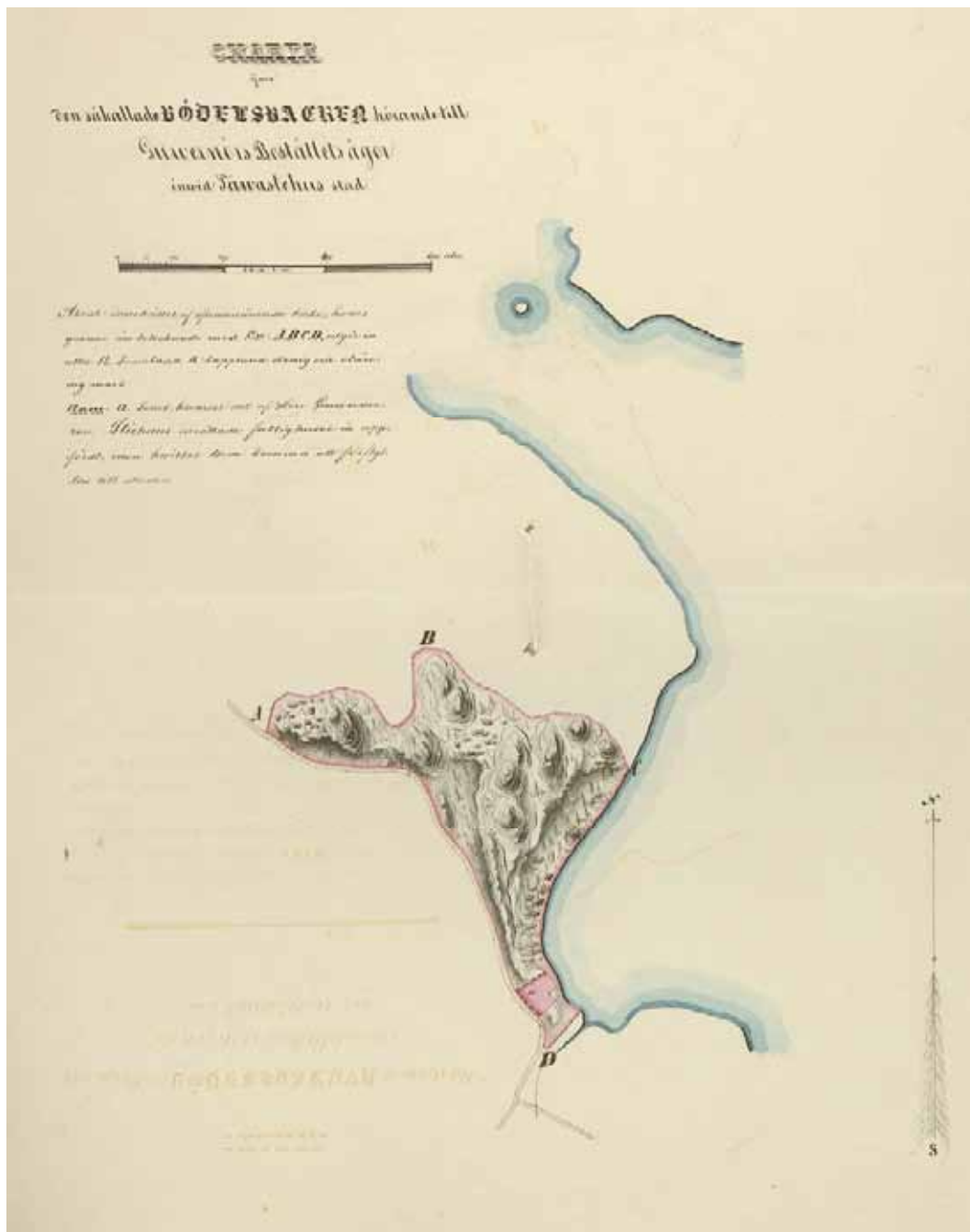
9.3 Reh binderin selonteko puiston perustamistöistä vuodelta 1845

Vuonna 1845 puiston rakennustyöt olivat jo hyvässä vauhdissa, kun Reh binder lähetti Senaatille selonteon, jossa kertoo aloittamastaan hankkeesta ja samalla anoo raivattua osaa Pyövelinmäestä omaan hallintaansa. Nähtävästi hän sillä halusi varmistaa puiston säilymisen. 27.1.1845 päivätyn kirjeen liitteenä on myös kartta anotusta alueesta, joka on 12 tynnyrinalan ja 16 kapanalan laajuinen alue Pyövelinmäen länsiosassa (KUVA 30). (KA 1.)

Senaatille lähettämässään kirjeessä Reh binder selvittää myös syitä puiston perustamiseen. Tarkoituksena oli jättää alue ”muistoksi, jonka arvo ja hyöty tulisi ymmärtämään tulevaisuudessa”. Hän kuvailee, kuinka alueesta tulisi muutostöiden jälkeen ”yksi pohjolan kauneimmista puistoista”. Hän kertoo myös, että aikoi kasvattaa taimia puistoon siirrettäväksi omassa taimitarhassaan. (KA 1.)

Reh binder oli raivauttanut puistoa omalla kustannuksellaan. Senaatille vuonna 1845 lähettämässään kirjeessä hän ei kuitenkaan pyydä kruunulta korvausta siihen mennessä syntyneistä kustannuksista. Sen sijaan hän Käen mukaan (1989:6) ehdottaa, että jos Pyövelinmäen alue erotettaisiin Ojoisten tilasta kuvernöörin käyttöoikeuteen ja kuvernööri sitoutuisi säilyttämään alueen yleisessä käytössä ja pitämään sen hyvässä kunnossa, hänen palkkaansa voisi alentaa. Turvatakseen puiston tulevaisuuden myös seuraavien kuvernöörien aikana, hän sitoutui raivaamaan uutta peltoa, jonka tuotto tulisi kattamaan jatkossa puiston käyttökustannukset. (KA 1.)

Pyyntöön Pyövelinmäen siirtämisestä Ojoisten kartanon omistuksesta kuvernöörin omaan hallintaan ei tässä vaiheessa suostuttu. Reh binder kuitenkin jatkoi puiston rakennuttamista. Puistoa kutsuttiin nimellä Parkki, se sai myös muita nimiä kuten Puisto ja Iso Puisto (Laitila 1995, 35).

KUVA 30. Pyövelinmäen alueen kartta on liitteenä Rehbinderin 27.1.1845 päivätyssä kirjeessä Senaatile. Kirjeessä hän anoo karttaan merkittyä 12 tynnyrinalan ja 16 kapalan kokoista aluetta omaan hallintaansa sinne rakenteilla olevaa puistoa varten. Punaisella merkitty alue Pyövelinmäen eteläosassa on köyhäintalon tontti. Alueen länsipuolta rajaa maantie, etelässä rajana on oja. Kartta on otsikoitu: *Den så kallade Bödelsbacken hörande till Guvernörs Beställets ägor invid Tavastehus stad*. Mukana on tekstiselitys: *Areal-innehållet af ofvannämnd backe, hvars gränsor äro betecknade med Litt. A.B.C.D utgör in alles. 12 Tunmland 16 kappland stenig och oländig mark*. Lisänä on vielä huomautus: *ann. a. Tomt hvarress det af Herr Gouvernoren Stichauss inrättde fattighuset är uppförd, men hvilket torde komma att förflyttas till staden..* (Kuva: KA 1, karttaliite).

Magnus v. Wrightin litografia kuvaa maisemaa vasta raivatulta Pyövelinmäeltä linnalle ja kaupunkiin päin 1800-luvun puolessa välissä (KUVA 31). Tavallisin Hämeenlinnaa kuvaavien maalausten kuvakulma on juuri sama kuin Wrightin maalauksessa eli pohjoisesta etelään. Litografia on julkaistu teoksessa *Finland framställt i teckningar*, joka painatettiin vuosien 1845-1852 välillä. (Ripatti & Laitila 1989, 79.) Kuvan etualalla näkyy Pyövelinmäelle rakennettu käytävä ja kivistä maastoa.

KUVA 31. Litografia Hämeenlinnasta. Piirros Magnus v. Wright, kivipiirto ja paino v. Adler & Dietze, Dresden, 1846-1852. Kasarmialueen ja linnan taustalla kaupunki, sen itäpuolella silta Keinusaareen, jossa erottuvat sairaala ja viljamakasiini (Ripatti & Laitila 1989, 79). (Kuva: Ripatti & Laitila 1989, 79, alkuperäinen HKHMKKA.)

9.4 Parkki siirtyy kaupungille ja puistokomitea perustetaan

Kuninkaankartanot ja sotilasvirkatalot määrättiin vuonna 1847 annettavaksi vuokralle vuodesta 1848 lähtien (Palmunen 1968, 126). Kuvernööri Rehbinder ei itse ollut asunut virkatalossaan Ojoisten kartanossa, vaan oli vuokrannut aluetta yksityiselle (KA 1). Hänellä oli kuitenkin ollut määräysvalta kartanon maista, jotka uuden määräyksen myötä olivat siirtymässä valtiolle. Jotta aloitetut puiston rakennustyöt eivät keskeytyisi ja alue säilyisi puistona, Rehbinderin 2.8.1847 tehdystä aloitteesta kaupunki anoi aluetta Senaatilta itselleen. Anottu alue oli laajentunut 25 tynnyrinalaan eli käsittämään koko Pyövelinmäen niemen. Keisari suostui anomukseen ja Senaatti ilmoitti asiasta maistraatille 19.1.1848. Pyövelinmäki siirtyi korvauksetta kaupungille vuonna 1848 sillä ehdolla, että kaupunki sitoutuisi jatkamaan kunnostustöitä ja maksamaan vuosittaisen määrärahan alueelle rakennettavan puiston ylläpitoon sekä säilyttämään alueen puistona. (HMA Maistraatin pöytäkirjat 2.8.1847; Palmunen 1968, 117; Käki 1989, 7.)

Puiston kehittämisestä ja hoidosta huolehtimaan perustettiin vuonna 1848 puistokomitea, jonka johtoon tuli Rehbinder. Hänelle myönnettiin kuvernöörikautensa

ajaksi täysi käyttöoikeus puistoalueeseen sekä oikeus määrätä ne toimenpiteet, joihin vuotuinen 50 hopearuplan määräraha käytettäisiin. Kaupungin valtuustolta ei siis tarvinnut pyytää lupaa toimenpiteisiin eikä kaupungilla ollut minkäänlaista määräysvaltaa Parkin asioihin, se vain myönsi hoitoon käytettävät varat. Komitean johdossa olisi Rehbinderin jälkeenkin läänin kuvernööri, mutta päätökset tehtäisiin silloin äänestämällä. Tilit tuli tarkistaa vuosittain. (HMA Maistraatin pöytäkirjat 2.8.1847; Koskimies 1966, 57.) Puistokomitean muut jäsenet olivat kauppias Collin ja ruokakauppias Henrik Holm (Laitila 1995, 36).

Vielä kymmenen vuotta perustamisensa jälkeen vuonna 1858 Parkista ja sen hoidosta vastaava Puistokomitea oli vielä täydessä toiminnassa ja sai silloin uusia jäseniäkin. Samana vuonna tarkastettiin vasta ensimmäistä kertaa komitean tilit, mikä kuvaa hyvin sitä miten vapaasti Rehbinderi oli saanut määrätä puiston kehittämisestä ja määrärahojen käytöstä. (Lindeqvist 1930, 57.)

9.5 Puiston suunnittelu

Parkin varsinaisia suunnitelmia ei ole säilynyt ja on epävarmaa, onko mitään kirjallisia suunnitelmia koskaan tehtykään. Rakennustöiden kustannusarvioitakaan ei ilmeisesti ole tarvittu, koska töissä on käytetty vankityövoimaa (Knapas 2001b, 165). Björkbom kuitenkin muistelee (Björkbom 1925c), että eräs maanmittausinsinööri olisi yhdessä Rehbinderin kanssa tehnyt puistolle piirustuksen, jossa on ollut noin sata käytävää ja polkua. Björkbom kertoo myös, että Puistokomitea olisi hyväksynyt puiston suunnitelman. Rakennustyöt oli kuitenkin aloitettu useita vuosia ennen Puistokomitean perustamista (KA 1; HMA Maistraatin pöytäkirjat 2.8.1847), joten suunnitelmia puistoa varten tuskin olisi enää tehty rakentamisen ollessa jo niin pitkällä. Eikä suunnitelmaa olisi tarvinnut edes komitealla hyväksyttää, Rehbinderi oli saanut sen puheenjohtajana täyden määräysvallan puistoon.

Todennäköistä on, että puisto on rakennettu maisemapuistoksi alusta loppuun kuvernöörin omien näkemysten mukaisesti (Laitila 1995, 5). Vuosittaiset työt on ilmeisesti suunniteltu paikalla Rehbinderin yksityiskohtaisia ohjeita noudattaen, mikä tuon ajan puutarhanhoidossa oli varsin yleistä (Knapas 2001b, 165). Kuvernöörin kerrotaan tehneen puiston rakennusvaiheessa ahkerasti tarkastuskäyntejä puistoon, jopa parikin kertaa päivässä, seuratakseen töiden edistymistä (Björkbom 1925c). Tarkastuskäyntien yhteydessä Rehbinderi on voinut henkilökohtaisesti ohjata puiston rakentamista. Myös Nervander (1887, 34) kertoo, että Rehbinderi oli ”pienintä detaljia myöten suunnitellut ja askel askeleelta valvonut työn, jonka linnan vangit olivat toteuttaneet”.

Rehbinderiellä on kaikesta päätellen ollut taipumuksia kaupunki- ja puistosuunnitteluun (Laitila 1995, 7). Esteettisen kokonaisnäkemyksensä puiston rakentamisessa hän on perustanut luonnonympäristön peruspiirteiden vahvistamiseen, ympäröivän luonnonmaiseman kauneuteen ja historiallista syvyyttä heijasteleviin näkymiin linnalle (Knapas 2001b, 165; Lappalainen 2002, 22).

9.6 Puiston rakentaminen vuosia kestänyt projekti

9.6.1 Työn toteutus

Pyövelinmäen muuttaminen puistoksi oli sen aikaisilla työ- ja kuljetusvälineillä toteutettuna todellinen suurtyö. Kiviä poistettiin, maastoa tasoitettiin ja pengerrettiin. Puiston raivaustyöt vaativat suuria ponnistuksia, koska mäki oli hyvin jyrkkä ja täynnä kivi- ja puuröykkiöitä. Maaston hankaluuden vuoksi työt jouduttiin tekemään pelkästään miesvoimin. (Böök 1913, 255-256; Björkbom 1925c; Lindeqvist 1930, 56.) Rehbinder käytti rakennustöihin Hämeen linnan vuonna 1830 toimintansa aloittaneen vankilan ja vuonna 1841-45 rakennetun Ojennuslaitoksen vankeja, joiden päätyönjohtajana toimi vankilankirjanpitäjä G. E. Eklund (Böök 1913, 255-256; Palmunen 1968, 146; Putkonen & Ivars 2003, 62). Kuvassa 32 on Knutsonin maalaus 1850-luvulta, jossa nähdään Parkin työmaata. Nervander (1887, 36) kuvaa vankien työtä:

”Muutoin oli oma näytelmänsä nähdä, miten täällä ennen työskenneltiin. Sotilaat ladattuine kivääreineen seisoivat toimettomina ja haukotellen piirissä ahkerien, harmaapukuisten vankien ympärillä, jotka tyytyväisinä kuin vapaat työntekijät kaivoivat ja kuokkivat, hakkasivat ja puhdistivat metsässä, jossa heidän päivänsä kului miellyttävämmän kuin vankilan hiljaisissa saleissa. Mutta muistumat työtavoista vanhassa Faaraoiden maassa sekoittuivat kuitenkin näkyyn tästä kaikesta.”

KUVA 32. Johan Knutsonin öljymaalaus 1850-luvulta kuvaa keskeneräistä Parkkia ja vankien työmaata. Maalauksessa vangit ja kaksi vanginvartijaa ovat ruohikon peittämällä mäenrinteellä. Rinteestä on raivattu kaadettujen puiden kannot ja suuret kivet pois. (Laitila 1995, 37.) Vasemmalla näkyy puistoon ennen vuotta 1845 rakennettu kahdeksankulmainen avopaviljonki, ns. Näköalapaviljonki. Sen ympärille istutetut puunsaimeet on tuettu. Oikeassa reunassa puiston eteläosassa näkyy vuonna 1836 käyttöön otettu köyhäintalo, joka siirrettiin sieltä pois vasta vuonna 1859 (Lindeqvist 1930, 230, 33). Kaiken taustalla ovat esteettömät näköalat linnalle, linnan kasarmeille ja kaupunkiin. (Kuva: Laitila 1995, 3, alkuperäinen HKHMKKA).

Rehbinderin toimesta puistoa rakennettiin vankityövoimalla vuosien 1841-1863 välillä. Aluksi raivattiin puiston eteläosaa ja vuoden 1845 jälkeen siirryttiin muille alueille. Pääasiassa puiston raivaus kuitenkin keskittyi alueen etelä- ja itäosiin (Böök 1927, 58), joista oli parhaimmat näkymät ympäristöön järvelle, harjuille, linnalle ja kaupunkiin päin. Myös puiston pohjoisosien raivauksen jatkamista suunniteltiin, mutta se jäi toteuttamatta Rehbinderin erotessa virastaan vuonna 1863 (Björkbom 1925c). Björkbomin mukaan (1925c) puiston voidaan katsoa olleen pääpiirteissään valmis vuonna 1861 puistoravintolan rakentamisen myötä, jolloin puiston käyttö varsinaiseen tarkoitukseensa todenteolla alkoi. Rehbinder ehti siten nähdä työnsä tulokset ennen eroamistaan. (Björkbom 1925c; Koskimies 1975, 13; Käki 1989, 9.)

9.6.2 Kivirakenteet ja kulkuväylät

Rehbinder kertoo, että alueella tehtiin kalliita kallioiden räjäytystöitä jo ennen vuotta 1845 (KA 1). Maaston tasaamisesta ja kivien poraustyöstä kerääntyikin runsaasti kiviä (Böök 1913, 255-256). Kivien runsaudesta saa käsityksen niistä rakennetuista erilaisista rakenteista. Useimmista ei tarkkaa rakennusaikaa ole lähteissä mainittu.

Kiviä käytettiin pitkiin kiviaitoihin, jotka rajasivat puistoa sen luoteis- ja länsipuolelta. Rinteille ja muualle puistoon rakennettiin käytäviä, joiden reunoja kivettiin. Rinteiden jyrkimpiin kohtiin tehtiin kiviportaita. Mäen jyrkille etelärinteille pengerrettiin tukimuurien avulla terasseja. Kiviä käytettiin myös rantatörmien tukemiseen. (H:linnan Matkailijayhdistys 1915, 27; Böök 1927, 58.) Kuvissa 33-36 on puiston kivirakenteita. Puiston länsiosaan Tampereen tien viereen rakennettiin leveä portaikko, jonka rakentamisajankohdasta ei lähteissä ole erikseen mainintaa (KUVA 37). Myöhemmin se mainitaan nimellä puiston sisäänkäynti tai portti puistoon (HKA 1; TTA 1).

KUVA 33. Puiston etelärinteeseen tasoitettiin terasseja tukimuurien avulla pengertämällä, kuva 1890-luvulta. Naiset istuvat tukimuurin päällä. Terassilta avautuvat näkymät etelään päin Linnan kasarmien alueelle, linnalle ja kaupunkiin. (Kuva: HKHMK, A81/XVII:1).

KUVA 34. Puiston etelärinteen käytävän reunan kiveystä ja tukimuuria. (Kuva: Sari Saastamoinen 16.6.2005).

KUVA 35. Kiviportaavat puiston itärinteessä. Taustalla Puistokomitean puutarha paviljonkeineen. (Kuva: Sari Saastamoinen 10.5.2005).

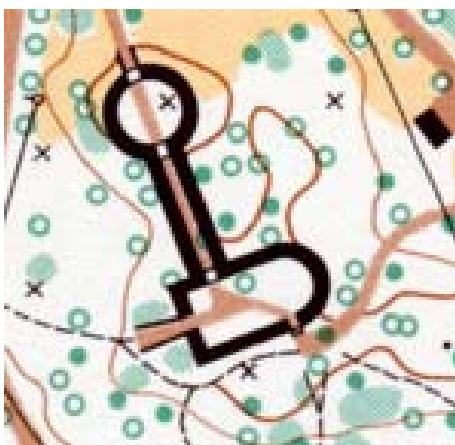
KUVA 36. Puiston länsireunan kiviaitaa Tampereentien vieressä. (Kuva: Sari Saastamoinen 10.5.2005).

KUVA 37. Puiston länsiosaan rakennettu portaikko ja kiviaitaa sen vierellä 1950-luvulla. Alatasanteen molemmin puolin on sijoitettu penkit puistossa liikkujia varten. (Kuva: HKHMK, A4494/X:2).

Kuten aiemmin on jo mainittu, vuoteen 1845 mennessä alueelle oli rakennettu jo yli kolmen kilometrin verran ajoteitä ja käytäviä Rehbinderin sopiviksi katsomille paikoille (KA 1). Alueelle rakennetut polut olivat englantilaisen maisemapuutarhan tyylin mukaisesti kiemurtelevia (Böök 1913, 256; Sinisalo 1997, 141-144).

Puiston keskiosaan Rehbinder rakennutti raivatuista kivistä suuren katottoman kiviseinäisen tekoraunion vuoden 1845 jälkeen, luultavasti 1850-luvun puoleen väliin mennessä. Kuvasta 38 nähdään raunion pohjakaava. Rauniossa on useita ovi- ja ikkunaholveja ja se on muurattu kylmämuuraustekniikalla. Raunion keskikäytävä yhdistää kahta isompaa ja pienempää huonetta (KUVA 39-40). Muistitiedon mukaan Rehbinderin kerrotaan hakkauttaneen raunion yhteen kiveen vuosiluvun 1250 harhauttaakseen jälkipolvia uskomaan, että rauniot oli rakennettu jo Hämeeseen tehdyn ristiretken aikoihin samaan aikaan kuin läheinen Birger Jarlin eli Hämeen linna. Rauniot saivat useita eri nimityksiä, kuten luostarinmuuri, pirunlinna ja juutalaisten kirkko. (Böök 1913, 255-256; Björkbom 1925c; Saarinen 1945; Korpimaa 1947.)

KUVA 38. Tekoraunion pohjakaava. Holvikaarelliset oviaukot on merkitty valkoisella. Isompaan huoneeseen johtaa kaksi holvikaaretonta oviaukkoa. (Kuva: Talvisilta 1979).

Emil Nervander on kuvannut Parkkia kesän 1886 aikana, mm. sen kivirakenteita (Nervander 1887, 34):

”Ensimmäinen asia, jonka tässä puistossa luulisi herättävän ihmetystä ulkomaalaisessa, joka ei tiedä, miten kivinen Suomi on, on se määrä graniittia, jota täällä näkee käytetyn. Jättiläismäiset kiviadat, huolelliset terassoinnit, tasaisiksi hakatut portaat ja kivitolpat kaikki graniitista, puhumattakaan siitä suuresta linnanraunion kopiosta, jonka tapaa kauempana metsässä.”

KUVA 39. Parkin keskiosaan rakennettiin vuoden 1845 jälkeen 1850-luvulle mennessä massiivinen tekoraunio. Tässä raunioiden kaksi huonetta yhdistävä keskikäytävä 1800-luvun lopulla ja kaksi herrasmiestä koillisen puoleisen huoneen holvikaaren päällä. Sen takana näkyy huoneesta ulos johtava oviaukko. Kuva otettu isompaan huoneeseen johtavan kaariholvin kohdalta. (Kuva: HKHMK, A189/X:2).

A.

B.

KUVA 40 A-B. A. Tekoraunion suuremman huoneen itäpäädyssä on korkea ikkunan muodostama holvikaari. Taustalla vasemmalla näkyy kesäteatterin lipunmyyntikoppi ja ravintolakatos, oikealla laululava. B. Pienemmän huoneen oven holvikaari ja ikkuna. Taustalla vasemmalla näkyy ns. Larin-Kyöstin talo, oikealla kesäteatterin katsomorakenteita. (Kuvat: Sari Saastamoinen 10.5.2005).

Puistokomitean puutarhan yhteyteen, josta kerrotaan enemmän paviljongeista kertovassa kappaleessa, rakennettiin myös kivrakenteita: istutusaltaat ja portaita. Puistosta raivattuja kiviä oli niin runsaasti, että niitä vietiin myös Rehbinderin rakennuttaman Hattulaan vievän tien perustaksi. (Böök 1913, 255-256.) Osa siirrettiin mäen länsipuolella olevan Ojoisten pellon reunaan, josta niitä aikojen kuluessa käytettiin eri tarkoituksiin (Björkbom 1925c).

9.6.3 Puiston koristekasvit

Pyövelinmäeltä raivattiin pois Rehbinerän raportissaan (KA 1) mainitsemia kitukasvuisia puita, pensaikkoa ja tuulenskaatoja kivien raivauksen ja maan tasoituksen yhteydessä. Niiden tilalle alettiin istuttaa koristekasveja (Björkbom 1925c). Siitä, mitä kaikkia kasvilajeja ja missä vaiheessa ne puistoon on istutettu, ei ole täysin tarkkaa tietoa. Tiedetään kuitenkin, että vuoteen 1845 mennessä oletettavasti kuvan 29 kartassa rajatulle alueelle puiston länsiosassa oli istutettu jo noin sata jalolehtipuun tainta, yhtenä lajina Rehbinerän mainitsee vaahterat (KA 1). Puistoon istutettiin jatkossa myös mm. tammia, jalavia, lehmuksia, saarnia, poppeleita ja koivuja sekä pensasaitoja, mm. syreenimajoja (Böök 1913, 256; Laitila 1995, 37) ja rantakäytävien reunaan spireoita eli angervoja (Korpimaa 1947). Björkbom puhuu ”ulkomaalaisista kukkivista pensaista”, mikä kuvastanee sitä, että käytetyt lajit olivat siihen aikaan harvinaisia (Björkbom 1925c). Vuodesta 1848 lähtien Rehbinerän kasvatti kasveja, lähinnä puita, perustamassaan taimitarhassa, josta ne siirrettiin vuosittain puistoon (KA 1; Laitila 1995, 24).

9.6.4 Paviljongit ja niihin liittyneet rakenteet

Rehbinerän aikana puistoon rakennettiin neljä paviljonkia eli huvimajaa ja niistä yhden yhteyteen ns. Puistokomitean puutarha. Paviljongit sijoitettiin maaston kohtiin, joista oli hyvät näköalat ympäröivään puistoon ja ympäristöön. (Laitila 1995, 36)

Vuoteen 1845 mennessä oli Rehbinerän mukaan puistoon rakennettu jo kaksi paviljonkia. Niistä toisen paikalla läntisellä kukkulalla oli sijainnut vanha huvimaja, joka oli jo ränsistynyt käyttökelvottomaksi. (KA 1.) Tällä paikalla, jolta oli hyvät näköalat puistoon, oli Björkbomin mukaan (1925b) ”jo ammoisista ajoista” sijainnut pieni huvimaja. Arvoitukseksi jää, kuka huvimajan oli aikoinaan rakennuttanut, ehkä jo vuosina 1777-1787 maaherrana toiminut de Bruce. Rehbinerän ei siis ollut ensimmäinen, joka oli huomannut paikan soveltuvan näköalapaviljongin paikaksi.

Rehbinerän mainitsemat puiston kaksi ensimmäistä paviljonkia ovat mitä todennäköisimmin olleet etelärinteen länsipäähän rakennetut kaksi huvimajaa, avopaviljonki, ns. Näköalapaviljonki ja umpinainen paviljonki, ns. Kuvernöörin paviljonki, molemmat pohjaltaan kahdeksankulmaisia. Nimitykset ovat myöhempää perua (TTA 1; Korpimaa 1947). Rehbinerän vuoden 1845 selostuksesta Senaatille ei selviä, kumpi rakennettiin ensin. Hän vain mainitsee, että molemmat huvimajat maalattiin öljyvärillä sekä ulko- että sisäpuolelta. (KA 1.)

Lähellä Tampereentietä sijaitseva ns. Näköalapaviljonki on kuvattu Knutsonin maalauksessa 1850 -luvulta (ks. KUVA 32). Sille johtavat kiviset portaat ja pylväiden alustat tehtiin kivistä. Paviljongin katon räystäään reunat ovat koristeelliset, samoin kaiteet (KUVA 41).

KUVA 41. Toinen puiston vanhimista paviljongeista, vuosien 1841-1845 välillä rakennettu kahdeksankulmainen avopaviljonki, ns. Näköalapaviljonki 1920-luvulla linnalle päin kuvattuna. Huvimajaan on yksi sisäänkäynti rinteen puolelta, kaiteet kiertävät sitä muilta seitsemältä sivulta. (Kuva: HKHMK, R21384/X:2).

Kahdeksankulmainen umpinainen valeikkunallinen huvimaja, ns. Kuvernöörin paviljonki, sijaitsi Näköalapaviljongin läheisyydessä sen pohjoispuolella Parkin korkeimmalla kukkulalla (KUVA 42-43). Tätä paikkaa alettiin myöhemmin kutsua Pyövelinmäeksi aiemmin koko mäkeä tarkoittaneella nimellä (TTA 1). Paviljonkia voidaan katon suippenevan profiilin perusteella luonnehtia kiinalaistyylliseksi (vrt. kuvan 6 Fagervikin chinoiserie-paviljonki). Kuvernöörin paviljonkia rakennettaessa käytettiin mahdollisesti mallina paikalla aiemmin sijainnutta pois purettua huvimajaa, joka näkyy kuvan 29 maalauksessa. Sitä, onko huvimajassa ehkä alun perin ollut oikeat lasi-ikkunat, ei tiedetä. Uudessa paviljongissa oli valokuvien perusteella ainakin 1950-luvulla valeikkunat ja se mainitaan arkistolähteissä umpiseinäisenä paviljonkina (TTA 1). Paviljongin sisä rakenteista voisi päätellä, onko ikkunoiden kohdalla joskus ollut ikkunoita ja rakenteita muutettu jälkikäteen (henkilökohtainen tiedonanto rakennusarkkitehti Pekka Rintanen Talotoimisto 14.7.2005). Huvimaja paloi vuonna 1988 (TTA 1), joten asiaa ei voida enää tarkistaa.

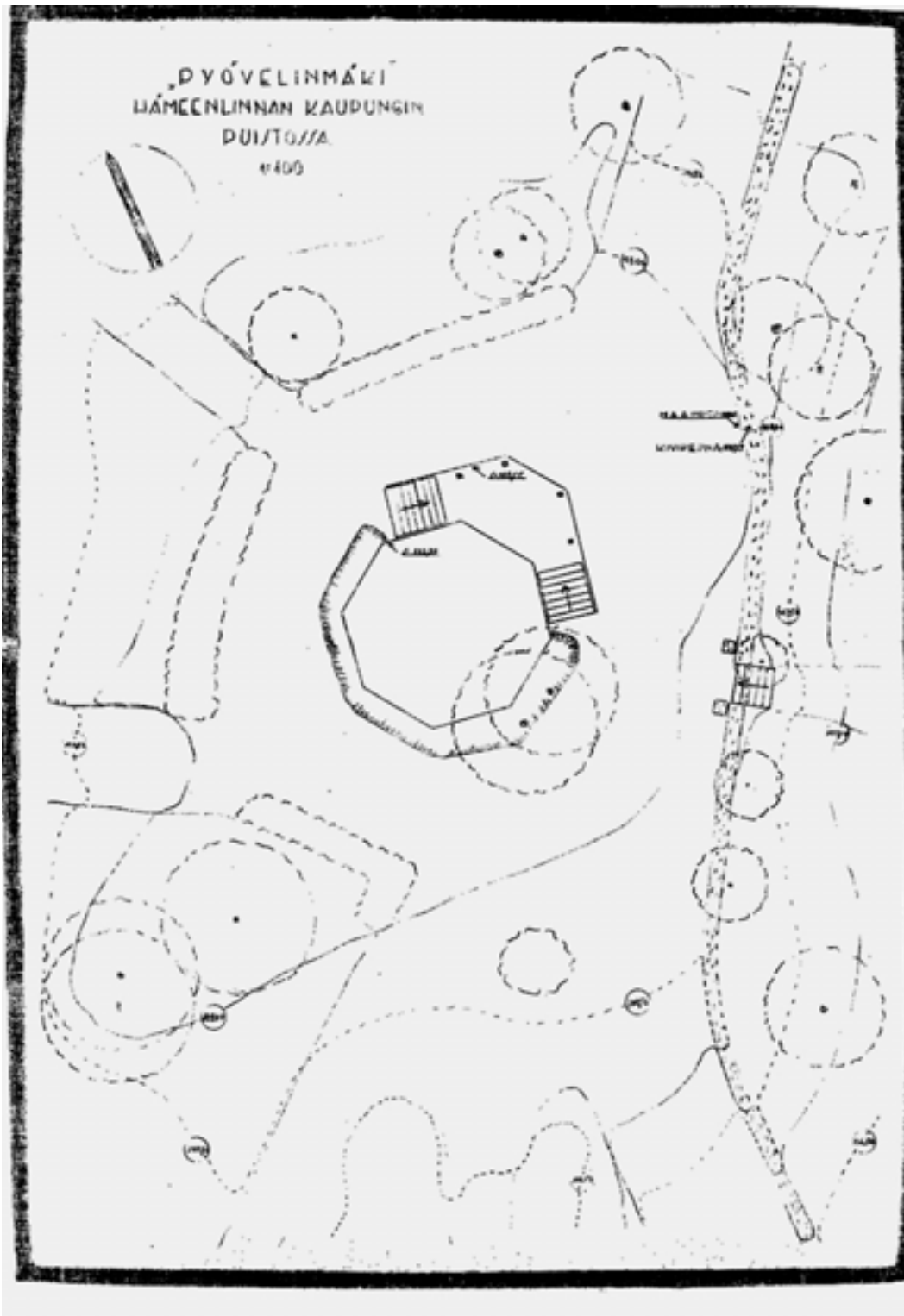

A.

B.

KUVA 42. A-B. Ennen vuotta 1845 Parkkiin rakennettu kahdeksankulmainen umpinainen paviljonki, ns. Kuvernöörin paviljonki 1950-luvulla. **A.** Huvimajassa oli veranta, johon johtivat portaat molemmilta sivuilta. Kuvassa oikealla näkyy huvimajalle johtavan käytävän reunassa tukimuuri. **B.** Katon profiili on suippeneva antaen itämaisen vaikutelman. Ikkunat ovat umpiseinään maalatut valeikkunat. (Kuvat: HKHMK, A4279/X:2, A4278/X:2).

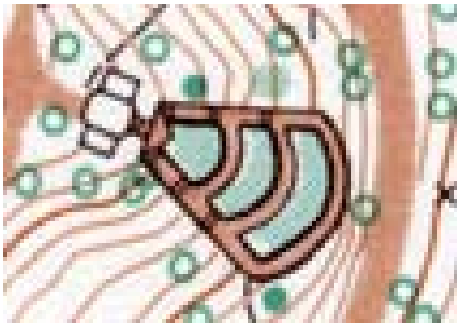
KUVA 43. Puiston korkeimmalla kohdalla sijainneen umpinaisen paviljongin, ns. Kuvernöörin paviljongin, pohjapiirustus. Kukulaa alettiin myöhemmin kutsua aiemmin koko niemeä tarkoittaneella nimellä Pyövelinmäki, siitä piirustuksen otsikko. 1700-luvun puolessa välissä paikka mainitaan nimellä stegelbacken eli teilimäki (Lindeqvist 1926, 368). Itäpuolella näkyy tukimuuri, jolla terassi on pengerretty. Paviljongin kohdalla tukimuurissa on aukko, josta lähtevät portaat ja käytävä alas rinnettä. Paviljongin aukiolta johtaa viisi käytävä eri suuntaan ja sitä ympäröivät toiselta reunalta pensasaidat, ns. syreenimaja. Piirroksessa ei ole päiväystä, mutta arviolta se on 1950-luvulta. (Kuva: TTA).

Puiston eteläosan itärinteeseen rakennettiin ns. Puistokomitean puutarha (Laitila 1995, 36), joka koostui paviljongista ja kukkapenkereestä. Puistokomitea perustettiin vuonna 1848, joten sen mukaan nimetty puiston osa on rakennettu aikaisintaan kyseisenä vuonna, luultavasti kuitenkin ennen vuotta 1850. Rinteen päälle rakennettu paviljonki, ns. Puistokomitean paviljonki, oli järjestyksessä tiittävästi puiston kolmas. Se on suorakaiteen muotoinen, kolmiosainen avopaviljonki, jonka kaiteet ja räystäät oli koristeltu runsain puuleikkauksin sveitsiläistyyliin. (KUVA 44).

Puistokomitean paviljongin yhteyteen sen alapuolelle rinteeseen rakennettiin kolme ylhäältä alas portaittain sijoitettua ja kooltaan suurenevaa kivisistä tukimuureista koostuvaa istutusallasta (KUVA 45). Paviljongilta laskeutuva kiviportaikko jakautuu kahtia altaiden molemmin puolin. Altaiden molemmilla puolilla kulkevat käytävät, joiden jyrkimmissä kohdissa on portaat. Myös altaiden välissä kulkevat käytävät. Altaisiin oli alun perin istutettu kukkia, nykyisin niissä kasvaa koristepensaita. Puistokomitean puutarhassa on ollut myös kivinen pöytä istuimineen (Laitila 1995, 36), nähtävästi huvimajan pohjoispuolisella tasanteella. Se siirrettiin myöhemmin Rantapuistoon (Björkbom 1925c).

KUVA 44. Seurue Kaupunginpuiston Puistokomitean puutarhan paviljongissa noin vuonna 1895-1901. Paviljongin räystäät ja kaiteet ovat koristeelliset, myös katon harjalla on puukoristeet. Sisällä on pöytä ja tuoleja. Heti paviljongin takana sijaitsevat kiviset kolmessa tasossa olevat kukkien istutusaltaat. Taustalla puiden lomasta näkyy Vanajavesi. (Kuva: HKHMK, A456/VII:1).

A.

B.

C.

D.

KUVA 45. A-D. Ns. Puistokomitean puutarhan istutusaltaat ja portaat. Nykyisin altaissa kasvaa koristepensaita. **A.** Puistokomitean puutarhan pohjapiirustus. **B.** Näkymä paviljongilta alaspäin altaille. **C.** Paviljongille johtavat portaat ja ylin istutusallas. **D.** Kaksi alinta allasta sivusta kuvattuna. (Kuvat: A. Talvisilta, 1979, B-D Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

Vuoden 1861 paikkeilla puiston itärannalle rakennettiin (Björkbom 1925c) neljäs, pieni pohjaltaan nelikulmainen, kolmelta sivulta avonainen paviljonki, ns. Rantapaviljonki. Sen seinät ovat säleristikkoa ja katossa on korkea, kapea koriste (KUVA 46). Paviljonkia on mm. vuoden 1995 puiston esitteessä kutsuttu itämaistyylliseksi (LHTA 5), mutta kiinalaistyylin edustajaksi sitä ei ehkä kuitenkaan voida laskea. Tyyliinsä rantapaviljongin voi sanoa liittyvän perinteisiin treillage- eli säleikkörakennelmiin, jotka Knapas mainitsee (2001, 164). Treillage oli 1600-luvulla Ranskasta Versaillesin muotopuutarhasta alkunsa saanut puutarharakenne, josta tuli hyvin suosittu (Accents of France, 2005). 1860-luvun ranskalainen Pariisissa julkaistu säleikkörakenteita esittelevä katalogi sisältää mm. pergoloita, penkkejä ja paviljonkeja (Treillage 2005). Kuvassa 47 on katalogin etusivun treillage-rakenne, jota Rantapaviljonki lähinnä tyyllillisesti muistuttaa.

KUVA 46. Noin vuonna 1861 rakennettu (Björkbom 1925c) pieni Rantapaviljonki puiston itärannalla arviolta 1900-luvun alussa. Vain takaseinä on umpinainen, kolmella muulla sivulla on kaarimainen oviaukko. Kivilaituri rakennettiin vuonna 1864. (Kuva: Laitila 1995, 42, alkuperäinen HKHMK).

KUVA 47. Noin 1860-luvulla Ranskassa painettu myyntikatalogi, joka esittelee Waaserin ja Madinin treillage-rakenteita kuten paviljonkeja, penkkejä ym. (Treillage 2005). Parkin Rantapaviljongin seinän säleikkö rakenne on samaa tyyliä. (Kuva: Treillage 2005).

9.6.5 Puistoravintola

Lääninarkkitehti Carl Albert Edelfelt, tohtori Gust. Sucksdorff ja kauppias A. Bogdanoff pyysivät vuonna 1860 kaupungilta lupaa ravintolan rakentamiseen Parkkiin. Lupa myönnettiin sillä ehdolla, että puistokomitea saisi määrätä sen sijoituspaikan, että rakennus jäisi pysyvästi puistoon ja että sen ympäristön siisteydestä huolehdittaisiin. Lisäksi puistokomitea pidätti oikeuden järjestyksen valvontaan ravintolassa, kuten sillä oli koko puiston alueella (HKA 1; Lindeqvist 1930, 57-58; Laitila 1995, 37.) Hankkeen alulle panijat perustivat rakennustöiden rahoittamiseksi Parkkiyhtiön, jonka osakkeet tulivat myyntiin 5.12.1860 viiden hopearuplan kappalehintaan. Kuvernööri Reh binder merkitsi kymmenen ensimmäistä osaketta ja lupasi puiston rakentamisessa käyttämiään vankeja avuksi rakennustöihin (HKA 1; Laitila 1995, 37).

Lääninarkkitehti Edelfelt suunnitteli sveitsiläistyyllisen puistoravintolan, joka avattiin vuoden 1861 toukokuussa Floran päivänä (Laitila 1995, 37-39.) Ravintola sijaitsi puiston itärinteessä. Puistoravintolan alkuperäiset piirustukset eivät ole säilyneet, mutta Laitila (1995, 39) mainitsee palovakuutusasiakirjan kuvauksen rakennuksesta rakennusvuodelta: ravintola oli lautarakenteinen, pärekattoinen ja siinä oli viisi huonetta. Myöhempien 1950-luvulta peräisin olevien ravintolan piirustusten perusteella huoneet ovat olleet ravintolasali, kaksi kabinettia, keittiö ja tarjoilutiskillä varustettu kassahuone (TTA 1). Rakennuksessa oli myös kapea veranta, jossa oli leikkauksin koristetut kaiteet ja katossa koristeellinen räystääs. Kalusteiksi hankittiin petsattuja sohvia, tuoleja ja pöytiä. Niitä hankittiin myöhemmin myös ravintolan edustalle. Lapsille tehtiin kaksi kiikkulautaa. (Laitila 1995, 39.) Laitilan kuvauksen mukaan (1995, 39) ravintolan pihalla oli erilaisia kasvi-istutuksia, koristeurna ja peilipallo. Rakennuksen kaakkoispuolelta edustalle rakennettiin rinteeseen leveä kiviportaikko, joka johti ravintolan alapuolella kulkevalle käytävälle, josta taas pääsi polkua myöten alas laiturille ja pienelle Rantapaviljongille polkua myöten (KUVA 48-49). Ravintolan pohjoispuolelle rakennettiin myös keilarata (Lindeqvist 1930, 58; TTA).

KUVA 48. Puistoravintola puiston itärinteessä arviolta 1900-luvun alussa. Rakennuksen edessä alhaalla kulkee käytävä, jolle pääsee pihalta kiviportaita pitkin. (Kuva: MVKA, KL 19.11. -73).

KUVA 49. Puistoravintolan kaakkoisjulkisivu postikortissa, teksti päivätty 6.12.1902. Pihalta johtavat alas käytävälle kiviportaikko, jonka molemmiin puolin ovat ruukkuistutukset. Rakennuksen edustalla kasvaa kaksi tammea ja niiden välissä näkyy tolpan päässä peilipallo. (Kuva: MVKA, KL 27.XII-61).

Ravintolan eteläpuolelle mäenrinteelle soittokuntaa varten asetettiin aluksi muutamia pöytiä istuimiseen (Björkbom 1925c). Ravintolan viereen rakennettiin myöhemmin (ks. kappale 9.7.3.2) vuonna 1895 erillinen musiikkikappeli soittoesityksiä varten. (HKA Kvpk 27.4.1894 ja 7.5.1895). Puistoyhtiö vuokrasi ravintolaa ravintoloitsijoiden hoitoon (Laitila 1995, 39).

9.6.6 Muita puiston rakenteita

Puistokomitean vuoden 1848 perustamisanomuksen yhteydessä mainitaan ”puiston aidat, portit, karusellit ym. kalusto”, jotka siirtyisivät Rehbinderin kuvernöörikauden ja puistokomitean puheenjohtajuuden loputtua kaupungin omistukseen. (Lindeqvist 1930, 56-57.) Puistoon rakennettiin siten nähtävästi jo ensimmäisen rakennusvaiheen aikana ennen vuotta 1848 erilaisia ulkokalusteita. Björkbom (1925c) kuvaa myös muutamia puistoon rakennettuja kevytrakenteisia huvimajoja ja mainitsee erilaiset keinut. Kaikista ei ole tiedossa tarkkaa rakennusajankohtaa, osa rakennettiin 1850- ja 1860-luvulla.

Puiston pohjoispuolelle lähelle rantaa oli pystytetty ns. sateenvarjomaja istuimiseen ja vähän alemmaksi tienviereen humalistomaja, josta oli vielä 1920-luvulla rakenteita jäljellä. 1850-luvun lopulla valmistui puiston keskiosiin, nykyisen juhla-alueen alueelle ripapuista, puunoksista ja sammalista rakennettu keittuhuone tiilimuureineen. Vuoden 1861 paikkeilla Rantapaviljongin yläpuolelle mäenrinteeseen rakennettiin kevytrakenteinen huvimaja. Pienistä rimoista taivutettu puoliympyränmuotoinen linnunhäkkiä muistuttava huvimaja oli maalattu vihreäksi ja sen sisustuksena oli pyöreä pöytä tuoleineen. (Björkbom 1925c.) Knapaksen mukaan (2001b, 164) kyseessä oli perinteinen treillage- eli säleikkörakennelma.

Puiston alueelle rakennettiin jossain vaiheessa karuselli (TTA 1), viimeistään 1860-luvulla. Karuselli mainitaan Parkin kassakirjassa vuonna 1863 kaksi kertaa: kirvesmies Nyholmille oli maksettu karusellin korjauksesta palkkio, samoin Hjulmanille (HKA 1). Puistoon rakennettiin myös erilaisia keinoja, mm. juhla-alueelle ja sen laidalle. Puistoon sijoitettiin lisäksi istuinryhmiä, ainakin juhla-alueelle oli pystytetty kivipöytä ja vihreäksi maalatut istuimet sen ympärille. (Björkbom 1925c.)

9.7 Parkin kehitysvaiheita

9.7.1 Alkuajat

9.7.1.1 Puisto virkistysalueena

Nervander (1887, 34) mainitsee, että Parkkia oltiin sen syntyvaiheessa pikkukaupunkijuoruissa voimakkaasti tuomitsemassa. Alkuvaiheessa on siis ollut jonkun verran epäluuloja Parkkia kohtaan. Kaupunkilaisten suosima ulkoilualue, Uschakoffin puutarha eli Seurapuutarha oli kaupungin laajentuessa otettu suurimmaksi osaksi tonttimaiksi 1850-luvulla. Lindeqvist kuvaa (1966, 346-347), kuinka Parkista silloin tuli ”uusi kaupunkilaisten kesäinen huvittelu- ja kävelypaikka”.

Puistossa kävijöille oli omien huviretkieväiden lisäksi tarjolla muutakin virkistystä. Vuonna 1858 oli nimittäin kirjanpitäjä Weissman saanut luvan pitää puistossa myyntikojua, josta ”arvoisa herrasväki” sai ostaa kahvia ja teetä. (Lindeqvist 1930, 57-58.)

Vuonna 1861 puistossa kävijöiden tilanne parani entisestään, kun sinne valmistui Puistoravintola. Puistoyhtiö vuokrasi ravintolaa ravintoloitsijoiden hoitoon, ensimmäisenä kesänä ravintolaa hoiti A. Nordin. Ravintolassa tarjoiltiin teetä ja kahvia vehnäleivän kera sekä ruoka-annoksia ”ryypyn kera tai ilman” eli ravintolalla oli anniskelu-oikeudet. (Laitila 1995, 39.) Ravintolassa järjestettiin myös huviohjelmia:

soitto- ja lauluesityksiä tarjosivat kaupungin soittokunnat ja lauluseurat sekä ulkopuoliset esiintyjät (Björkbom 1925b). Lisäksi ravintolan pohjoispuolella oli keilarata ja jossain puiston alueella karuselli (Lindeqvist 1930, 58; HKA 1; TTA 1) sekä erilaisia keinoja (Björkbom 1925c; Laitila 1995, 39).

Ravintola menestyi (Laitila 1995, 39) ja oli kaupunkilaisten suosiossa lisäten epäilemättä samalla koko puiston suosiota. Hämeenlinnassa olivat vuonna 1857 aloittaneet toimintansa vuokra-ajurit, vossikat. Hevoskärryillä pääsi ajamaan myös Parkkiin, jonne taksa oli kymmenen kopeekkaa (Lindeqvist 1930, 149.) Porvari- ja virkamiehet ajoivat usein Parkinravintolaan kaupungin silloin vielä harvalukuisilla vossikoilla ja ottivat perheensäkin mukaan (KUVA 50) (Korpimaa 1947).

Vuoden 1863 kesä oli erityisen tapahtumarikas Parkissa. Suomen armeijalla oli leirikokous Luolajan kentällä ja upseerit pitivät puistossa illanviettoja, joissa esiintyivät pataljoonan soittokunnat. Merkkitapaus oli, kun höyrylaiva *Ilmarinen* ajoi kuudes heinäkuuta Tampereelta Hämeenlinnaan. Se oli ensimmäinen kaupungissa vieraillut höyrylaiva. Tapauksen johdosta järjestettiin Puistoravintolassa suuret juhlaillalliset (Björkbom 1925c; Lindeqvist 1930, 176.)

Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan keisari Aleksanteri II oli 2.7.1863 saapunut vierailulle Hämeenlinnaan ja kävi tutustumassa useita päiviä kestäneen vierailun aikana myös Puistoon. Kiveen, jolta hän nousi Puistossa hevosensa selästä hakattiin tapauksen muistoksi A-kirjain ja hevosenkengän kuva. Keisari seurueineen aterioi Puistoravintolassa ja teki Parkin laiturista edellä mainitulla, Vanajaveden ainoalla höyrylaivalla, Ilmarisella lyhyen huvimatkan Karlbergiin eli nykyiselle Aulangolle ja takaisin kaupunkiin. (Björkbom 1925b; Lindeqvist 1930, 361; Korpimaa 1947.)

KUVA 50. Parkin Puistoravintolan julkisivu luoteeseen nykyiselle paikoitusalueelle päin 1900-luvun alussa. Rakennuksen takana näkyy Vanajavesi. Pihassa on vossikoita. (Kuva: HKHMK, R1299/IV:8).

Vuonna 1864 tehdyn päätöksen mukaisesti kaupunki rakennutti Puiston reunalle maihinnoususillan eli laiturin (Lindeqvist 1930, 58). Uusi kivilaituri sijaitsi Puistoravintolan alapuolella. Viimeistään laiturin teon yhteydessä on nähtävästi Vanajaveden koskien perkauksen aiheuttaman vedenpinnan laskussa syntynyttä rantatörmää (Mikkola 2002, 18) tuettu muurilla. Paikalla oli luultavasti jo ennen vuotta 1864 ollut joko pienempi kivinen tai puinen laituri, jonka tilalle kivilaituri rakennettiin. Puistossa on saattanut olla enemmänkin laitureita. Björkbom mainitsee (1925c), että puiston rannoilla oli myös useita veneiden laskupaikkoja, kolme pohjoisella ja kaksi itäiselle puolella.

Ravintoloitsija Nordin järjesti vuoden 1864 kesällä Keinusaassa pitämänsä ravintola Pinellan, kaupungin ja Parkin välille kuljetuksia käsikäyttöisellä siipirasveneellä (Björkbom 1925c; Laitila 1995, 28). Samana vuonna alkoi myös säännöllinen laivaliikenne Hämeenlinnan ja Lempoisten välillä. Hämeenlinnasta Lempoisiin kulkevat laivat kulkivat sunnuntaisin myös kaupungin ja Puiston väliä. Laivamatka Puistoon maksoi kolmesta viiteen kopeekkaan istumapaikasta riippuen. Laivamatka oli niin suosittu, että alukset ansaitsivat kymmeniä ruplia joka sunnuntai. (Lindeqvist 1930, 177-178.) Laiturin edustalla sijaitsevaa paviljonkia voitiin käyttää odotusmajana. Myös itse laiturilla oli muutama penkki, kuten kuvasta 51 voi nähdä.

KUVA 51. Kuvassa näkyvä Parkin kivinen maihinnousulaituri rakennettiin vuonna 1864 puiston itärannalle (Lindeqvist 1930, 58). Laiturilla on pari rautakaiteiden reunustamaa penkkiä. Oikealla näkyy Hämeen linna. Postikortti 1900-luvun alusta, postileima 21.6.1911. (Kuva: MVKA, Neg. 190758).

Alkuvaiheen suosion jälkeen puiston kävijämäärät alkoivat nähtävästi vähitellen laskea. Erityisesti nälkävuosien 1867-68 huonot taloudelliset olot vähensivät Björkbomin (1925c) mukaan puiston käyttöä tuntuvasti. Puistoravintolassakaan ei enää käynyt yhtä paljon asiakkaita kuin aiemmin. (Björkbom 1925c.) Vuonna 1969 puistossa sattui ikävä tapaus, joka tuskin on lisännyt puiston suosiota. Puistossa polkupyörällä liikkeellä ollut mies oli muistitiedon mukaan törmännyt pyörällään aitaan ja menehtynyt (LHTA 11). Tampereentien sisäänkäyntiportaikosta pari metriä pohjoiseen on kiviaidassa ns. Gustafssonin muistokivi tapauksesta muistuttamassa. Kiveen on kaiverrettu teksti

”G.S.T. Th. Gustafsson år 18 ^V/₆ 69 D.M.S.”. Onnettomuus on nähtävästi tapahtunut portaikon edustalla paikalla, jossa kaksi yhdistyvää käytävää muodostavat jyrkän mutkan.

Vuonna 1869 ravintolayhtiö tarjosi Puistoravintolan osakkeita kaupungille. Syyksi tähän yhtiön osakkaat ilmoittivat, että olisi parempi että yksi ja sama omistaja hoitaisi sekä Puistoa että ravintolaa. Saatuaan Puistoravintolan omistukseensa kaupunki jatkoi sen vuokrausta ravintoloitsijoille. (Lindeqvist 1930, 58.) Myös harventunut asiakaskanta on saattanut vaikuttaa yhtiön osakkaiden haluun luopua ravintolasta.

9.7.1.2 Parkin hoito Rehbinderin kauden jälkeen

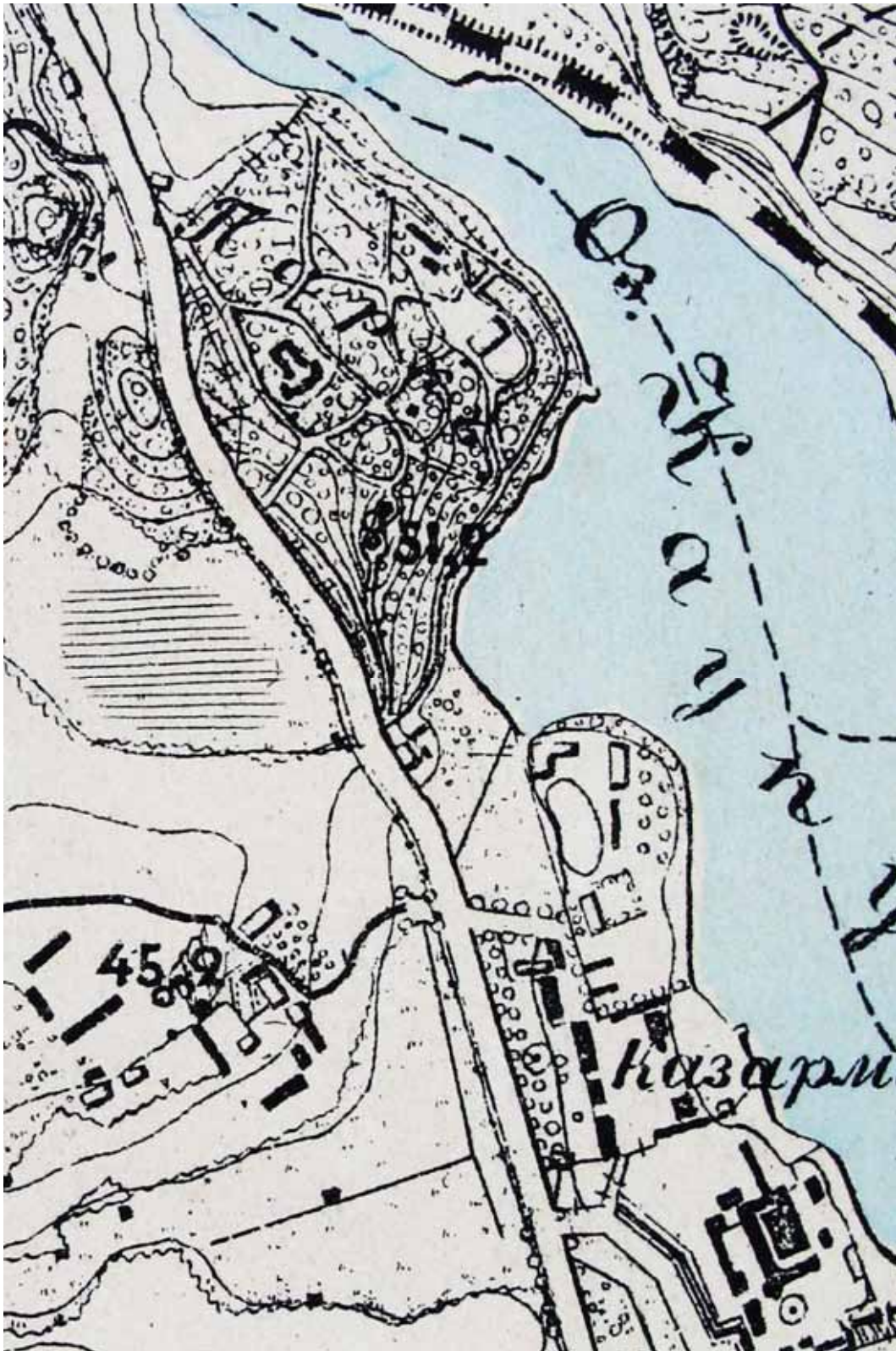
Vuonna 1863 Puistokomitea menetti toimintaansa vahvasti johtaneen puheenjohtajansa Rehbinderin erotessa kuvernöörin virastaan. Puistokomitean puheenjohtajana oli tarkoitus olla aina virassa oleva kuvernööri (HMA, Maistraatin pöytäkirjat 2.8.1847). Seuraavien kahdentoista vuoden aikana kuvernöörin viranhaltija vaihtui kolme kertaa (Karisto 1911, 12; Lindeqvist 1930, 88-89, 90-91). Rehbinderin jälkeen vuosina 1863-1865 kuvernöörinä toimi S.W. von Troil, vuosina 1865-1869 C.H. Molander ja H.S. Nordenstreng vuosina 1870-1875 (Lindeqvist 1930, 88-91).

Ainakin vielä vuonna 1869 komitea oli toiminnassa. Puistoravintolan myyntiasiakirjan pöytäkirjasta 20.12.1869 käy ilmi, että kuvernööri ja Kaupunginpuiston johtokunnan puheenjohtaja (”ordförande i Direktionen for Tavastehus Stadspark”) Molander oli läsnä kokouksessa (HKA 1). Voi olla, että Rehbinderin seuraajat eivät kiinnostuksen puutteesta tai lyhyistä toimikausistaan johtuen kuitenkaan ehtineet paneutua puistoasioihin samalla tavalla kuin edeltäjänsä. Komitean toiminta ei siten ehkä ollut enää yhtä aktiivista Parkin hyväksi kuin Rehbinderin aikana. Molanderia seuraavasta kuvernööristä, Nordenstrengistä (Lindeqvist 1930, 90-91) ei tiedetä, jatkoiko hän vielä komitean toimintaa.

Puistoravintolan ympäristöä on 1860-luvulla kunnostettu päätellen Parkkia ja Puistoravintolaa koskevista asiakirjoista vuosilta 1860-1872. Niitä ovat mm. Parkin tilikirja (Park Conto) vuosilta 1867-1869 ja kassakirja (Tavastehus Park Cassa) vuosilta 1863-1866 sekä Parkkia koskevat laskut. Parkin kassakirjassa mainitaan mm. vuodelta 1863, että kukkapenkereen portteja varten on hankittu tarvikkeita. Kyse on nähtävästi Puistokomitean puutarhan kivisistä kukka-altaista. Parkkia hoitaneista puutarhureista mainitaan vuosina 1863-1866 Wikman, Halenius ja Helm. Heille on maksettu palkkioita nähtävästi puistossa tehdystä työstä tai puistoon toimitetuista kasveista. (HKA, 1.) Wikman mainitaan Parkin lisäksi muissakin kaupungin kohteissa, mm. vuonna 1864 hän oli toimittanut Parolaan Aleksanteri II:n edellisen vuoden vierailun kunniaksi pystytetyn muistomerkin, ”Parolan leijonan”, ympärille jaloja lehtipuita (Lindeqvist 1930, 363-364).

Lahtinen (1938, 192-193) mainitsee vuoden 1864 kokoelmateoksen *Kuvaelmia Suomen maakunnista vuodelta 1864*, jossa Lindgren kuvaa kirjoittamassaan osassa V *Hämeenmaa* Parkkia aikalaisen silmin:

”Nyt se puisto on maan mainioita, ja harva matkustaja unhottaa käymästä sitä katsomassa. Kaupunkilaiset, joissa kauneuden tunto on herännyt, käyvät siellä kesäiltojansa viettämässä. Siellä on somia puuistutuksia, joissa näkee tammia, jalavia, vahteria, lehmuksia, saksanpihlajia ja -kuusia, saarni- ja pähkinäpuita jne. sekä ajoteitä ja monen-kiertäviä polkuja ynnä keinoja, istuimia, kalve- ja varjolaitoksia, ja myös ravintola, jossa kukin saa rahallansa, mitä tahtoo.”

KUVA 52. Osasuurennos venäläisestä seutukartasta vuodelta 1875. *Plan' goroda Tavastgusa s'okrestaostjami i laternagomesta – v. 1875 g. klas. top. gub. seks. Topograf' Gubernskij Sekretas Tokarskij* (tekijä). Kartassa näkyy pohjoisessa Parkin alue, lännessä Ojoisten kartano ja idässä Linnan kasarmien alue. Lännessä Parkkia rajaa kaupunkiin vievä maantie, etelässä oja. Kuva: HMA, C14/G).

9.7.2.2 Kuvernööri von Ammond t jatkaa Reh binderin työtä puistojen hyväksi

Vuonna 1878 kuvernööri von Ammond t oli sanomalehti Hämäläisen artikkelin mukaan (anon. 1879) tehnyt esityksen Senaatille vankityövoiman käyttämisestä kaupungin puistojen ja teiden kunnostamiseen. Kuvernööri Reh binderin vangeilla teettämät ”tie- ja kaunistuslaitokset” olivat ränsistyneet. Kunnostustoimenpiteet olivat kalliita, lisäksi Parkki oli kaupungin rajojen ulkopuolella eikä kaupunki ollut velvollinen huolehtimaan sen ylläpidosta. Ammond tin mielestä puistoja oli kuitenkin pidettävä kunnossa, ei ainoastaan ”kauneuden takia vaan hyödynkin vuoksi, koska niiden kautta oli yleinen terveydentila paikkakunnalla melkoisesti parantunut”. Kuvernööri saikin Senaatilta luvan sekä käyttää vankeja kunnostustöihin että rahoittaa töitä kuvernöörille osoitetuista varoista 400 markalla yhtä kesäkautta kohden. (anon. 1879.)

Von Ammond t ryhtyi kunnostamaan kuvernööri Reh binderin rakennuttamia puistoja. Kuvernööri rakennutti jo vuoden 1878 syksynä puuistutusten reunustaman kävelytien kaupungista puistoon yleisen maantien eli nykyisen Tampereentien varteen, ”joten ihmiset pääsevät maantientomua nielemättä puitten varjossa ja mäkiä kiipeämättä sinne kulkemaan”, kuten sanomalehti Hämäläisessä 7.5.1879 kirjoitettiin. Samalla kiitettiin kuvernööriä hänen toimistaan kaupungin puistojen hyväksi. (anon. 1879; Koskimies 1966, 7-368.) Kuvan 52 kartassa vuodelta 1875 maantien itäpuolella Linnan kasarmien kohdalla näyttää kuitenkin jo olevan puukujanne. Siitä päätellen vaihtoehtoisesti uusi kävelytie ja puukujanne rakennettiin tien länsipuolelle tai sitten kävelytie rakennettiin jo olemassa olevan puukujanteen väliin tai olemassa oleva puukujanne kaadettiin ja kävelytien rakentamisen jälkeen sen reunalle istutettiin uusi kujanne.

Heti von Ammond tin virkakauden alussa oli asetettu puistojohtokunta Parkin hoitoon. Kaupungin valtuusto päätti vuonna 1879 asettaa uudelleen erityisen johtokunnan, puistovaliokunnan, pitämään huolta Parkista ja nyt myös kaikista muista kaupungin puistoista (HKA Kv pk 18.4.1879). Johtokuntaa kutsuttiin alkuaikoina ”Parkin johtokunnaksi” ja sen puheenjohtajaksi valittiin tällä kertaa itse kuvernööri von Ammond t ja muiksi jäseniksi ”linnantirehtööri” Liukkonen, lehtori Gadd, lääninmaanmittari Borgenström ja kauppias Grönfors (HKA Kv pk 18.4.1879; Koskimies 1966, 8). Puistoasian harrastajat olivat saaneet Ammond tista vaikutusvaltaisen tuen. (Koskimies 1966, 6, 368.) Senaatilta saatu lupa käyttää vankeja töissä mahdollisti nyt laajat kunnostustyöt.

Von Ammond t kunnostutti Parkin ja muiden puistojen lisäksi kaupungin ranta-alueita täyttämällä. Kaikkiin puistotöihin kuvernööri käytti Senaatin myöntämällä luvalla vankityövoimaa, kuten Reh binderkin oli aikanaan tehnyt. (Koskimies 1966, 67-368.) Von Ammond tin muista Parkin hyväksi tehdyistä kunnostustöistä ei kuitenkaan ole sen tarkempia mainintoja eikä valtuuston päätöksissä mainita mitään tehdyistä töistä. Tämä saattaa johtua siitä, että vankityövoiman käyttö ei ole edellyttänyt kaupungin päätöksiä. Ammond t oli saanut luvan vankien käyttöön suoraan Senaatilta ja on siten nähtävästi päättänyt itse tehtävistä töistä.

Vuonna 1880 valtuusto päätti puistojohtokunnan suosituksesta ottaa puistonvartijaksi ammattitaitoisen puutarhurin huolehtimaan kaupungin puistoista ja istutuksista. Palkkaan sisältyi Parkissa sijaitseva parkinvartijan asunto ja maata yrttitarhaa varten (HKA Kv pk 23.4.1880 ; Koskimies 1966, 368). Puistojohtokunta valitsi toimeen puutarhuri K.J. Hellgrenin, joka erosi osa-aikaisesta toimestaan jo kolmen vuoden jälkeen vuonna 1883 (Koskimies 1966, 368; LHTA 12). Eron syyksi Laitila arvelee

(1995, 13) alhaista palkkaa. Kaupunki ei palkannut uutta puistonvartijaa seuraavien viiden vuoden aikana (Laitila 1995, 13).

9.7.2.3 Parkin suosio lisääntyy

1870-1880 -luvuilla Parkin Puistoravintola menestyi paremmin. Ravintolassa oli soitto- ja lauluesityksiä, joita tarjosivat kaupungin soittokunnat ja lauluseurat sekä ulkopuoliset esiintyjät. (Björkbom 1925c.) Vuonna 1885 kaupungin ja Parkin välillä veneliikennettä hoiti mm. höyryvene ”Urho” (Salokannel 1964, 2). 1880-luvun alussa ravintolaa hoiti Gustaf Larsson, kirjailija Larin-Kyöstin isä (Laitila 1995, 39) ja myöhemmin vuodesta 1884 hänen leskensä (Koskimies 1966, 10). Puiston pohjoisosa houkutteli myös omin ”eväin” varustautuneita juhlijoin, joita Korpimaa (1947) kuvailee:

”..jotkut kisällismiehet juhlivat kesäistä lauantai-iltaansa Perä-Parkin puskistoissa olutkorin ääressä eivätkä tunteneet lainpyrkälienkään tätä heidän ”idylliään” kieltävän. Kaupungissa oli sitä paitsi vain kolme poliisia, niistä kaksi klenkkaavaa, joten poliisin vaara ei Parkissa ollut varsin uhkaava. Joskus tapeltiin, muttei lyöty puukolla eikä ammuttu revolipyssyllä. Puiston pohjoispuolella nykyisin sijaitsevan vanhan kansakoulun paikalla oli joskus 1870-80 -luvulla julkinen kapakka, johon kulkeutui kaupungin kisällejä, Parkinravintolasta poisotettuja ja muita janoavaisia”.

Vuosisadan loppupuolella Parkissa alettiin järjestää vuonna 1873 perustetun VPK:n, vapaapalokunnan toimesta ulkoilmajuhlia kesäisin ja syksyisin (Korpimaa 1947). VPK:n järjestämät juhlat ja iltamat olivat pitkään kaupungin suosituimpia huvitilaisuuksia (Koskimies 1966, 338, 350). Puistossa järjestettiin myös juhannusjuhlia kokkoineen ja kaupunkilaisperheet tulivat viettämään juhannusta eväskoreineen puistoon (Björkbom 1925b).

Parkin tunnelmia arviolta noin 1880-luvulta on kuvannut ravintoloitsija Gustaf Larssonin poika, hämeenlinnalainen kirjailija, Karl Gustaf (Gösta) Larsson eli Larin-Kyösti (1873-1948) (Koskimies 1966, 525). Gösta oli Korpimaan (1947) mukaan pienenä poikana ”uittanut kaarnapaattejaan ravintolan alla olevan laiturin kyljissä”. Larin-Kyösti on kuvannut vaikutelmiaan puistosta seuraavalla tavalla (Korpimaa 1947):

”On kesäilta, juhannusaatto tai kuutamokarnevaali. Veneitä vilisee puiston lahdella, siellä on kaupunkilaisia pikkuporvarisperheitä eväsvasuineen ja kahvipannuineen. Tuli palaa kivien koloissa rautatiesillan vastapäisessä niemessä, keilat paukkuvat. Kokkolautalle, keskelle järveä on pystytetty neljä tervatynnyriä, viides niiden harjalle, ympärillä risuja ja katajapensaita. Rannalla kuhisee kansaa, puiston tomuista mäkeä pitkin nousee ja ratisee ajurin rattaita. Näen kaupunkilaisherroja, Parolan ratsastavia leirinupseereja - -. Hienoja herroja ja vallasrouvia istuu puiston verannalla, pylväiden välissä loistaa monivärisiä paperilyhtyjä, terassilla soittaa rykmentin soittokunta - -. Katsos, kokko hulmahtaa jo ilmiliikkeihin, tulenlieskat kuvastuvat vedenkalvoon - -. Ilta jo hiukan hämärtää. Ja nyt suhahtaa ylhäällä ravintolan terassilta. Siellä seisoo itse salaperäinen, setä Selsten - -, hän sytyttää palavalla sikaarillaan raketteja, ne sihahtavat ja singahtavat ilmaan, räjähtävät korkealle lentäen kaaressa.”

9.7.3 Parkki Puistojohtokunnan hoidosta rahatoimikamarin hoitoon

9.7.3.1 Parkki saa kilpailijan Karlbergin puistosta eli Aulangosta

Nervanderin matkakuvauksessa Hämeestä vuodelta 1886 (1887, 36) kuvaillaan Parkkia:

”Parkissa kohtaa vaeltaja muun muassa joitakin huvimajoja, keilaradan ja ravintolan, jonka luona rykmenttimusiikkia joka sunnuntaiehtoo keskikesällä kuuluu soitettavan. Toisinaan kutsuu musiikki tanssiin ravintolan tilavaan salonkiin, ja yleinen, konstailematon viihtyvyys vallitsee sellaisissa tilaisuuksissa. Muina viikon aikoina puistossa käydään hyvin vähän; tuskin yhdenkään vaeltajan askeleet häiritsevät hiljaisuutta omituisen väärien koivujen ja pilvenkorjuisten, ylpeiden kuusien viileässä varjossa.”

Edellisestä kuvauksesta päätellen Parkin suurin suosio oli jo hiipumassa ja kävijämäärät laskeneet. Tähän on voinut vaikuttaa uuden puiston perustaminen Hämeenlinnaan. Nervander oli matkallaan vierailut myös tässä uudessa puistossa, joka sijaitsi Parkin koillispuolella Vanajaveden toisella rannalla sijaitsevan Karlbergin kartanon mailla. (Nervander, 1887, 36.) Eversti Hugo Standertskjöldin jo vuonna 1883 aloitetut Karlbergin eli nykyisen Aulangon maisemapuiston rakennustyöt olivat silloin hyvässä vauhdissa, sinne oli rakennettu mm. tekolampi, Joutsenlampi, ja tekoraunio, jonka esikuvana on saattanut olla Parkin raunio. Standertskjöldin yksityinen puisto, jonka lopullinen koko oli yli 70 hehtaaria, oli avoinna yleiseen käyttöön. Sanomalehti Hämäläisessä kerrotaan vuonna 1886, että alueen rakennustöitä jatkettiin edelleen ja kartanon puutarhaa oli laajennettu ja lajimäärän olleen vielä suurempi kuin kaupungin Parkissa. Aulanko onkin mainittu 1800-luvun lopun mittavimmaksi puutarhataiteen hankkeeksi ja tunnetuimmaksi kartanopuutarhaksi. (Starr 1985, tiivistelmä; Simojoki 1947, 48; Uino 1989, 69-70; Häyrynen 2001a, 23.) Karlberg on luultavasti uutena puistona kiinnostanut kaupunkilaisia enemmän kuin vanha Parkki, ainakin se ohitti laajuudessa kaupungin tätä ennen suurimman puiston. Kuvassa 53 on näkymä Parkista Aulangolle vuodelta 1883, puistot olivat näköetäisyydellä toisiinsa.

Vuonna 1887 von Ammondtin kuoltua puistovaliokunta hajosi, kun jäljelle jääneet jäsenet eivät enää olleet halukkaita jatkamaan toimintaa (Laitila 1995, 13). Samana vuonna kaupunki päätti jättää puistot, niiden mukana myös Parkin, rahatoimikamarin hoitoon (HKA Kvpk 9.12.1887; Koskimies 1966, 368). Rahatoimikamari käytti nähtävästi kuitenkin säästeliäästi kaupungin varoja puistojen hoitoon. Jotakin edistystä rahatoimikunnankin aikana tapahtui: vuonna 1888 se palkkasi kaupungille ensimmäisen vakinaisen puutarhurin, A.G. Petterssonin. Vakinaisuudesta huolimatta työ oli kuitenkin edelleen osa-aikainen. (Koskimies 1966, 368; LHTA 12.) Puutarhurin avulla rahatoimikamarin oli tehtävä vuosittain ehdotuksia kaupungin valtuustolle puistojen hoidosta (HKA Kvpk 28.9.1888).

Parkki liitettiin vuonna 1888 Senaatin päätöksellä hallinnollisesti ja oikeudellisesti Hämeenlinnan kaupungin omistukseen, jolloin se siirtyi virallisesti kaupungin hoitovastuun piiriin (seurakunnallisesti siirtyminen maalaiskunnan puolelta kaupunkiin tapahtui hieman myöhemmin, vuonna 1895) (HKA Kvpk 20.1.1888; Lindeqvist 1930, 85).

Vaikka rahatoimikamari ei juuri panostanut puistojen hoitoon, tehtiin Parkissa ainakin muutamia kunnostustöitä. Vuonna 1888 päätettiin rakentaa puhujalava Puistoon sekä laajentaa ja korjata Puistoravintolaa, joka valtuuston pöytäkirjoissa mainitaan myös nimellä Puistopaviljonki (HKA Kvpk 1.6.1888). Ravintolan laajennustyöt ovat

nähtävästi koskeneet sisätilojen muutoksia. Puhujalavan sijoituspaikasta ei ole tietoa, luultavasti se on sijainnut jossain juhkakentän reunamilla.

KUVA 53. K.V. Collianderin öljymaalauksessa ”Karlberg, från Stadsparken i Tavastehus” vuodelta 1883 vossikka ajaa Puiston pohjoista rantatietä, taustalla näkyy Karlbergin tilan eli Aulangon vanha päärakennus Vanajaveden toisella rannalla rautatiesillan takana. (Kuva: MVKA, Neg. 27327).

9.7.3.2 Vuosisadan vaihteeseen säästöbudjetilla

Vuonna 1890 kaupunki asetti jälleen erillisen toimikunnan, puistojohtokunnan, huolehtimaan kaupungin puistoista (HKA Kvpm 3.6.1890). Kaupunginpuutarhuri Pettersson pyysi vuonna 1891 palkankorotusta, jotta hänen ei tarvitsisi hankkia lisäansioita sivutoimilla. Kaupunki hylkäsi pyynnön, mutta päätti jo samana vuonna päätoimisen kaupunginpuutarhurin viran perustamisesta. Pettersson toimi vielä kyseisenä vuonna puutarhurina ja seuraava kaupunginpuutarhuri Adolf Vilhelm Andersson aloitti työnsä vuonna 1892 (Koskimies 1966, 125, 368, 370; Laitila 1995, 13.).

Puistorahasto, joka oli toiminut aina vuodesta 1876, lopetettiin vuonna 1891 ja liitettiin kaupungin kassaan. Siten puistojen hoitoon ei enää ollut osoitettu erikseen varoja. Koskimiehen mukaan (1966, 369) puistojohtokunta teki vielä 1890-luvun alkuvuosina paljon työtä kaupungin puistojen hyväksi, mutta ei sen jälkeen ehtinyt olla kauan

toiminnassa. Tarkkaa vuotta johtokunnan lopettamiselle ei ole tiedossa, Laitila (1995, 13) esimerkiksi mainitsee 1890-luvun alkuvuosien jälkeen tapahtuneesta valiokunnan hajoamisesta ja puistojen hoidon vähenemisestä. Joka tapauksessa kaupungin kiinnostus puistojen hoitoa kohtaan näyttää laimentuneen. (Koskimies 1966, 368-369; Laitila 1995, 39.) Vaikuttaa siltä, että tietyksi toimikaudeksi asetettu puistovaliokunta ei enää saanut jatkoaikaa.

Puistojohtokunnan hajoamisen jälkeen puistojen hoito jäi kaupunginpuutarhuri Anderssonin huoleksi, joka olikin työssään hyvin pätevä, ahkera ja innostunut. Hänen oli kuitenkin vaikea saada apua ja erityisesti rahaa suurempiin puistohankkeisiin rahatoimikamarilta, jonka vastuulla oli paljon muutakin huolehdittavaa. (Laitila 1995, 13.)

Vielä 1800-luvun puolessa välissä vertailukohteita yleisille puistoille ei löytynyt muista kuin kartanoiden ja ruukkien puutarhoista. Siksi 1800-luvulla harvoja yleisiä puistoja, hoitamattominakin, arvostettiin ja aikalaiset pitivät niitä viihtyisinä ja hienoina. (Häyrynen 2001b, 91-92.) Parkki oli kaikkien vapaasti käytettävissä (Laitila 1995, 12), kuvissa 54-55 on puiston käyttäjäkuntaa.

KUVA 54. Kuva Parkin puistojuhlasta 1890-luvulla osoittaa, että puisto oli kaikkien käytettävissä, ei pelkästään säätyläisille ja porvaristolle tarkoitettu. (Laitila 1995, 12.)

KUVA 55. Lapsia Parkin tekoraunioilla 1890-luvulla (Kuva: HKHMK, A546/X:2).

KUVA 56. Maisema puistosta linnalle arviolta 1800-luvun lopulla. Pikkupoika merimiespuvussa ja mies istuvat tukimuurin päällä. (Kuva: HKHMK, A83/XVII:1).

Vaikka Parkkia epäilemättä arvostettiin virkistysalueena, oli sanomalehtien yleisökirjoituksissa jo von Ammondtin kuvernöörikauden lopulla alettu kiinnittää huomiota puiston hoitoon ja vaatia sen kunnostamista ja pohjoisosien raivaamista. Esimerkiksi nimimerkki Wieno kirjoittaa vuonna 1886 Hämeen Sanomissa huolestuneena, että ”puiston syrjäosat kaipaavat kunnostusta ja esimerkiksi järven puoleinen ranta on jo kokonaan villin pensaston täyttämä, että kohta järveä ei näy puistosta ollenkaan” (Wieno 1886). 1880-luvun lopulla ja 1890-luvun alussa

yleisökirjoitukset jatkavat samalla linjalla (Hämeenlinnan puiston ihailia 1889; anon. 1890; Jonatani 1890).

Kaupungin valtuuston tekemiä Parkkia koskevia päätöksiä löytyy vuosisadan viimeisen vuosikymmenen ajalta, ne liittyvät mm. kunnostus- ja uudisrakennustöihin. Vuonna 1893 päätettiin tien rakentamisesta Puistoon (HKA Kvpk 28.4.1893). Seuraavana vuonna kaupunki myönsi rahaa soittolavan rakentamiseksi. Sen sijoituspaikasta syntyi keskustelua, mutta lopulta se päätettiin vuonna 1895 rakentaa Puistoravintolan (KUVA 57) sisäpihan eteläpuolelle mäenrinteelle (KUVA 58 A-B). (HKA Kvpk 27.4.1894 ja 7.5.1895.) Soittolavalla pidetyt konsertit viihdyttivät jatkossa usein puiston vierailijoita (Laitila 1995, 39). Vuonna 1896 tehtiin päätös uuden kasvihuoneen rakentamisesta puutarhurin talon yhteyteen (HKA Kvpk 27.11.1896) Seuraavana vuonna puutarhuri sai asuntonsa yhteyteen uuden ulkokuonerakennuksen (HKA Kvpk 7.10.1898). Keilaratakin on ollut edelleen käytössä, sitä päätettiin korjata vuonna 1897 (HKA Kvpk 19.3.1897).

KUVA 57. Parkin Puistoravintolan pihaa 1890-luvulla. Terassi on koko seinän pituinen ja siltä pääsee sisäpihalle, jonne on myös asetettu pöytiä ja tuoleja. Pihalla on peilipallo pylvään päässä koristeena. (Kuva: HKHMK, A637/IV:8).

A.

B.

KUVA 58 A-B. Koristeellinen musiikkikappeli rakennettiin Puistoon vuonna 1895 Puistoravintolan eteläpuolelle. (HKA Kvpk 27.4.1894). **A.** Kuva arviolta 1900-luvun alusta. **B.** Kuva arviolta 1930-luvulta. (Kuvat: HKHMK, R580/X:2, R20739/X:2).

Vuoden 1898 jälkeen ei kaupunginvaltuuston päätöslistalta löydy Parkkia koskevia päätöksiä kuuteen vuoteen, mikä kuvanee myös sen hoitoon panostamisen määrää. Vuosisadan vaihteessa Hämeenlinnan kauniit puistot, niiden mukana myös Parkki, pääsivät rapistumaan. Mitään suurempia hankkeita niihin liittyen ei toteutettu. Kaupungin päättävissä viroissa ei Ammondin jälkeen ollut henkilöä, joka olisi ollut erityisen kiinnostunut puistojen kehittämisestä. (Laitila 1995, 13, 15.)

9.7.4 Parkin uusi kukoistuskausi

9.7.4.1 Böökin puistovaliokunta

Hämeenlinnan puistoalueiden hoito oli vuosisadan alkaessa yksinomaan kaupunginpuutarhurin vastuulla. Puisto- ja puutarhaharrastus yleensä oli kuitenkin jälleen elpymässä. Puistojen merkitystä kaupunkikuvalle alettiin jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ymmärtää aivan toisin kuin aikaisemmin. (Laitila 1995, 13, 15.)

1900-luvun alussa kaupungin valtuuston jäsenenä ja varapuheenjohtajana toiminut luonnonhistorian lehtori Albert Theodor Bөөk elvytti puisto- ja puutarhaharrastuksen, ja aloitti suorastaan uuden vaiheen kaupungin puistojen historiassa. Hän ehdotti keväällä 1904 puistovaliokunnan perustamista puistoista huolehtimaan, koska rahatoimikamari ei hänen mukaansa suuren työtaakkansa vuoksi voinut kiinnittää puistoihin tarpeeksi huomiota. Hän myös korosti puistojen merkitystä terveydelliseltä ja matkailun kannalta. Valtuusto hyväksyikin ehdotuksen ja valiokunta perustettiin samana vuonna. Sen tehtäväksi tuli hoitaa kaupungin puistoja, hautausmaita, istutuksia ja kävelypaikkoja sekä tehdä valtuustolle ehdotuksia niiden uudistamisesta ja laajentamisesta. Bөөk puheenjohtajanaan puistovaliokunta, joka asetettiin aina kolmeksi vuodeksi kerrallaan, toimi vuosina 1904-1919. (Koskimies 1966, 149, 369; Laitila 1995, 14.)

Puistovaliokunnan toiminnan ansiosta Parkin kunto koheni ja sen suosio nousi, joten voidaan puhua uudesta kukoistuskaudesta. Kunnostamiseen olikin nyt hyvät mahdollisuudet, sillä kaupungilla oli osoittaa runsaammin määrärahoja puistojen hoitoon. Hämeenlinnassa alkoholia monopolilla myyvä ”Hämeenlinnan kaupungin Väkijuoma - Vähittäismyynti- ja Anniskelu oy” luovutti nimittäin runsaista voitoistaan kolmeviidesosaa kaupungille, joka taas jakoi niistä osan yhdistyksille ja laitoksille, myös puistovaliokunnalle. Puistovaliokunnan pöytäkirjoissa mainitaan Anniskeluyhtiön viinavarat säännöllisesti, niitä käytettiin mm. tarvikkeiden ja kasvien ostoon sekä maksettiin suurempia muutostöitä ja palkkoja. (Karisto 1911, 105; Laitila 1995, 15.)

9.7.4.2 Kunnostustoimenpiteitä

Puistovaliokunta aloitti heti tarmokkaasti työnsä, sillä se piti kaupungin puistojen kunnostamista kunnia-asianaan (Laitila 1995, 15). Kaupungin valtuuston ensimmäinen Parkkia koskeva päätös oli vuonna 1904 rakentaa puiston koilliseen osaan kesäkeittiö (HKA Kvpm 4.11.1904). Laitilan mukaan (1995, 12) puistovaliokunnan jäsenen, arkkitehti Henrik R. Helinin suunnittelema kansankeittiö rakennettiin vuonna 1905. Se sijaitsi puiston koillisrinteen käytävän varressa suuren kiven vieressä. Siellä saattoi keittää kahvit puistoretken lomassa. (LHTA 5).

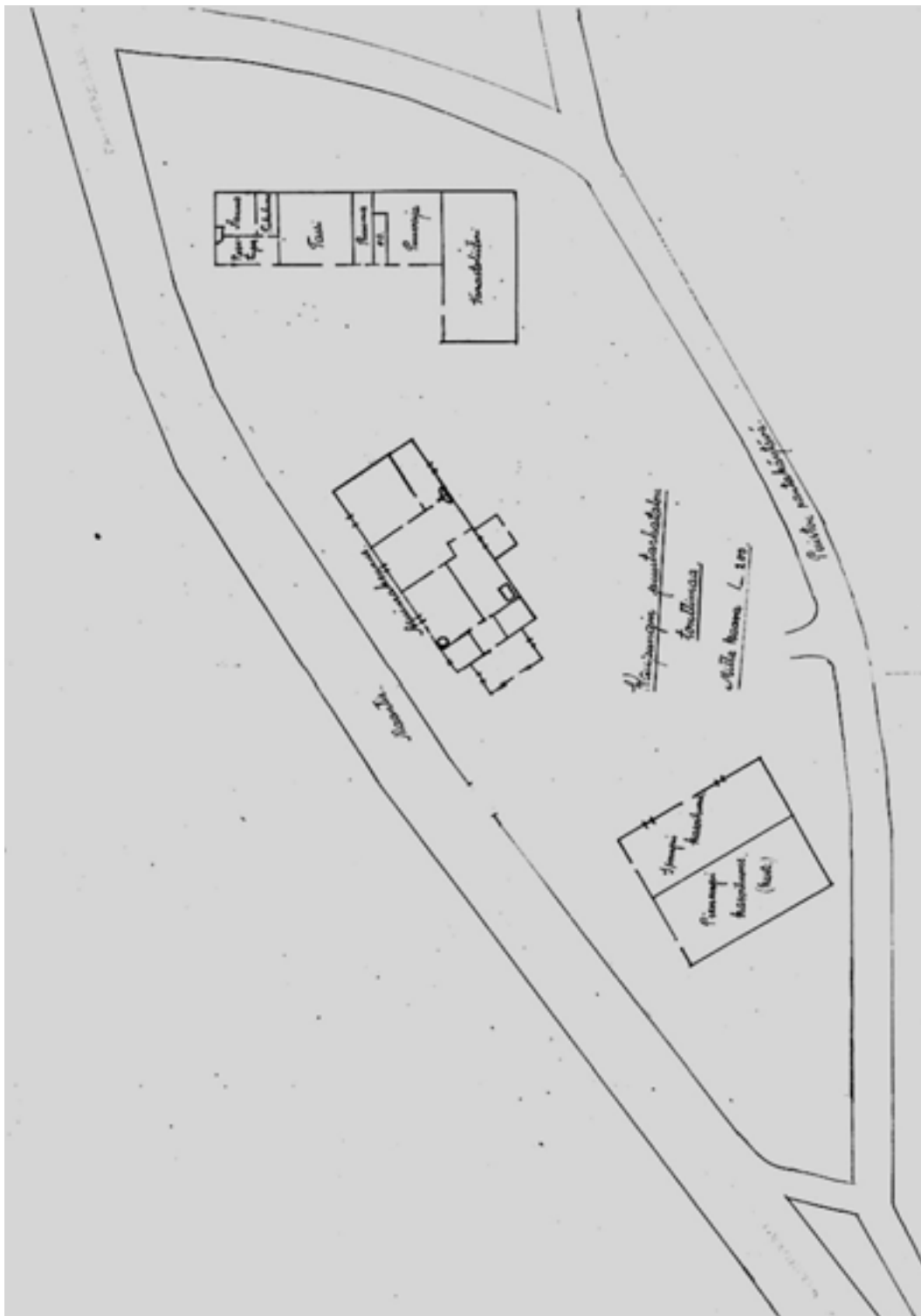
Kiviaitoja korjattiin hätäaputyönä vuonna 1906. Puiston puhujalava oli nähtävästi jo räsistyneessä kunnossa, kun vuonna 1908 päätettiin sen väliaikaisesta korjauksesta. (HKA Kvpk 21.1.1906 ja 15.5.1908.)

Vuonna 1909 päätettiin rakentaa kaupungin puutarhurille Ison Puiston eteläisimmässä eli kaupungin puoleisessa päässä sijaitsevan asunnon yhteyteen sauna (HKA Kvpk 5.11.1909). Samalle alueelle asunnon eteläpuolelle perustettiin vuonna 1910 kaupungin ensimmäinen kasvihuone taimien kasvatusta varten, itse asiassa se ei ollut varsinainen kasvihuone vaan kasti eli vinolappeinen kasvilava (Korpela 2002). Asunnosta rantaan päin puutarhurilla oli ollut jo ennestään oma pieni puutarha lavatarhoineen. Paikka ei kuitenkaan ollut paras mahdollinen puutarhalle, koska sitä vaivasivat tulvavedet. (Saarinen 1945.) Kuvassa 59 nähdään puutarhurin talo ja kuvassa 60 on kartta sen sijainnista puiston eteläosassa.

Puiston ulkokalusteita uusittiin vuonna 1911, jolloin saatiin 20 uutta penkkiä (Hämeenlinna 1911:237). Puistoravintolan lähelle rakennettu keilarata päätettiin vielä vuonna 1912 korjata kuntoon (HKA Kvpk 13.9.1907 ja 13.12.1912).

KUVA 59. Puutarhurin talo ja Larin-Kyöstin syntymätalo arviolta 1900 luvun alussa. Puistoa lännestä rajaava aita vaihtui talon kohdalla koristeelliseksi puuaidaksi. Myös itse talossa oli koristeelliset räystäät ja puulistat. (Kuva: Lahtinen 1938, 205).

KUVA 60. Puutarhurin talon tontti puiston eteläosassa Tampereentien ja puiston rantakäytävän välissä arviolta vuosien 1909-1924 välillä. Talon eteläpuolella ovat kasvihuoneet, pienempi (kasti) ja suurempi, pohjoispuolella on ulkorakennus, jossa on pesutupa, sauna pukuhuoneineen, talli, ruuma, puuvaja ja varastoliiteri. Karttaa on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. (Kuva: TTA).

9.7.4.3 Istutukset ja niiden hoito

Puistovaliokunnan aikana kaupungin puistot olivat hyvin hoidettuine istutuksineen todellinen nähtävyys. Puistovaliokunnan pöytäkirjoissa mainitaan, että Anniskeluyhtiön viinavaroilla Parkkia varten ostettiin mm. kukkasipuleita, siemeniä ja ruusuja. (Laitila 1995, 15-16.) Vuonna 1908 kaupunginpuutarhuri Andersson sai puistovaliokunnan suosituksesta 400 markan stipendin ulkomaan matkaa varten Ruotsiin ja Tanskaan. Siellä hän tutustui paikallisiin puistoihin, istutuksiin ja taimitarhoihin ja vieraili samalla matkalla myös Turun ja Helsingin puistoissa. Matkastaan hän kirjoitti puistovaliokunnalle yksityiskohtaisen matkakertomuksen. (Böök 1910, 270.) Todennäköisesti Andersson sai matkaltaan vaikutteita ja sovelsi näkemäänsä kotikaupunkinsa puistojen hoidossa. Kuvan 61 A-B näyttävät istutukset kesäkukkaryhmineen Parkin eteläosassa ovat nähtävästi kaupunginpuutarhuri Anderssonin aikaansaannoksia arviolta 1910-luvulta.

Vuonna 1907 Urheiluseura Tarmo toivoi Kaupunginpuiston keskiosassa sijaitsevan juhlakentän suurentamista urheilukentäksi. Tämä olisi vaatinut, että kentän ympäriltä olisi kaadettu lukuisia mäntyjä, koivuja ja kuusia sekä tammia, saarnia ja hevoskastanjoita. Puiston onneksi kaupungin länsipuolelle päätettiin tehdä urheilukenttä ja Parkin puut sillä kertaa säilyivät. (Laitila 1995, 16.) Samana vuonna kaupunki päätti rajoittaa puistossa pidettävät juhlat vain määrätylle alalle. Parkissa vietettäviä juhlia varten voitiin vuokrata juhlakenttää ja sen ympäristöstä tarpeen mukaan esimerkiksi köysillä merkittyä aluetta (HKA Kvpk 31.5.1907). Samalla myönnettiin puutarhurille vapaa pääsy puistossa järjestettäviin juhliin (HKA Kvpk 13.9.1907). Taka-ajatuksena nähtävästi oli, että näin puutarhuri pystyi henkilökohtaisesti valvomaan puistoa juhlien aikana.

Puiston käyttö lisääntyi entisestään ja jo siihen aikaan esiintyi ilkivaltaa. Pari kertaa valiokunta sai varoja puistonvartijan palkkaamiseen kesäksi, mikä varmasti auttoi ennaltaehkäisemään tuhoja. Kun venäläiset sotilaat olivat vuonna 1911 katkoneet Parkissa pihtojen oksia, oli Böök ottanut asiasta suoraan yhteyttä ylipäällikköön, joka kielsikin päiväkäskyllä kaikenlaisen puistojen vahingoittamisen. (Laitila 1995, 16.) Vuoden 1917 puistovaliokunnan vuosikertomuksessa mainitaan kuitenkin, että Isossa Puistossa oli jälleen harjoitettu ilkivaltaa, mm. koristepuita oli karsittu, kaadettu ja vahingoitettu armeijan lukuisten harjoitusten aikana syksyllä. (Hämeenlinna 1919, 171).

Myös puiston eläimistöä pidettiin huolta. Puiston vanhoihin korkeisiin puihin oli asetettu runsaasti linnunpönttöjä (H:linnan Matkailijayhdistys 1915, 37-38). Kaupunginpuistoon palkattiin puistovahti lintujen pesimisajaksi Hämeenlinnan Eläinsuojelusseuran toimesta (perust. 1875). Seuran puheenjohtajana toimi vuosina 1909-1926 Böök (Koskimies 1966, 530.) Luonnonhistorian lehtorina hän näyttää olleen kiinnostunut kaikesta luontoon liittyvästä, sekä puistoista että niiden eläimistöä.

A.

B.

KUVA 61 A-B. Parkin eteläosan näyttäviä kukkaryhmiä ja pensasistutuksia arviolta 1910-luvulta puutarhurin talon ja järven välissä (ks. KUVA 59-60). Istutukset on suojattu käytävän reunaan matalien puupylväiden väliin asetetulla narulla. Kuvien tarkat kuvausajat eivät ole tiedossa, ne eivät välttämättä ole samalta kesältä. **A.** Käytävän vasemmalla puolella näyttäisi olevan kesäsympressejä, oikealla kesäkukista tehtyjä kuvioistutuksia ja pieniä puita tai vartettuja pensaita. Myös taaempaa ylös ajotielle nousevan käytävän oikealla puolella rinteessä on kukkaistutuksia. **B.** Kuvassa näkyvä alue on edellisestä kuvasta oikealle rantaan päin. Kuva on postikortti, jonka otsikkoteksti on korjattu, kuva ei selvästikään ole Karlbergistä eli Aulangolta, vaan Parkin eli Puiston eteläosasta. Taustalla näkyy puiston etelärinne, rantakäytävä ja sitä reunustava pensasaita sekä oikealla Vanajavesi sekä sen takana hämmäyttävä Karlbergin metsäharjanne. (Kuvat: HKHMK, B827:1/X:2, R20504/X:2).

9.7.4.4 Puiston virkistyskäyttö

Puistosta oli vuosien saatossa muodostunut kaupunkilaisten suosima kävely- ja virkistyspaikka. Talvella siellä oli mahdollista käydä hiihtämässä ja laskemassa mäkeä, kesäisin lapset leikkivät raunioilla. Kesällä puiston penkeillä istuva saattoi ihailla Vanajaveden maisemia ja vesiliikennettä. 1900-luvun alkupuolella oli säännöllinen laivaliikenne kaupungin laivarannan, Kaupunginpuiston ja Aulangon välillä. (Hämeen linna -toimikunta 1992, 76-77.) Kuvissa 62-63 nähdään puiston virkistyskäyttöä.

1900-luvun alussa Parkin merkitys lisääntyi. Puisto toimi monenlaisten juhlien ja kulttuuritapahtumien näyttämönä. Vuosisadan alussa mm. Kansan valistustoiminta, poliittisten puolueiden järjestäytyminen, urheiluharrastukset ja raittiusliike yleishyödyllisine yhteisöineen ja seuroineen ottivat puiston omakseen ja järjestivät siellä paikallisia, maakunnallisia ja kansallisia kesäjuhlia tuoden Parkin elämään aivan uutta eloa. Myös Kaupungin kansa- ja oppikoulut viettivät Puistossa keväisin Sylvia-juhliaan. Vuonna 1902 pidettiin Puistossa Nuorisoseuran urheiluosaston toimesta suuret Hämeen soitto-, laulu- ja urheilujuhlat, joissa oli tuhansittain osallistujia. (Björkbom 1925b; Korpimaa 1947; Palmunen 1963, 16; Hämeen linna -toimikunta 1992, 76-77; Laitila 1995, 39:)

Parkin ulkoilmajuhlista mahtavin oli epäilemättä vuonna 1911 järjestetty valtakunnallinen Laulujuhla. Laulujuhlien ajaksi Parkki laitettiin mahdollisimman hienoon kuntoon, mm. puiston juhlakenttää suurennettiin ja tasoitettiin. Joitakin puita jouduttiin karsimaan puistoon tulevien uusien rakennelmien tieltä. Juhlia varten puistoon rakennettiin vuonna 1911 massiivinen laulu- ja soittolava, jonka suunnitteli arkkitehti Ilmari Launis. Lava sijaitsi juhlakentän laidassa ja sen yläosaa koristivat Suomen maakuntien vaakunat. Lisäksi pystytettiin kioskirakennelmia, kuten Kariston paviljonki, jotka seuraavana vuonna päätettiin kuitenkin poistaa. (HKA Kvpk 14.10.1910, 17.3.1911, 28.4.1911 ja 29.11.1912; H:linnan Matkailijayhdistys 1915, 37; Laitila 1995, 42.) Ennen vuonna 1914 alkanutta sotaa siellä ehdittiin viettää vielä mm. yleiset raittiusjuhlat, Kansanvalistusseuran laulujuhlat sekä Hämäläis-Osakunnan kesäjuhlat (Korpimaa 1947.)

Parkin uudella kukoistuskaudella Puistoravintola (KUVA 64-65) oli ennen kaikkea kaupungin kesäisen seuralämän ja yleisten huvien keskuspaikka, jonka sesonki aloitettiin vapunpäivänä (Laitila 1995, 39). Vuonna 1910 Hämeenlinnan väkijuomien vähittäismyynti ja anniskeluyhtiö, jolta oli saatu varoja myös Parkin hoitoon, vuokrasi Puistoravintolan ja ryhtyi hoitamaan sitä raittiusravintolana, jolloin alkoholin anniskelu ravintolassa loppui (HKA Kvpk 19.2.1909; Karisto 1911, 105; Laitila 1995, 39).

Puiston tarjoamiin huvituksiin kuului keilarata, joka oli rakennettu jo varhain Parkin pohjoisrinteelle lähelle ravintolaa. Keilaajien peliä kuvataan seuraavasti (Korpimaa, 1947):

”Virkamiehet, lantesmannit, mestarit, puukhollarit ja kisällit vyöryttelivät pieniä ja isoja palloja keilapojan voidessa toisinaan kuuluttaa: ”Heela pataljoona!”. Janoisten virvoittamisesta piti huolta ravintolan edeskäypä kantaen bufetista Bastmanin, ”Mousserin” tai Saxelinin prykien karvasmakuista tuotetta, myöhemmin vain limonaattia ja jääkellarikaljaa. Koulupojatkin joskus kevätkokeittensa lomassa huvittelivat tällä piristävällä visapallopelillä, tietysti vain limonaatin varassa. Palokunnan ja muiden Parkissa pidettyjen kesäjuhlien yhteydessä kävi pallojen vyörytys kilpaurheilun merkeissä”.

KUVA 62. Koiran ulkoiluttaja Parkin länsiosassa Tampereentien puoleisella alueella talvella 1900-luvun alussa, tien länsipuolella näkyy Puistonmäen taloja ja aita. (Kuva: HKHMK, B827:2/X:2).

KUVA 63. Ulkoilija levähtämässä Parkin penkillä 1900-luvun alussa. (Kuva: HKHMK, A5853/XV:2).

KUVA 64. Puistoravintola arviolta vuonna 1910 (Laitila 1995, 39.) Käytävän reunat on kivetty, terassilla sisäänkäynnin molemmin puolin on astiaistutukset muotoonleikattuine pikku puineen, pihan keskellä on pylväs, jossa aiemmin oli koristeena peilipallo (vrt. KUVA 57). Käytävän reunalla on leikattu pensasaita, kuva on otettu aikaisin keväällä, lehdet eivät ole vielä puhjenneet. (Kuva: HKHMKKA, R1496 III:1).

KUVA 65. Vapunviettäjiä Puistoravintolan terassilla vuonna 1910 (Laitila 1995, 38). Taustalla näkyy musiikkikappeli soittajineen. (Kuva: HKHMKKA, R692/IV:8).

9.7.4.5 Puistoon suunniteltiin muistomerkkejä

Vuonna 1913 päätettiin Parkkiin pystyttää puiston perustajan, kuvernööri Rehbinderin muistomerkki. Alun perin kuvanveistäjä Emil Wikström ja puistokomitea esittivät muistomerkiksi veistosta, mutta valtuusto päätyi lopulta halvempaan ratkaisuun, Rehbinderiä kuvaavaan reliefilaattaan (KUVA 66). (Laitila 1995, 39-40; HKA Kvpk 27.2.1913.)

KUVA 66. Vuonna 1913 suunniteltu (HKA Kvpk 27.2.1913) Rehbinderiä kuvaava reliefi ja muistolaatta. Muistomerkki sijaitsee laululavan ja Puistokomitean puutarhan välillä puiston eteläosan rinteessä. Graniittikiveen kiinnitetty laatta varustettiin tekstillä: ”Maaherra Otto Rehbinder perusti tämän puiston 1848 suorittuaan työn Birger Jaarlin linnan vangeilla, jälkipolville jäi viihtyisä oleskelupaikka.” (Kuva: Sari Saastamoinen 16.6.2005).

Lääninagronomi, maanviljelysneuvos Nestor Maximilian Bremer oli Kaupunginpuiston harras ystävä. Ystävänsä lehtori Böökin kanssa hänellä oli tapana käydä kävelyretkillä Parkissa ja pysähtyä aina samalle paikalle ihaillemaan sieltä avautuvaa näköalaa. Vuonna 1915 hän testamenttasi 30 000 mk kaupungille näkötornin pystyttämiseksi kyseiselle paikalle. Torni tuli testamentin mukaan rakentaa tiilistä kuten Kuopion Puijon torni (Laitila 1995, 40).

Ensimmäinen maailmansota ja muut esteet viivästyttivät testamentin toimeenpanoa. Vuonna 1917 puistovaliokunta harkitsi ns. Bremerin näkötornin rakentamisen aloittamista, mutta hankkeeseen ei silloin vielä ryhdytty (HKA Kvpk 15.11.1917 ja 13.12.1917). Laitila (1995, 40) viittaa valiokunnan pöytäkirjoihin, joissa töiden siirtämisen syyksi mainittiin kalliit rakennuskustannukset, nähtävästi haluttiin jäädä odottamaan niiden halventumista. Vuonna 1937, kun rahasto oli kasvanut 150 000 markkaan, asetti kaupunginhallitus toimikunnan suunnittelemaan tornin ja ravintolan rakentamista Kaupunginpuistoon. Sota esti silläkin kertaa suunnitelman toteuttamisen ja hanke raukesi lopulta kokonaan (Koskimies 1966, 370-371) ja 1960-luvulla kaupunki käytti rahat muihin menoihin (Kipinoinen 1986, 693).

9.7.5 Parkki vuosina 1919-1969

9.7.5.1 Puistovaliokunta lakkautetaan

Vuonna 1919 Hämeenlinnan kaupungissa lopetettiin useita valiokuntia, puistovaliokunta niiden mukana (Laitila 1995, 16). Puistotoimi siirrettiin nyt rakennuskonttorin hoitoon (Koskimies 1966, 370). Puistovaliokunnan puheenjohtajana toiminut Böök, joka oli ollut Rehbinderin luomien puistoperinteiden harras vaalija, toimi vielä jonkun aikaa rakennuskonttorin jäsenenä puistoasioissa (Korpimaa 1947; Koskimies 1966, 370). Tapahtunut muutos ei ollut eduksi Kaupunginpuiston ja muiden puistojen kehitykselle, mutta onneksi kaupungilla oli taitava ja alastaan innostunut kaupunginpuutarhuri Alfred Andersson, joka jatkoi Böökin työtä. Hänen tekemäänsä työtä myös arvostettiin, mm. rakennuskonttorin vuosikertomuksessa vuodelta 1922 todetaan: ”Konttorin on kiittäminen kaupungin puutarhuria hänen ansiokkaasta ja sitkeästä työstään kaupungin puistojen koristamiseksi sekä siitä hyvästä mausta, jota seuraten hän istutukset somisti.” Andersson, joka oli toiminut virassaan vuodesta 1892 lähtien, jatkoi kaupungin palveluksessa aina vuoteen 1932. (Koskimies 1966, 370.)

Anderssonin jäätyä eläkkeelle kaupunginpuutarhurina toimi vuosina 1932-1936 Veli Sorma ja hänen jälkeensä vuosina 1936-1969 Erkki J. Saarinen (Koskimies 1966, 125; LHTA 12). Vuonna 1930 puistotoimesta vastaavan rakennuskonttorin nimi muutettiin rakennustoimistoksi (Koskimies 1966, 123).

9.7.5.2 Puiston kasvillisuus

1920-luvulla Parkin puiston vanhimmat 1840-luvulla istutetut puut olivat jo lähes 80-vuotiaita. Kaupunginpuiston puustoa päätettiin harventaa ja uusia. Töiden valvontaa varten asetettiin erityinen valiokunta (HKA Kvpk 8.9.1927). Vuoden 1927 puiden uusimissuunnitelma aiheutti kuitenkin keskustelua. Rahatoimikamarin kaadettavaksi määräämät puut oli jo merkitty, mutta yleinen mielipide piti suunniteltuja toimenpiteitä liian rajuina. Lopulta päädyttiin kompromissiin ja puita uusittiin maltillisemmin kuin rahatoimikamari oli esittänyt. (Kipinoinen 1986, 692.) Vanhojen puistopuiden uusimiseen suhtauduttiin jo siihen aikaan suurella tunteella.

Vuonna 1948 Kaupunginpuiston puita uusittiin jälleen: puistoon istutettiin vähän yli sata uutta puun tainta (Hämeenlinna 1949, 224). Vuosi 1848, jolloin Parkki siirtyi kaupungille Senaatin päätöksellä, mainitaan puiston perustamisvuotena tekoraunion muistolaatassa sekä Rehbinderin muistokivessä. Nähtävästi puiden istutuksella juhlistettiin samalla puiston perustamisen satavuotispäiviä.

1950-luvulla puistoa rasittivat varuskunnan siellä pitämät sotaharjoitukset. Kaupunginpuutarhuri Saarinen sai vasta neljän vuoden neuvottelujen jälkeen harjoitusten pidon loppumaan ja rauha palasi puistoon. (Kipinoinen 1986, 692.) Vuonna 1957 Kaupunginpuiston karumpia ja epätasaisempia kohtia tasoitettiin täytemaalla ja kylvettiin noin 3500 m². Myös Puiston pohjoisosan ja uimarannan kunnostustyöt aloitettiin. (Hämeenlinna 1959, 898). Kuvassa 67 A-C on Parkkia 1950-luvulla.

A.

B.

C.

KUVA 67 A-C. Puiston etelä- ja itärinteitä 1950-luvulla. Puisto on suhteellisen avonainen, Vanajavesi erottuu hyvin puiden lomasta, nurmikko on niitetty lyhyeksi. **A.** Taustalla näkyy saha Vanajaveden vastakkaisella rannalla. **B.** Rinteen alaosassa näkyy rantakäytävää reunustava pensasaita. **C.** Ylös terasseille johtavan käytävän reuna on kivetty. (Kuvat: HKHMK A4285/X:2, A4284/X:2, A4286/X:2).

9.7.5.3 Huvituksia ja kulttuuria

Parkin Puistoravintolan käyttö jatkui myös 1920-luvulta eteenpäin. Böök (1927, 57) on kirjoittamassaan Hämeenlinnan seudun matkailuoppaassa kuvaillut, miten matkailijoiden kulkua Parkkiin on järjestetty vuonna 1927:

”Edelleen on Puistossa kesäiseen aikaan täydellinen ulkoravintola, jonka soittolavalla usein on sotilasym. soittoa. Ravintolaan voi puhelimitse tilata autoja tai ajureita. Puistoon pääsee autolla tahi ajurilla erikoista ajotietä pitkin ravintolan edustalle ja sieltä valtamaantielle. Kaikilla muilla käytävillä on, samoin kuin kaupungin muissakin puistikoissa, ajo – myös polkupyörällä – kielletty. Pikkulaivat välittävät säännöllistä laivakulkua kaupungin laivalaiturin ja Puiston sekä Karlbergin väliä ja myös yksityiset henkilöt kuljettavat veneillä matkailijoita Puistosta vastapäätä olevaan Karlbergiin.”

Puistoravintolan ja siellä vietettyjen kesäjuhlien vetovoima oli kuitenkin aiempaan verrattuna heikentynyt huomattavasti. Yhtenä syynä on saattanut olla Aulangon puistoalueen kehitys. Kaupunki oli ostanut Aulangon vuonna 1926 ja vuonna 1928 sinne rakennettiin palaneen päärakennuksen paikalle uusi hotellirakennus, joka toimi Hämeenlinnan kaupungin matkailukeskuksen ravintolana (Simojoki 1947, 22-23). Uusi ravintola on saattanut viedä asiakkaita Puistoravintolalta. Lisäksi kaupungista löytyi jo muitakin huvitusmuotoja ja kaupunkilaisella ”herrasväellä” alkoi jo olla omia kesähuiloita, joita he siirtyivät käyttämään. Yhdeksi syyksi Puistoravintolan suosion laskuun Korpimaa (1947) arvelee myös vuosisadan alkupuolen ”valtiollisesti vaikeita, kaikkea julkista elämää synkistäneitä aikoja”. Sotia edeltävällä ajalla Puistoravintolassa ei hänen mukaansa järjestetty säännöllisiä yleisiä tansseja, mutta ravintolan asiakkaat

saivat kyllä vapaasti tanssia, jos heidän joukostaan löytyi pianonsoittotaitoisia tanssia säestämään. (Korpimaa 1947.)

Vuosina 1934-1944 Puistoravintola oli vuokrattuna Hämeenlinnan suojeluskunnan yhteyteen perustetun Naisjärjestö Lotta Svärdin (1919-1944) lottien hoitoon (Koskimies 1966, 539). Terrassia on jossain vaiheessa ennen vuotta 1934 laajennettu rakentamalla siihen lisäsiivet molempiin päihin. Ravintolan sisäpiha terassien laajentamisen jälkeen nähdään kuvassa 68. Kuvassa 69 A-B nähdään Puistoravintola vuonna 1934. Vielä vuonna 1910 ravintolassa oli vain seinänmyötäinen terassi (ks. KUVA 63), joten laajennus on tehty vuosien 1910-1934 välillä.

Sotien jälkeen Puistoravintolassa alettiin järjestää yleisiä tansseja. Järjestäjinä toimivat ainakin paikalliset urheiluseurat Tarmo ja Kisa, joille Puistoravintola oli vuokrattuna (LHTA 3 ja 13).

Puistoravintolassa tehtiin uudistuksia 1950-luvulla. Kuvassa 70 ravintolan piirustukset vuodelta 1951, kuvassa 71 näkyvät muutostyöt vuodelta 1953, mm. ravintolasalia laajennettiin ulkoterrassin puolelle. Ravintolan kalustosta on päiväämätön luettelo, joka saattaisi olla 1950-luvulta. Ravintolasalia laajennettiin, joten luultavasti sitä varten tarvittiin lisää huonekaluja. Luettelossa on listattu huonekalut hintoineen: ”95 kpl ”Tapiovaara” -tuoleja lakattuna, 16 kpl ravintolapöytiä noin 80x122 cm ja 10 kpl pyöreitä pöytiä, halk. 70 cm”. (TTA 1.)

KUVA 68. Puistoravintolan terrassit ja sisäpihaa. Pihan keskellä on kukkaryhmä, mahdollisesti ruusuja. Suunnilleen samalla paikalla sijaitsi aiemmin pihan koristeena ollut peilipallo. Kuva arviolta 1930-40-luvulta. (Kuva: HKHMKKA, R1769).

A.

B.

KUVA 69 A-B. Puistoravintola vuonna 1934, jolloin terassia on jo laajennettu kahdella siivellä. **A.** Tarjoilijaneiti Puistoravintolan terassilla. Taustalla musiikkikappeli. Terassin portaiden edustalla eksoottiset ruukkuistutukset, nähtävästi palmuja. **B.** Puistoravintolan terassia edellisen kuvan vastakkaisesta kuvakulmasta vuonna 1934. Taustalla näkyy Vanajavesi. (Kuvat: HKHMK, R943 IV:8, R944 IV:8).

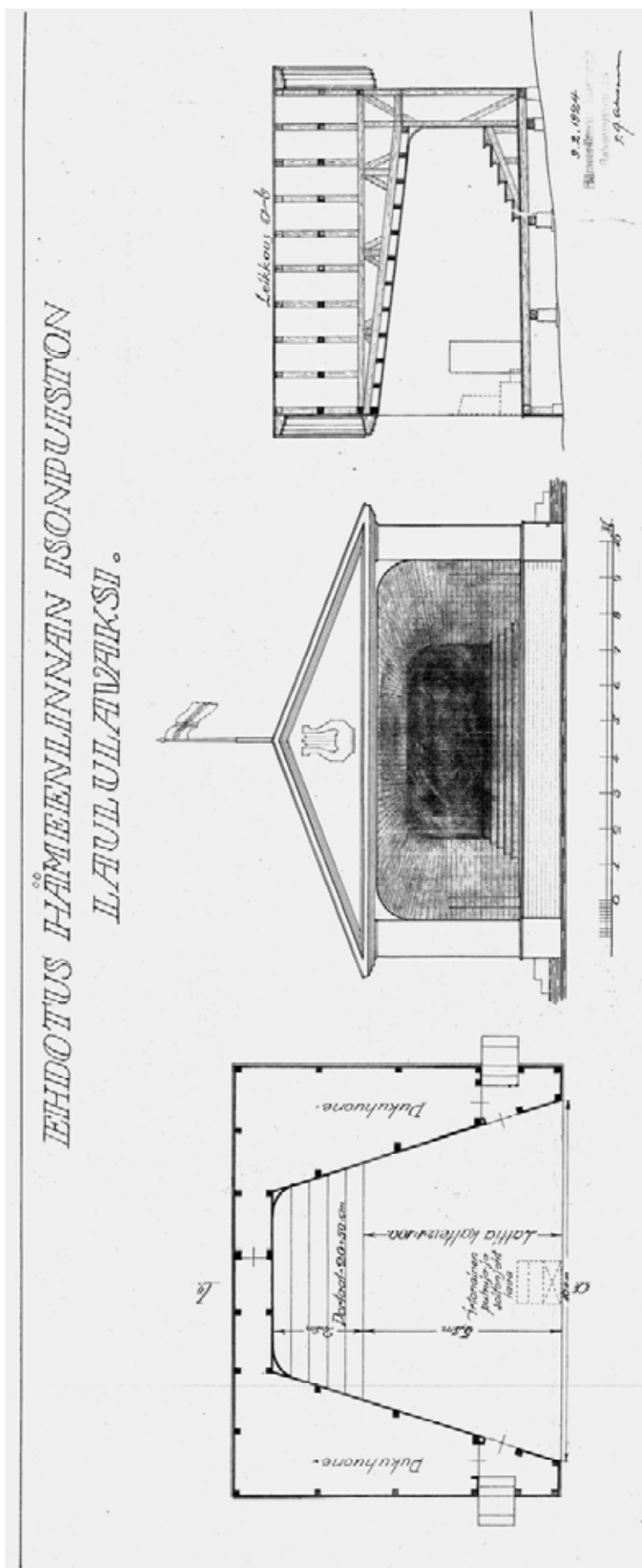
Kuvan 71 piirustuksista nähdään, että ravintolasalia laajennettiin terassin puolelle siten, että päätyjen terassisiivet ja koillispäädyn kautta osittain luoteisjulkisivun puolelle kiertävä kapea terassi jäivät enää avonaisiksi. Pääsisäänkäynnin viereen tulivat wc-tilat vaatesäilytyksen tilalle ja salin puolelle tehtiin vaatenaulakot. Saliin on merkitty myös uusi, suurempi tarjoilutiski. Keittiön takana sijainneen huoneen toimintoja muutettiin kylmähuoneesta ”astiainpesuun”. Uudistetussa Puistoravintolassa järjestettiin tansseja 1950-luvun loppupuolelle asti, noin vuoteen 1956, jolloin rakennus oli jo ränsistynyt (LHTA, 13). Puistoravintola purettiin 1960-luvulla (Kipinoinen 1986, 692; Lappalainen 2002, 22). Oletettavasti musiikkikappeli purettiin samaan aikaan ravintolan länsipuolelta.

Kesäteatteri aloitti esityksensä puistossa vuonna 1954. Aluksi katsojat istuivat kaupungilta vuokratuilla penkeillä, myöhemmin hankittiin lisäksi telttatuoleja (KUVA 72) (henkilökohtainen tiedonanto teatterisihteeri Irmeli Virtanen Hämeenlinnan Kaupunginteatteri 18.5.2005.) Pukutilat olivat Larin-Kyöstin talossa (henkilökohtainen tiedonanto toiminnanjohtaja Martti Töttölä Hämeenlinnan kesäteatteri 15.6.2005). Juhlakentän reunalle siirrettiin myöhemmin kesäteatterille lipunmyyntikoju Ahveniston moottoriradalta (TTA 1).

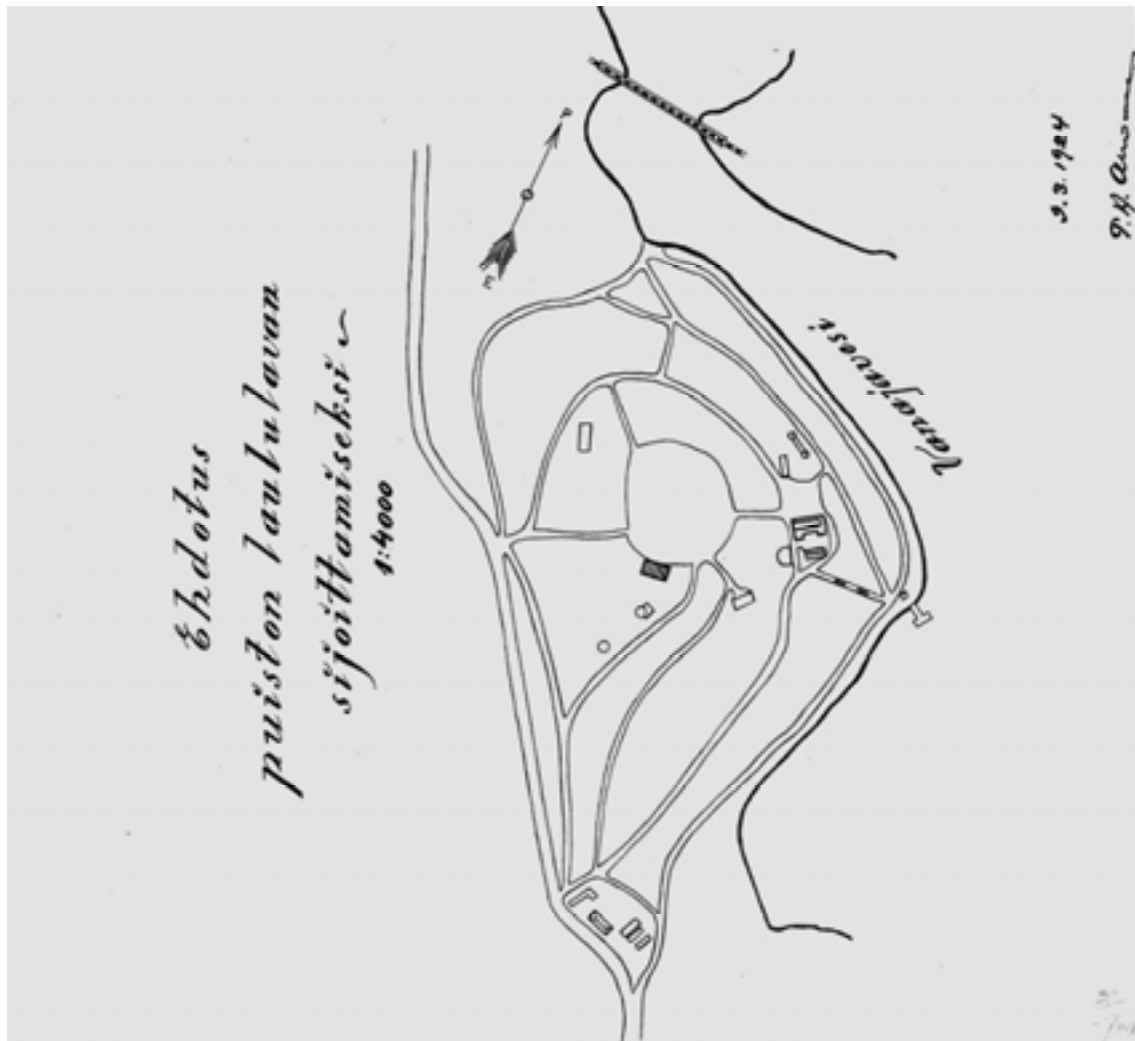

KUVA 72. Kesäteatterin esitys ”Rykmentin murheenkryyni” vuodelta 1960, kirj. Topias, ohjaus Rauli Lehtonen, lavastus Leo Lehto. Katsojat istuvat penkeillä ja telttatuoleilla (henkilökohtainen tiedonanto teatterisihteeri Irmeli Virtanen Hämeenlinnan Kaupunginteatteri 18.5.2005). (Kuva: HKA).

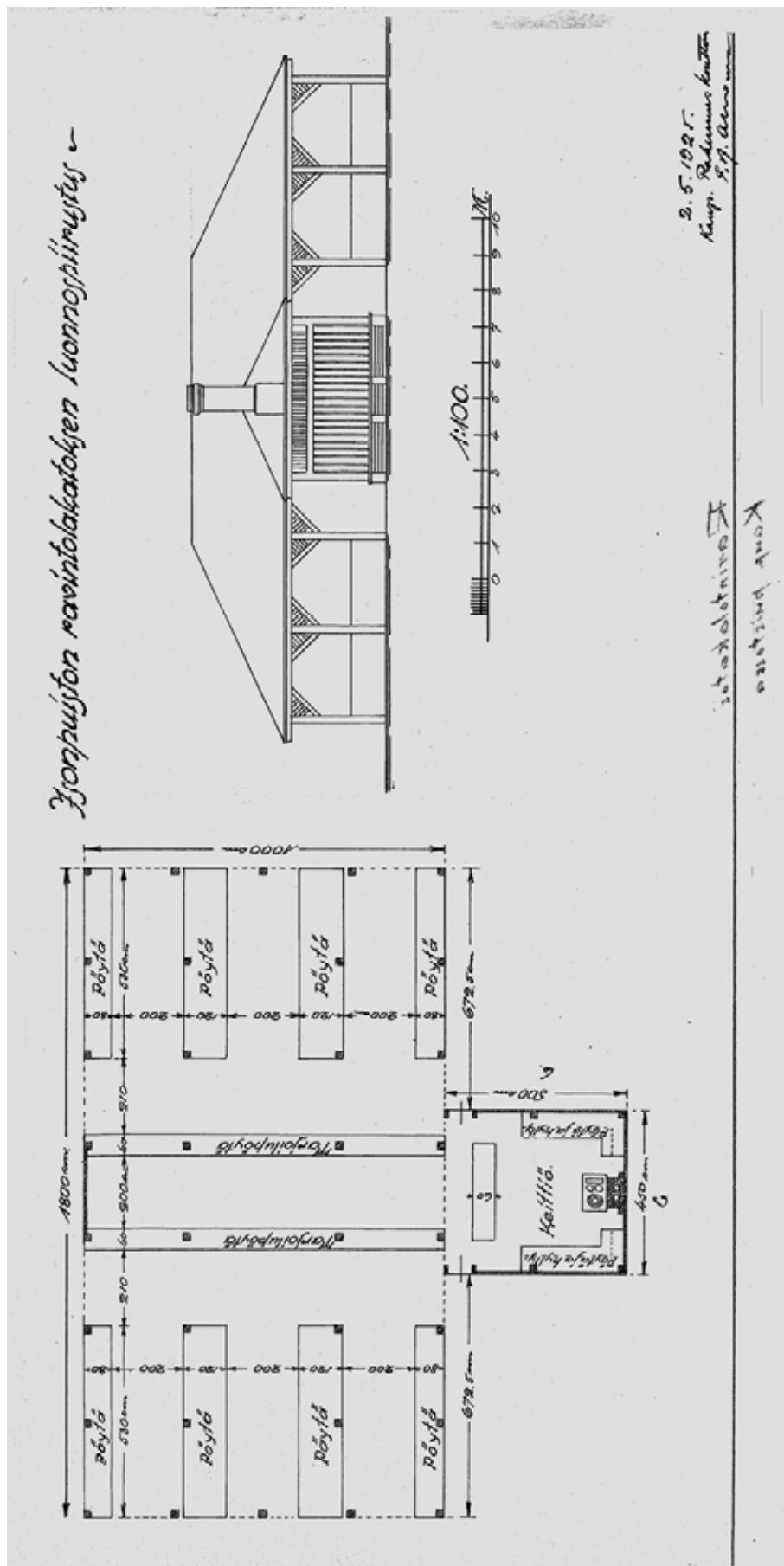
Kaupunginpuistossa oli alettu viimeistään 1950-luvun puolella pitää tansseja puiston laituriin ankkuroidun vanhan proomun kannella (Hämeen linna -toimikunta 1992, 77; LHTA 3). Tanssilava, jota kutsuttiin Parkiksi, jäi pois käytöstä 1960-luvulla (Hämeen linna -toimikunta, 1992:77). Laiturin kohdalla ylempänä rinteessä on ollut 1950-luvun lopulta lähtien aisakeinu (KUVA 73 A-B) (TTA 1). 1950-luvulla Kaupunginpuistossa ja läheisessä Aulangon puistossa on järjestetty myös moottoripyörien maantieajoja, TT-kilpailuja, ennen kuin Ahvenistolle valmistui moottorirata vuonna 1967 (Kipinoinen 1986, 693; LHTA 5; Carbx 2005).

KUVA 74. Vuonna 1924 Puistoon rakennetun laululavan Rakennuskonttorissa tehdyt piirustukset. Signeeraus P.A. Ahomaa. (Kuva: TTA).

KUVA 75. Ehdotus laululavan sijoittamiseksi Puistoon vuodelta 1924, signeeraus P.A. Ahomaa. Puiston rakenteista karttaan on merkitty laitur, kahdeksankulmainen avopaviljonki, Kuvernöörin paviljonki, Puistokomitean paviljonki ja Rantapaviljonki, Puistoravintola kiviportaineen ja musiikkikappeli, ravintolan pohjoispuolelle keilarata ja sen viereen lähemmäs ajotietä toinen, tunnistamaton rakenne sekä puutarhurin talo ulkorakennuksineen ja kaupunginpuutarhan kasvihuoneet. Juhlakentän länsipuolelle merkitty laatikko kuvanee tekoraunion sijaintia. Kartasta puuttuvat Tampereentien kiviportaikko ja Puistokomitean puutarhan kiviset istutusaltaat. Rannalta ravintolan luo johtavalle käytävälle on merkitty kaksi portaikkoa. Vanajaveden yli kulkee pohjoisessa rautatiesilta. Karttaa on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. (Kuva: TTA).

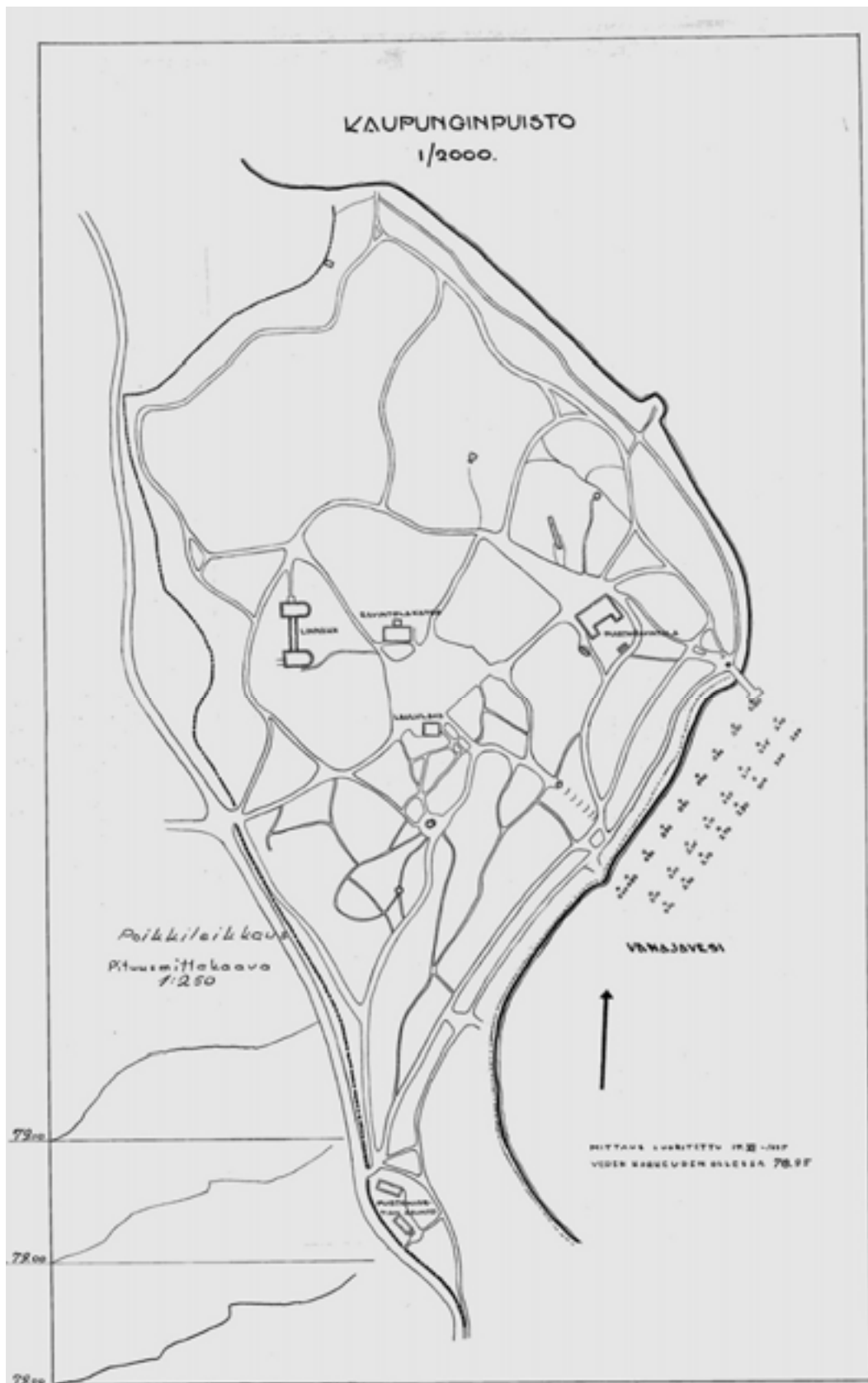
KUVA 76. Vuonna 1925 Puistoon rakennetun ravintola- eli kahvilakatoksen piirustukset. Signeeraus P.A. Ahomaa. Katoksen pohjoisseinustalla on keittiötilat. Piirustusta on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. (Kuva: TTA).

Vuodelta 1937 olevassa Parkin kartassa (KUVA 77) nähdään sen hetkinen käytäväverkosto ja puiston rakenteita. Eteläosassa on puistonvartijan asunto ulkorakennuksineen, siitä pohjoiseen kahdeksankulmainen avopaviljonki, Näköalapaviljonki ja sen koillispuolella umpinainen paviljonki, Kuvernöörin paviljonki. Tekoraunio, laululava ja ravintolakatos on nimetty karttaan. Laululavasta kaakkoon on rinteessä Puistokomitean puutarhan avopaviljonki, laiturin päässä Rantapaviljonki. Myös Puistoravintola on nimetty karttaan, sen itäpuolella on kiviportaikko ja eteläpuolella musiikkikappeli. Puiston länsi- ja luoteisreunaa kiertävä kiviaita on myös merkitty karttaan, aita ulottuu aivan puiston eteläosiin saakka puistonvartijan talon ohitse. Karttaan ei ole merkitty Tampereentien vieressä sijaitsevaa leveää kiviportaikkoa eikä pienempiä kiviportaita.

Ravintolan pohjoispuolella olevalta aukiolta lähtee kuvan 77 kartassa polku keilaradalle, samoin sen koillispuolella sijaitsevan pienen rakennuksen luo johtaa polku. Kyseinen rakennus on oletettavasti puiston viides paviljonki. Se on kahdeksankulmainen, ns. Mutteripaviljonki (KUVA 78). Sen ulkonäkö poikkeaa vanhemmista siroista ja koristeellisista paviljongeista siten, että sen tyyli on selvästi yksinkertaisempi. Kaiteet on rakennettu laudoista eikä niissä ole puuleikkauksia. Paviljongin tarkka rakennusaika ei ole tiedossa. Vuoden 1924 puistoa kuvaavaan karttaan (ks. KUVA 75) sitä ei ole vielä merkitty, joten sen rakentaminen ajoittuu viimeistään vuosien 1924-1937 välille. Talotoimiston arkistossa on päiväämätön ja signeeraamaton piirustus puretuksi merkitystä paviljongista, joka perusrakenteeltaan on samanlainen kuin Mutteripaviljonki: se on kahdeksankulmainen, avonainen ja ovelle johtaa kaksiaskelmainen porras. Tyyliiltään piirustuksessa kuvattu paviljonki muistuttaa puiston vanhempia paviljonkeja, sen kaiteet ja katto ovat koristeelliset (KUVA 79). Paviljonki on saattanut sijaita jossain puiston alueella ja purettu ränsistyneenä pois. Siitä on ehkä otettu mallia Mutteripaviljonkia rakennettaessa. Esimerkiksi kuvan 52 kartassa vuodelta 1875 on juhlakentän itäpuolelle merkitty rakenne, joka saattaisi olla piirustuksen paviljonki.

Puiston pohjoisosaan on kuvan 77 karttaan merkitty kaksi pientä rakennusta. Toinen sijaitsee pohjoisen kiviaidan vieressä ja toinen keilaradan luoteispuolella. Ensiksi mainitun rakennuksen tarkoitus ei ole selvillä, ehkä se on ollut varasto. Jälkimmäinen saattaisi olla yhdistetty vahtitupa-käymälä, josta on talotoimiston arkistossa päiväämätön ja signeeraamaton piirustus (KUVA 80). Ainakin pohjaltaan se vastaisi kartan rakennusta.

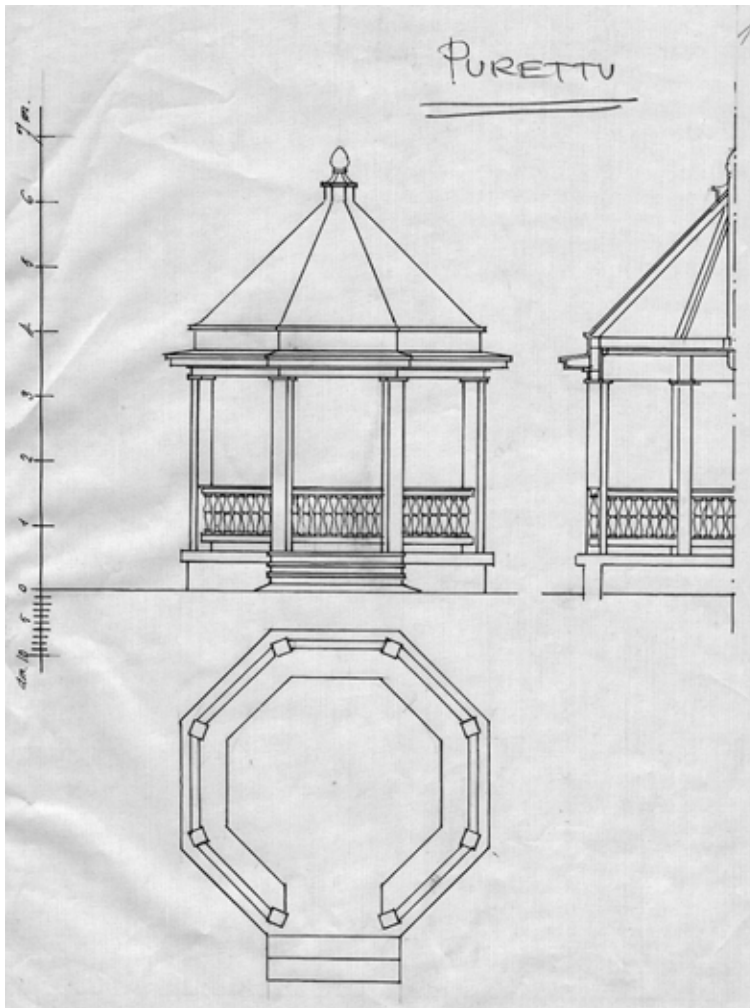
Kuvassa 81 on kartta Kaupungipuistosta vuodelta 1960. Karttaan ei ole kuvattu aivan koko puiston aluetta, pohjois- ja eteläosat jäävät sen ulkopuolelle, samoin Tampereentien vieressä oleva kiviportaikko. Kartta on piirretty puiston itäosaan suunnitellun uuden huoltorakennuksen asemapiirroksiksi. (TTA 1.) Itse rakennuksen piirustukset ovat kuvassa 82. Karttaan on tehty myöhemmin lisämerkintöjä: puistoon siirretyn: ns. Larin-Kyöstin talon sijainti (talosta kerrotaan enemmän kappaleessa 8.9.4), vuonna 1981 paikalle tuotu kesäteatterin pukukoppina käytettävä työmaakoppi sekä sen viereen Larin-Kyöstin talon pihaan rakennettu uusi polku (TTA 1). Laiturirantaan Rantapaviljongin taakse rakennettiin jossain vaiheessa myös pumppukoppi (TTA), jota käytettiin veden pumppaamiseksi huoltorakennuksen sosiaalityöihin (henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 4.7.2005). Sitä ei ole merkitty karttaan, kuten ei myöskään paviljonkeja lukuun ottamatta Rantapaviljonkia. Puiston eteläosassa otettiin vuonna 1966 käyttöön sinne rakennettu tiilinen jätevedenpumppaamorakennus (henkilökohtainen tiedonanto jätevesiyksikön käyttöpäällikkö Tapani Sulin Hämeenlinnan Seudun Vesi Oy 6.7.2005).

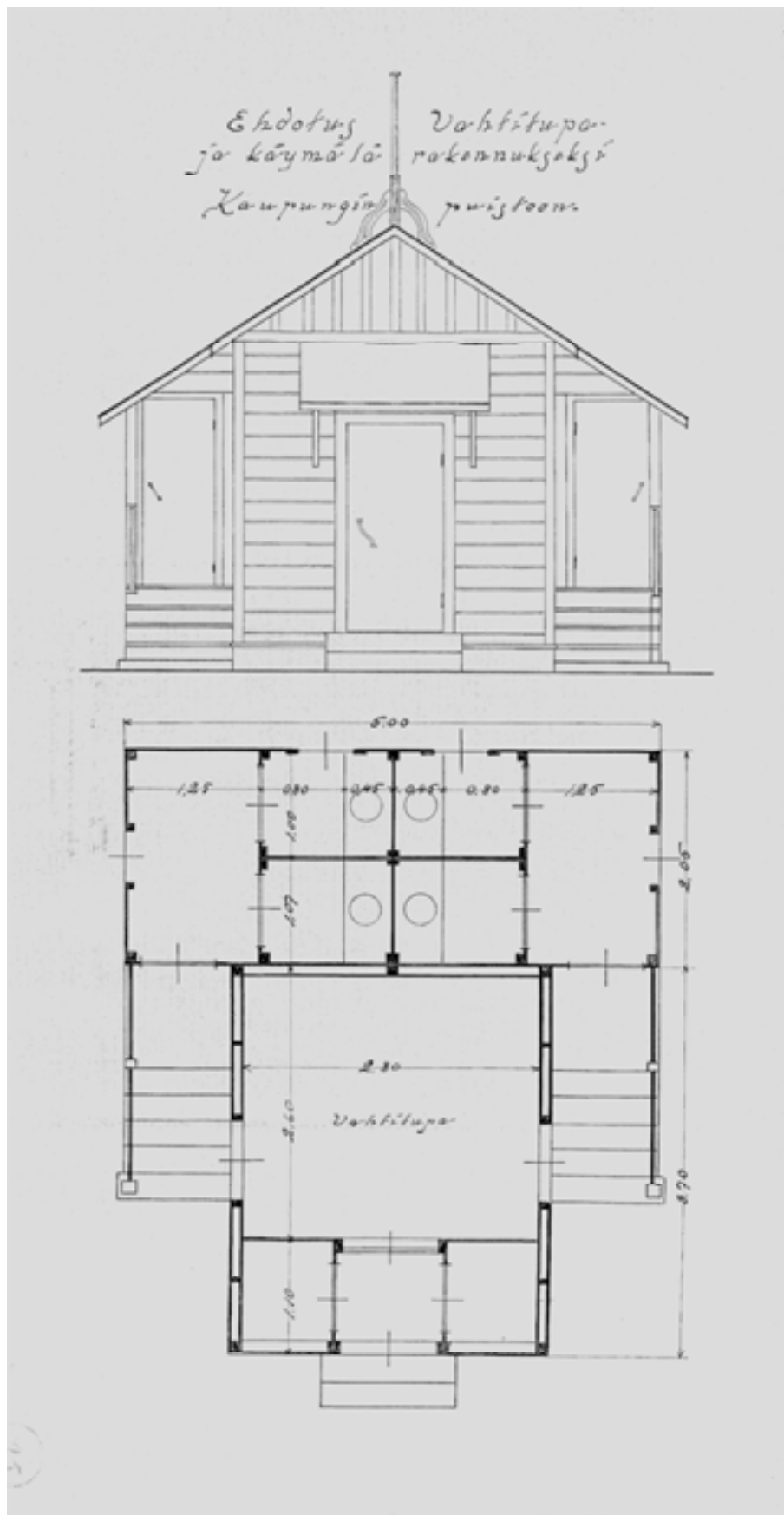
KUVA 77. Kartta Parkista vuodelta 1937. Kuvassa on kolme kaakko-luode -suuntaista poikkileikkausta puiston rinteestä rannasta mäen päälle, arvo 79 m kuvaa rannan korkeutta. Ylin leikkaus saattaisi olla kahdeksankulmisen avopaviljongin kohdalta, keskimäinen Puistokomitean paviljongin kohdalta, alin Puistoravintolan kohdalta. Vedenpinnan korkeus on ollut 78,95 m mpy. Karttaa on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. (Kuva: TTA).

KUVA 78. Parkin itäosassa sijaitseva kahdeksankulmainen ns. Mutteripaviljonki nykyasussaan. Se on tyyliltään selvästi yksinkertaisempi kuin puiston muut huvimajat. Ovelle johtaa puinen kaksiaskelemainen portas. (Kuva: Sari Saastamoinen 10.5.2005).

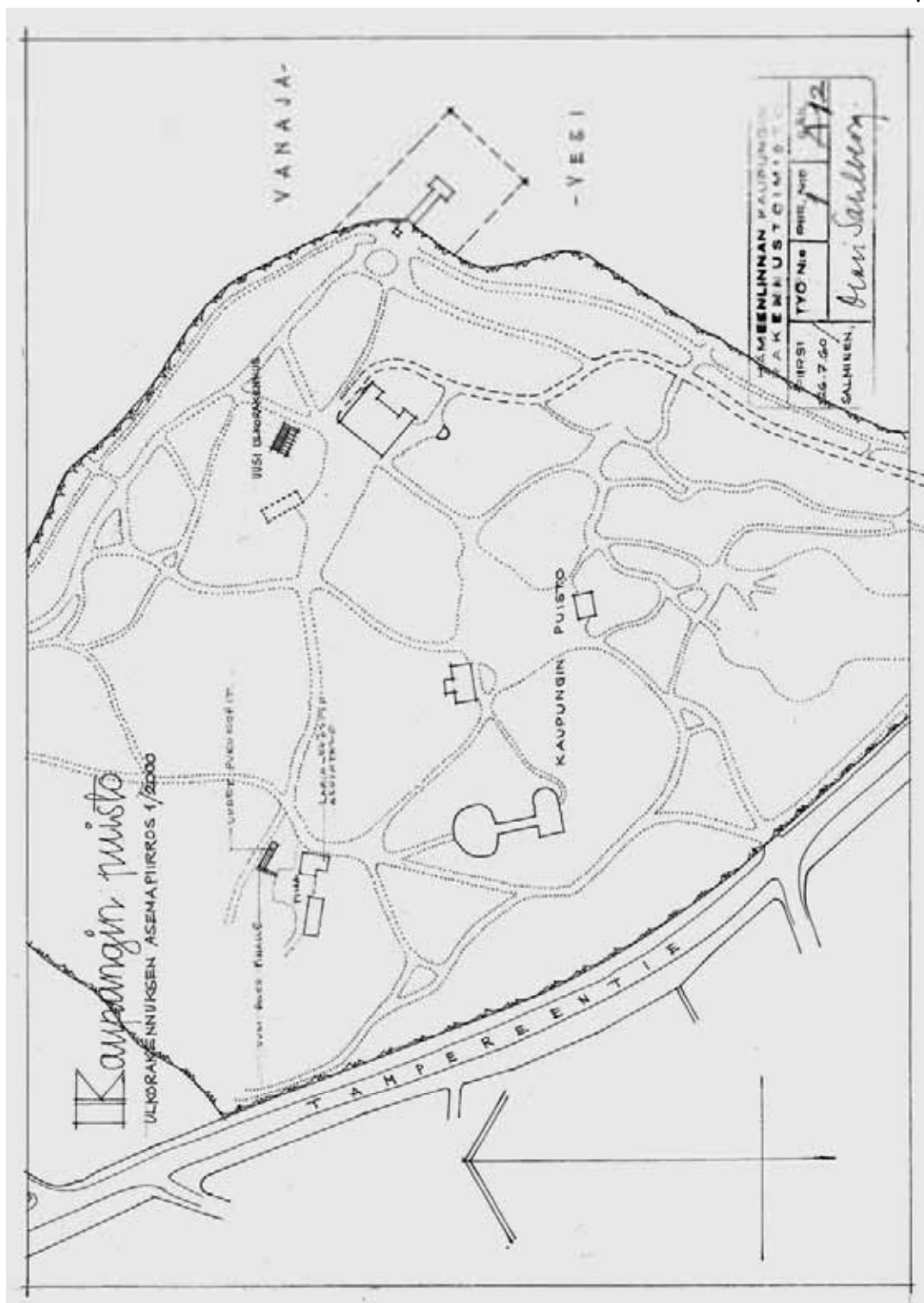

KUVA 79 Päiväämätön ja signeeraamaton piirustus kahdeksankulmaisesta paviljongista, joka on saattanut sijaita Parkissa. Perusrakenteeltaan se muistuttaa puiston nykyistä ns. Mutteripaviljonkia, mutta kaiteet ja katto ovat koristeellisemmat. (Kuva: TTA).

KUVA 80. Päiväämätön ja signeeraamaton piirustus vahtitupa- ja käymälärakennuksesta, joka on saattanut sijaita Parkin pohjoisosassa arviolta vuoden 1937 paikkeilla. (Kuva: TTA).

KUVA 81. Kaupungipuiston kartta vuodelta 1960, signeeraus Olavi Sahlberg. Uuden ulkorakennuksen asemapiirros. Karttaan on ulkorakennuksen lisäksi merkitty tekoaurio, ravintolakatos, laululava, ns. Larin-Kyöstin talo ulkorakennukseen, Puistoravintola, musiikkikappeli, oletettavasti keilarata katkoviivalla (tai keilaradan jäänteiden paikka), laituri, paviljongeista vain Rantapaviljonki. Karttaan on myöhemmin merkitty ns. Larin Kyöstin talon paikka sekä sen pohjoispuolelle vuonna 1981 kesäteatterin pukukopiksi tuotu työmaakoppi sekä uusi polku Larin-Kyöstin talon pihaan (TTA 1). Kuvaa on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. (Kuva: TTA).

9.7.5.5 Muistomerkkien määrä Parkissa lisääntyy

Kaupunginpuiston eteläosaan pystytettiin Etelä-Hämeen työväenjärjestöjen toimesta kansalaissodan Punaisten harmaagraniittinen muistomerkki, joka on aidattu ketjuilla ja kivipilareilla (KUVA 83). Suunnittelijaa ja pystytysvuotta ei tiedetä, mutta vuonna 1945 (ks. KUVA 13) muistomerkki oli Koivunevan mukaan (2003, 18) jo paikoillaan. Kaupunki on vastannut muistomerkin hoidosta vuodesta 1957 lähtien. (Työväen keskusmuseo 2005.)

KUVA 83. Punaisten harmaagraniittinen muistomerkki Parkin eteläosassa kuuluu puiston alueeseen. Muistomerkki on aidattu ketjuilla ja kivipilareilla. Muistokiven takana kasvaa tuijia ja alppiruusuja. (Kuva: Sari Saastamoinen 10.5.2005).

Kirjailija Karl Gustaf Larsson eli Larin-Kyösti (1873-1948) syntyi Kaupunginpuiston eteläosassa sijainneessa puutarhurin talossa (KUVA 84 A-B) (Koskimies 1966, 525). Larin-Kyöstin syntymätalon muistoksi pystytettiin 25.6.1949 muistokivi (KUVA 85) kulttuurilautakunnan aloitteesta (LHTA 14). Muistomerkki on nähtävästi pystytetty Tampereentien länsipuolelle vastapäätä puiston eteläosassa sijainnutta puutarhurin taloa. Kun vanhaa Tampereentietä levennettiin ja pengerrettiin, Kaupunginpuiston eteläosassa sijainnut puutarhurin talona tunnettu rakennus ja Larin-Kyöstin syntymätalo purettiin sen alta pois (LHTA 14). Frändilän mukaan (henkilökohtainen tiedonanto kunnallistekniikan suunnittelija Jouko Frändilä Kunnallistekninen insinööritoimisto, Hämeenlinnan kaupunki 6.7.2005) tietä on levennetty 1950-60-luvulla, viimeistään vuonna 1969 toteutetun Tampereentien katusuunnitelman yhteydessä. Mahdollisesti muistomerkkiä on jouduttu siirtämään tien levennyksen yhteydessä. Aiemmin puiston länsireunaa reunustava kiviaita ulottui aivan puiston eteläreunalle, kuten kuvasta 84 B voidaan nähdä. Aidan eteläosa purettiin nähtävästi tietä levennettäessä.

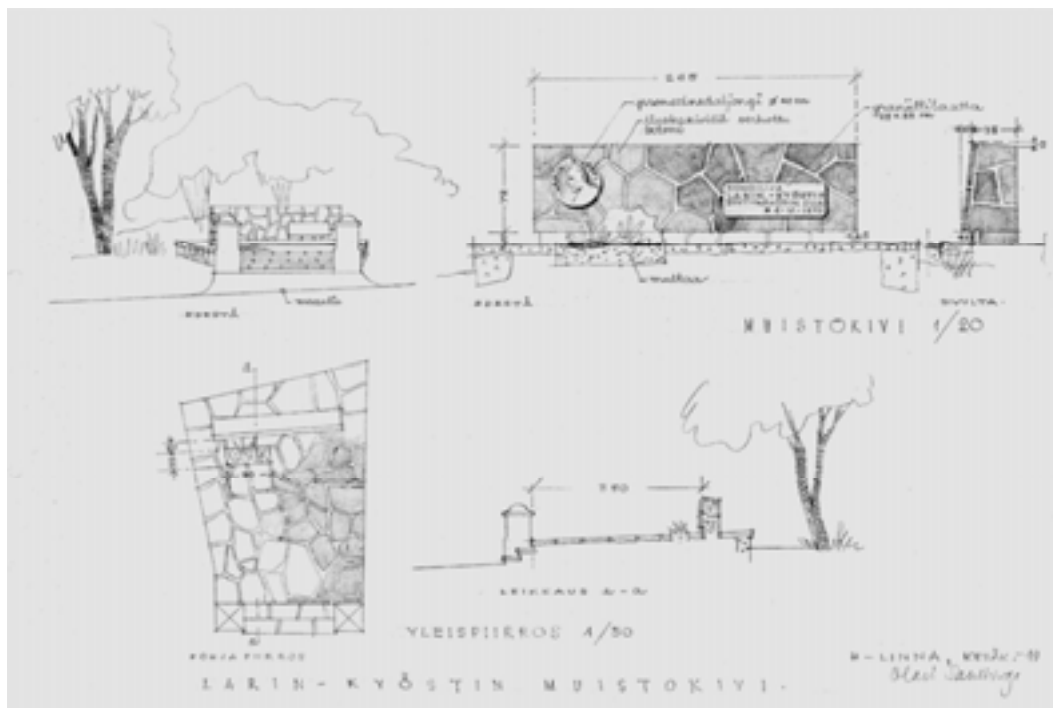

A.

B.

KUVA 84. A-B. Kaupungipuiston eteläosassa Tampereentien varressa sijainnut puutarhurin talo arviolta 1960 -luvulla. **A.** Aiemmin talon kohdalla Tampereentien puolella oli koristeellinen puuaita, kuvan aita on yksinkertainen lankkuaita. **B.** Puistoa lännestä rajaava kiviaita ulottui aivan puiston eteläosiin. (Kuvat: HKHMK, A2380 X:2, A2379 X:2).

A.

B.

KUVA 85 A-B. A. Kaupunginpuistoon Larin-Kyöstin syntymätalon muistoksi 25.6.1946 pystytetyn muistokiven piirustukset. Merkissä on betonirungon päällä laattakiviä, tekstilaatta ja pronssinen reliefsi. (LHTA 14). Piirustusta on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. B. Muistomerkki kesäkuussa 2005. (Kuvat: A. TTA, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

Vuonna 1951 kaupunginarkkitehti Olavi Sahlberg suunnitteli tekoraunioon muistolaatan, jossa kerrotaan Rehbindein perustaneen Kaupunginpuiston vuonna 1848 (TTA 1). Laatta on raunion eteläpuoleisen oviaukon vasemmalla puolella.

Vuonna 1961 Rakennustoimisto anoi lupaa siirtää Kaupunginpuistoon Lukiokatu 15:sta purettu silloisen käsityksen mukaan Larin-Kyöstin kotitalona pidetty asuinrakennus. Vuonna 1947 rakennus oli saanut muistokyltin, jossa talo nimettiin Larin-Kyöstin kotitaloksi. Lisäksi sille haluttiin siirtää puistoon talousrakennukseksi Raatihuoneenkatu 27:stä purettu vanha tallirakennus. Taloa oli tarkoitus käyttää puistovahdin asuntona ja kesäteatterin taustarakennuksena sekä mahdollisesti myös kesäteatterin henkilökunnan tukikohtana. Lupa myönnettiin ja rakennukset siirrettiin puistoon, päärakennuksessa oli lopputarkastus vuonna 1964, jolloin se nähtävästi otettiin myös käyttöön. (Hämeenlinna vuosikertomus 1963, 668; TTA 1; LHTA 14.) Rakennusten sijainti on merkitty kuvan 79 karttaan, kuvassa 86 A-B rakennukset nykyasussaan.

A.

B.

KUVA 86 A-B. Ns. Larin-Kyöstin talon ulkorakennuksineen toukokuussa 2005. A. Asuinrakennuksen julkisivu itään. B. Ulkorakennus eteläpuolelta kuvattuna. (Kuvat: Sari Saastamoinen 10.5.2005).

9.7.6 Kaupunginpuisto vuosina 1970-2005

9.7.6.1 Puiston hoitovastuu

Vuosina 1970-1993 kaupunginpuutarhurina toimi Pekka Uotinen. Hänen jälkeensä kaupunginmetsänhoitaja Timo Tuomola (kaupunginmetsänhoitajana vuodesta 1979) hoiti oman toimensa ohella myös kaupunginpuutarhurin tehtäviä. Vuonna 1996 puistotoimi yhdistettiin metsätoimeen ja perustettiin kaupunginmetsänhoitajan johtama luonnonhoitotoimisto. Vuonna 1997 kaupunginpuutarhurin tehtävät liitettiin virallisesti kaupunginmetsänhoitajan virkaan. (LHTA 12.)

9.7.6.2 Hoito- ja kunnostustoimenpiteitä

1970-luvulla Kaupunginpuiston hoidossa tapahtui merkittävä muutos. Puiston rinteitä oli siihen asti niitetty säännöllisesti, mikä on puiden taimien kehittymisen kannalta huono asia. Niittäminen estää luonnollista uudistumista, mikä aiheuttaa ongelmia tasaikäisen puuston vanhetessa. (LHTA 5; Mikkola 2002, 69.) Puiston jyrkkien rinteiden niittäminen ja haravointi lopetettiin, jotta puuston luontainen uudistuminen pääsisi käyntiin. Rinteille pääsikin niiton lopettamisen jälkeen kasvamaan paljon uusia taimia, mm. tammea. (Kipinoinen 1986, 692.) 1970-luvulla ei puistossa tehty suurempia kunnostustöitä lukuun ottamatta puiston käytävien kunnostamista (LHTA 5). Rakennuksille tehtiin lähinnä pintaremontteja, esimerkiksi vuonna 1978 maalattiin kahvilakatos (TTA 1). Kuvan 87 kartassa näkyy Kaupunginpuiston tilanne vuonna 1979 (Talvisilta 1979).

Puistoon tuotiin työmaakoppi käytettäväksi kesäteatterilaisten pukukoppina vuonna 1981, sen sijainti on merkitty kuvan 81 karttaan (TTA 1).

1980-luvulla puiston kasvillisuus sai edelleen rauhassa uudistua. Puistossa järjestettiin juhannusjuhlia ja kokot poltettiin kivilaiturin päällä, mikä rapautti laiturin kivirakenteita (Silén 1989; Lappalainen 2002, 25).

KUVA 87. Opetus- ja harjoituskartta Kaupunginpuistosta vuodelta 1979. Kartasta nähdään, että Puistoravintolaa ja musiikkikappelia ei enää ole, ne on purettu pois. Ravintolan edustan kiviportaajat ovat jäljellä. Puiston viisi paviiljonkia ovat edelleen paikoillaan. Kahvilakatokselta länteen lähtevän käytävän varrella on kesäteatterin lipunmyyntikoju. Siitä pohjoiseen on lavasterakennus. Juhlakentän länsireunalla on viisi lipputankoa ja niiden takana pitkä puinen penkki. Puiston eteläosan ojan yli kulkee pieni silta, jolta johtaa polku Punaisten muistomerkillä. Karttaa on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. (Kuva: Talvisilta 1979).

Vuonna 1988 toinen puiston vanhimmista paviljongeista, umpinainen huvimaja, ns. Kuvernöörin paviljonki, joutui ilkeän kohteeksi ja tuhoutui palossa (TTA 1) (KUVA 88).

KUVA 88. Vuoden 1988 juhannuksena toinen puiston vanhimmista paviljongeista, umpiseinäinen, valeikkunallinen ns. Kuvernöörin paviljonki paloi ja se jouduttiin purkamaan. (Kuva: TTA).

1990-luvulla kunnostettiin puiston kulkuväyliä. Vuonna 1995 puiston keskiosan kapeita käytäviä kunnostettiin noin yhden kilometrin verran, vanha ruohottunut pinta kuorittiin pois ja tilalle ajettiin uutta murskettä. Kapeat käytävät olivat alkaneet kasvaa umpeen ja rajat häipyä, ohuet rakennekerrokset aiheuttivat myös hoidolle ongelmia. Seuraavana vuonna päällystettiin puiston kiertoajotie ja pysäköintialue pehmeäsfalttibetonilla hoidon helpottamiseksi ja käyttöturvallisuuden lisäämiseksi. Samalla korjattiin kiertotien puiset kaiteet. (LHTA 15; henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 4.7.2005.) Vuonna 1993 ravintola- eli kahvilakatoksen seiniä kunnostettiin ja juhla- ja konserttilähteen reunaan rakennettiin jäteaitaus. Katosta kunnostettiin myös vuonna 2001, samoin kesäteatterin katsomon rakenteita. (TTA 1.)

Vuonna 1993 rakennettiin puistoon juhla- ja konserttilähteen länsipuolelle kiinteä katsomo kesäteatterin yleisöä varten. (henkilökohtainen tiedonanto teatterisihteeri Irmeli Virtanen Hämeenlinnan Kaupunginteatteri 18.5.2005.) Kuvassa 89 on osittain katettu katsomo. Vuonna 2004 teatteri sai puistoon oman huoltorakennuksen sosiaalitoimiston Larin-Kyöstin -talon pohjoispuolelle, jossa aiemmin oli samaan tarkoitukseen käytetty työmaakoppi (henkilökohtainen tiedonanto toiminnanjohtaja Martti Töttölä Hämeenlinnan kesäteatteri 15.6.2005; TTA 1).

KUVA 89. Kaupunginpuiston keskiosassa sijaitseva vuonna 1993 rakennettu kesäteatterin kolmiosainen kiinteä katsomo. (Kuva: Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

Vuonna 1999 selvisi Hämeenlinnan Historiallisen museon johtajan antamasta lausunnosta, että Kaupunginpuistoon siirretty rakennus ei ollutkaan Larin Kyöstin kotitalo. Alun perin Larin-Kyöstin taloksi nimetty rakennus olikin ollut Lukiokadun varrella sijainnut Larssonien tontin hirsinen ulkorakennus, josta osa muutettiin 1920-30-luvun vaihteessa asuttavaksi. Vuosien 1900-1910 kaupungin henkikirjojen ja tonttikarttojen mukaan Larssonit eivät koskaan asuneet kyseisessä rakennuksessa, vaan Lukiokadun ja Sibeliuksenkadun kulmassa sijainneessa talossa vuoteen 1909, sen jälkeen Lukiokadun ja Kasarmikadun kulmassa. (LHTA 14.) Museon suosituksesta virheellistä tietoa antanut muistolaatta poistettiin Kaupunginpuistoon aikanaan siirretystä rakennuksesta 2000-luvun alussa (henkilökohtainen tiedonanto suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto Hämeenlinnan kaupunki 12.7.2005). Nykyisin kaupunki on vuokrannut puiston keskiosassa sijaitsevan talon yksityisasunnoksi. Talossa ehti puistoon siirtämisen jälkeen olla myös kirjailijahuone ja kesäteatterin pukutilat (henkilökohtainen tiedonanto toiminnanjohtaja Martti Töttölä Hämeenlinnan kesäteatteri 15.6.2005).

Puiston pohjoispuolelle valmistui vuonna 2001 kuivan maan matonpesupaikka pesualtaineen ja kuivausmankeleineen (KUVA 90). Kaupunginpuiston sekä etelä- että pohjoisreunassa on pienveneiden maallevetoalueet, jotka palvelevat lähialueiden asukkaita (KUVA 91, ks. myös KUVA 93). (Lappalainen 2002, 25.)

KUVA 90. Kuivan maan matonpesupaikka Kaupunginpuiston pohjoisosassa. (Kuva: Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

KUVA 91. Pienveneiden maallevetoaluetta puiston pohjoisrannalla. Taustalla rautatiesilta, jonka yli johtaa myös kevyenliikenteen väylä. (Kuva: Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

Vuonna 2001 kunnostettiin puiston keskiosassa juhlakentän pohjoislaidalla sijaitsevaa ravintola- eli kahvilakatosta (KUVA 92), samoin sen länsipuolella sijaitsevan kesäteatterin kiinteän katsomon rakenteita (TTA).

KUVA 92. Kaupunginpuiston keskiosassa juhlakentän pohjoisreunassa sijaitseva ravintola- eli kahvilakatos. (Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

Kaupunginpuiston ja Linnan kasarmien puistomaisen pohjoisosan välisen rajan muodostaa Vanajaveteen laskeva 1600-luvulta peräisin oleva (ks. KUVA 8) leveä oja. Vuonna 2002 rakennettiin yhteistyössä Parolan pioneerien kanssa ojan ylittävä puinen silta, johon kaupunki toimitti tarvikkeet (KUVA 93) sekä Linnan kasarmeilta sillalle johtava kevyen liikenteen väylä (Luonnonhoitotoimisto 2002, 6; henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 4.7.2005; henkilökohtainen tiedonanto suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto 13.7.2005).

Puistossa päätettiin vuoden 2002 kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti aloittaa laajat rakenteiden peruskorjaukset. Vuonna 2003 kunnostettiin kivilaituri, joka oli pahoin rapautunut, koska sen päällä oli poltettu juhannuskokkoja. Laituri tehtiin perustuksiaan myöten uusiksi: kivirakenteet numeroitiin ja purettiin, pohja paalutettiin ja laituri rakennettiin uudelleen. (Lappalainen 2002, 25; Vertainen & Lappalainen 2005, 18; henkilökohtainen tiedonanto suunnitteluhortonomi Susanna Lappalainen Luonnonhoitotoimisto 13.7.2005.) Uuteen laituriin (KUVA 94) ei rakennettu alkuperäisessä olleita rautakaiteita ja penkkejä (vrt. KUVA 51). Vuonna 2003 myös laululavan ja kanttiinikatoksen rakenteita korjattiin (Vertainen & Lappalainen 2005, 5, 18.)

KUVA 93. Kaupunginpuiston eteläosan ojan yli johtaa puiston ainut, Parolan pioneerien vuonna 2002 rakentama silta. Oikealla rannassa näkyy pienveneiden maallevetopaikka. (Sari Saastamoinen, 10.5.2005).

KUVA 94. Kaupunginpuiston vuonna 2003 uudelleen rakennettu kivilaituri. Uusi laituri poikkeaa alkuperäisestä siten, että siinä ei ole rautakaiteita ja penkkejä. (vrt. KUVA 51). (Kuva: Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

Kaupunginpuiston 1840-1860 -luvulla rakennetut paviljongit olivat 2000-luvun alussa perusteellisen kunnostuksen tarpeessa, osa puurakenteista oli aikojen kuluessa lahonnut ja osia puuttui kokonaan (TTA 1). Vuonna 2004 aloitettiin huvimajarakenteiden korjaus- ja uudisrakentaminen yhteistyössä Rikosseuraamusviraston kanssa (Vertainen ja Lappalainen, 2005:5, 18). Rehbindein aloittamat perinteet jatkuvat siis nykyisinkin. Osa töistä tehtiin kesän 2004 aikana, loput saatiin valmiiksi kesällä 2005. Kuvissa 95-102 on esitelty kunnostustöitä ja niiden tuloksia. Myös huoltorakennusta ja pumppukoppia kunnostettiin (TTA 1). Huoltorakennuksessa on nykyisin varasto, sosiaalitalat ja verstaas, tarvittava käyttövesi kuljetetaan sinne vesisäiliöissä. (henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 4.7.2005).

KUVA 95. Ns. Mutteripaviljonki vuonna 2004 kunnostuksen jälkeen, se sai mm. uuden maalipinnan. Taustalla näkyy huoltorakennus, jonka luoteispuolella huvimaja sijaitsee. (Kuva: TTA).

A.

B.

KUVA 96 A-B. A. Puistokomitean puutarhan paviljonki kunnostettiin vuonna 2004, mm. kaiteet uusittiin. B. Puistokomitean paviljonki toukokuussa 2005. Alun perin huvimajan kaiteet olivat koristeellisempaa mallia ja kattojen harjalla on myös ollut puukoristeet (ks. KUVA 44). Taustalla näkyy Vanajavesi. (Kuvat: A. TTA, B. Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 97 A-B. **A.** Vuonna 1991 kahdeksankulmaisen avopaviljongin kaiteet, penkit ja kattokoriste puuttuvat. Puiston paviljonkeja alettiin kunnostaa vuonna 2004. **B.** Näköalapaviljonki vuonna 2005 kunnostuksen valmistuttua. Kattokoristeen alaosan muoto ei ole yhtä pallomainen kuin alkuperäisessä paviljongissa ja paviljonkiin on kaksi sisäänkäyntiä, alun perin niitä oli vain yksi (ks. KUVA 41). (Kuvat: A. HKHMK, A6222/X:2, B. Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 98 A-B. **A.** Vuonna 2004 Rantapaviljongista puuttuu kattokoriste. Kuvassa testataan paviljongin uutta väriä (TTA 1). Huvimajan takana näkyy kunnostettu pumppukoppi. **B.** Toukokuussa 2005 paviljonki uudessa asussaan, uusi kattokoriste on hieman yksinkertaisempaa mallia kuin alkuperäisessä (ks. KUVA 46) (TTA 1). (Kuvat: A. TTA, B. Sari Saastamoinen, 10.5.2005).

Kesällä 2005 rakennettiin puiston korkeimpaan kohtaan länsirinteelle uudisrakennus. Paikalla sijaitsi alun perin umpinainen valeikkunainen paviljonki, joka paloi vuonna 1988 (TTA 1). Alkuperäisen huvimajan käyttämisestä uudisrakennuksen mallina luovuttiin, koska nykyisin yleisissä puistoissa joudutaan välttämään läpinäkymättömiä rakenteita, jotka houkuttelevat ilkivallan tekijöitä (henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 4.7.2005). Sen sijaan mallina käytettiin vieressä sijaitsevaa kahdeksankulmaista avonaista paviljonkia. Uusi paviljonki ei kuitenkaan ole mallinsa täydellinen kopio, vaan siinä on alkuperäisestä poiketen puulattia, mallissa taas on maapohja ja pylväiden alusta ei ole kiveä vaan betonia, myös kaiteiden rakenteissa ja katon räystäään koristelussa on eroja (KUVA 99, vrt. KUVA 41 ja 97).

KUVA 99. Umpinaisen vuonna 1988 palaneen paviljongin tilalle rakennettiin vuonna 2005 uusi paviljonki viereisen kahdeksankulmaisen avopaviljongin mallin mukaan. Uusi paviljonki ei kuitenkaan ole tarkka kopio mallista, mm. kaiteen rakenne ja räystäään koristelu on hieman erilainen. (Kuva: Sari Saastamoinen, 16.6.2005).

Kuvan 100 kartta Kaupunginpuiston alueesta kuvaa tilannetta vuonna 2003, jolloin uutta paviljonkia palaneen tilalle ei ollut vielä rakennettu.

KUVA 100. Kaupunginpuiston suunnistuskartta vuodelta 2003. Kartan ulkopuolelle jää puiston eteläosassa sijaitseva Punaisten muistomerkki. Etelärinteen pienelle aukiolle, jolta lähtee kuusi käytävää, rakennettiin uusi paviljonki palaneen tilalle vuonna 2005. Karttaa on pienennetty, joten mittakaava ei pidä paikkaansa. (Kuva: Hämeenlinnan Suunnistajat Harri Lehtimäki 2003).

9.7.7 Kaupungipuistoon liittyvää toimintaa

Kaupungipuiston pohjoisosaan rakennettiin vuonna 1883 Puistolan koulu, joka on Hämeenlinnan vanhimpia kansakouluja (KUVA 101). Samalle tontille rakennettiin myös alakansakoulun rakennus vuonna 1929. Kokonaisuuteen liittyy myös 1900-luvun alun ulkorakennuksia. Koulukäytöstä rakennukset jäivät vuonna 1969. (Mikkola et al. 2001, 59.) Koulun tontti kuului aiemmin puiston alueeseen. Sen asemakaavaa muutettiin vuonna 2001 siten, että tontti jaettiin kolmeksi asuintontiksi. Yhdelle tontille jäivät ns. alakoulurakennukset ja toiselle yläkoulu. Asemakaava suojelee rakennusten julkisivut. Tontit on myyty yksityiseen asuinkäyttöön. (Lappalainen 2002, 25.)

KUVA 101. Puistolan kansakoulu vuonna 1934. Taustalla näkyvä Vanajaveden ylittävä teräsrakenteinen rautatiesilta valmistui vuonna 1924 (Putkonen & Ivars 2003, 17). (Kuva: HKHMK, R17746/X:2).

Puistossa on ollut kesäteatterin esityksiä vuodesta 1954 lähtien. Vuoteen 1986 asti niistä vastasi Hämeenlinnan Kaupunginteatteri. Sen jälkeen esityksissä oli kolmen vuoden tauko, kunnes vuonna 1990 perustettiin Hämeenlinnan kesäteatteriyhdistys, joka on siitä asti ylläpitänyt esityksiä. (henkilökohtainen tiedonanto teatterisihteeri Irmeli Virtanen Hämeenlinnan Kaupunginteatteri 18.5.2005.) Kuvassa 102 kesäteatterin esitys vuodelta 1985.

KUVA 102. Kuva Kaupunginpuiston kesäteatterin esityksestä ”Pirtua, pirtua” vuodelta 1985, kirjoittaja ja ohjaus Tapio Parkkinen, lavastus Yrjö Tapper (HKA). Taustalla tekoraunio. (Kuva: HKA).

Kaupunginpuiston laululavalla on vuodesta 1974 lähtien järjestetty Elävän musiikin yhdistyksen Ämy ry:n toimesta ilmainen rockfestivaali, Ämyrock. Vapaaehtoisvoimin järjestettävä tapahtuma on Suomen pitkäikäisin ilmainen rockfestivaali. Yleensä festivaali on yksipäiväinen, erikoistapauksissa sitä on järjestetty myös kaksipäiväisenä. Viime vuosina on totuttu siihen, että festivaalien aikana säät ovat sateiset (KUVA 103). Esimerkiksi vuonna 1996 koko päivän jatkuneen rankan vesisateen vuoksi tapahtuma jouduttiin jopa keskeyttämään eivätkä kolme viimeistä esiintyjää päässeet soittamaan. 2.7.2005 Ämyrock järjestettiin jo 32. kerran, arvion mukaan paikalla oli yleisöä muutama tuhat henkeä ja sää oli aurinkoinen. (Ämyrock-festivaalit 2005; Syrjälä 2005, 26).

KUVA 103. Kaupunginpuiston laululavalla on vuodesta 1974 lähtien järjestetty Ämyrock-festivaalit (Ämyrock-festivaalit 2005). Kuvassa vuoden 1996 sateisia tunnelmia laululavan edustalla. (Kuva: Virpi Grahn, 1996).

Toukokuussa 2005 Luonnonhoitotoimisto teki asukaskyselyn Kaupunginpuistosta, jossa sai myös kertoa puiston historiaan ja tapahtumiin liittyviä omia kokemuksia ja muistoja. Kyselyn tuloksena saadut muistot kertovat puistosta 1930-luvulta nykyaikaan. Ne liittyvät mm. puiston leikkikenttätoimintaan, Puistolan koulun urheilukilpailuihin ja välituntileikkeihin, puiston tarjoamiin ulkoilumahdollisuuksiin, joista mainitaan mm. hiihtoladut ja pulkkamäet, Puistoravintolaan ja siellä järjestettyihin tansseihin, Parkki-tanssiproomuun ja sen tansseihin, Kaupunginpuistossa järjestettyihin moottoripyöräkilpailuihin (TT-ajot) 1950-luvulla, juhannusjuhliin ja muihin erilaisten järjestöjen järjestämiin juhliin, Ämyrockiin ja puistoon leikkipaikkana. Vastauksia on esitelty liitteessä 2. (LHTA 3.)

10. Kaupunginpuiston maiseman kehitys

10.1 Karttakooste

Kaupunginpuistoa kuvaavista kartoista on tehty kooste kuvaan 104 A-F . Karttojen kuvaustapa- ja tarkkuus poikkeavat toisistaan, mikä vaikeuttaa jonkun verran niiden vertailua. Käytäväverkoston kehityksestä ei ole mahdollista saada täysin tarkkaa kuvaa, mutta samat pääväylät tunnistaa useimmista kuvista. Pääväylät näkyvät jo vanhimmassa kartassa vuodelta 1875 (KUVA 104 A) ja ne ovat pysyneet suunnilleen samoina (KUVA 104 B-F) nykyaikaan: kolme sisääntuloväylää puistoon Tampereentien puolelta, puiston ympäri kiertävä väylä, rantaa kiertävä käytävä, juhlakentältä lähtevät käytävät ja etelärinteen paviljongeille johtava pengerreretty käytävä sekä aukiot Puistoravintolan ja Puistokomitean paviljongin edustalla.

A. 1875

B. 1926

C. 1937

D. 1960

E. 1979

F. 2003

KUVA 104 A-F. Karttakooste Kaupunginpuiston kartoista. **A.** Vanhin kartta on topografinen kartta vuodelta 1875. **B.** Seuraava esitys on Yleisesikunnan topografikunnan kartta vuodelta 1926. **C.** Parkin uudisrakennuksia varten on tehty karttoja, vuonna 1937 **D.** ja 1960. **E.** Suunnistuskarttoja Kaupunginpuistosta on tehty vuonna 1979 ja **F.** 2003. (Kuvat: A-B. HMA, C14/G, C/6, C-D. TTA, E. Talvisilta, 1979, F. Hämeenlinnan Suunnistajat, Harri Lehtimäki 2003).

10.2 Puiston yleisilme kuvamateriaalin perusteella

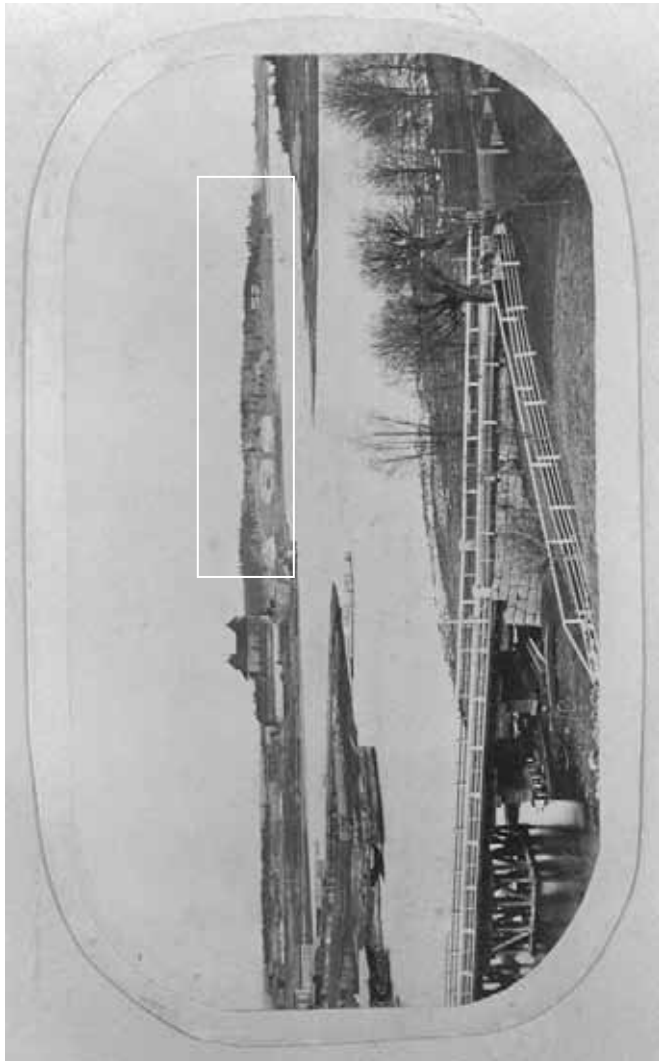
Kuvissa 105-111 on kooste Kaupunginpuistoa kuvaavista valo- ja ilmakuvista, joista nähdään kuinka puiston ulkonäkö on kehittynyt.

Kuvan 105 A-B valokuvassa nähdään Parkki 1800-luvun lopulla. Kuvasajankohta on arvioitu kuvassa näkyvän sillan ja vielä rakentamattomien rakennusten perusteella: Kuva on otettu 1880-1890 -luvulla, kuitenkin ennen vuotta 1895 ja varmasti ennen vuotta 1909 (ks. kuvateksti). Todennäköisin kuvausaika on kuitenkin 1890-luku.

Kuvan etualalla on Linnan kasarmien rakennuksia, taustalla puiston etelä- ja itärinnettä. Vasemmasta reunasta alkava käytävä erottuu vaaleana, sen reunassa kasvaa lehtipuita. Käytävältä haarautuvat polut kahdelle paviljongille, ensin vasemmalla näkyvälle avopaviljongille, Näköalapaviljongille ja siitä oikealle puiston korkeimmalla kukkulalla sijaitsevalle umpinaiselle Kuvernöörin paviljongille. Puistokomitean puutarhan kivisten istutusaltaiden ympäri kulkevat käytävät erottuvat selvästi vaaleina kuviaina rinteessä kuvan keskivaiheilla sekä Puistokomitean paviljonki niiden yläpuolella. Oikeassa reunassa näkyy Puistoravintola ja äärioikealla alhaalla rannassa Rantapaviljonki.

1800-luvun lopulla Parkin itä- ja etelärinteiden maisema on vielä hyvin avonainen, istutetut puut kasvavat harvassa eivätkä ole kasvaneet täyteen mittaansa. Havupuut erottuvat tummempina hyvin. Puiston vähemmän raivatut pohjoisosat ovat metsäisempiä, Puistoravintolan takana havupuut ovat valtalajina.

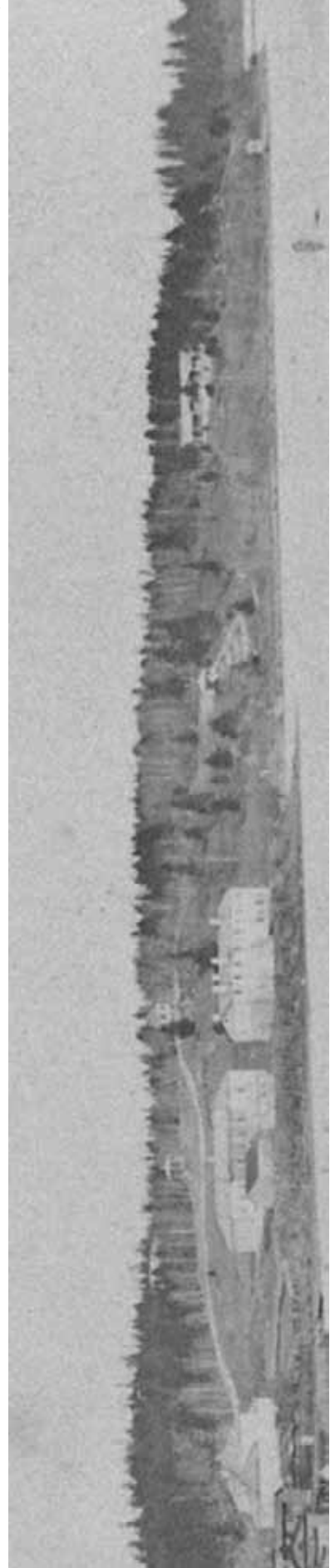
Kuvissa 106-111 on ilmakuvia Hämeenlinnasta ja Kaupunginpuistosta 1900-luvulta ja nykytilanteesta vuonna 2005. Puiston ilme on jo 1920-luvun lopulla muuttunut rehevämmäksi ja seuraavien vuosikymmenien aikana puusto tihenee, aukeat tilat vähenevät ja 1940-luvun lopussa rakennuksia ei enää erota puuston seasta. Nykyisin puisto on hyvin reheväilmeinen, puusto on tiheää ja peittävää.

A.

KUVA 105 A-B. Hämeenlinnaa idästä valokuvattuna arviolta 1890-luvulla. **A.** Etualalla Keinusaareen vievä silta, jonka tilalle rakennettiin uusi teräksinen ns. paraabeliritikkosilta vuonna 1909 (Putkonen & Ivars 2003, 77). Vasemmalla satama, oikealla Varikkoniemeä, taustalla Hämeen linna, Linnan kasarit ja Kaupunginpuisto. Kuvan B. osasuurennos on rajattu valkoisella. **B.** Osasuurennos edellisestä kuvasta Linnan kasarmien ja Kaupungipuiston kohdalta. Linnan kasarmeilla nähdään kaksi 1880-luvulla rakennettua puurakennusta, joista oikean puoleisen edessä ei vielä ole 1910-luvulla rakennettua tiilistä kasarmirakennusta (Koivuneva 2003, 15, 19). Kuvan oikeassa laidassa olevan Puistoravintolan vasemmalla puolella ei myöskään vielä ole musiikkikappelia, joka rakennettiin vuonna 1895 (HKA Kvpk 7.5.1895). Kuva on siten nähtävästi otettu aikaisintaan 1880-luvulla, mutta viimeistään ennen vuotta 1895. (Kuva: MVKA, Neg. 148432).

B.

A.

B.

KUVA 106 A-B. A. Ilmakuva Hämeenlinnasta 7.10.1926. Kaupunginpuisto näkyy ylhäällä Vanajaveden kapeikon vasemmalla puolella omana metsäsaarekkeenaan. Kuvan B. osasuurennos on rajattu valkoisella. B. Osasuurennos edellisestä kuvasta Kaupunginpuiston kohdalta. Puiston eteläosa on vielä aika avointa, Tampereentien reunassa kuvan vasemmassa laidassa kasvaa puita, tien länsipuoli on vielä peltoa. Puiston etelä- ja itärinteiden puusto on jo hyvin kehittynyttä verrattuna edellisessä kuvassa näkyvään 1800-luvun lopun tilanteeseen. Kuvien välillä on noin 40-50 vuotta. Vaikka kuva on hieman epätarkka, voi puiden lomasta erottaa ainakin Puistoravintolan ja Rantapaviljongin laiturin luona. (Kuva: HKHMK A5892/IX:3).

A.

B.

KUVA 107 A-B. A. Ilmakuva Hämeenlinnasta vuodelta 1936. Kuvan B. osasuurennos on rajattu valkoisella. B. Osasuurennos edellisestä kuvasta Linnan kasarmien ja Kaupunginpuiston kohdalta. Puiston eteläosassa on jo enemmän puustoa. (Kuva: Veljekset Karhumäki Oy, 1936 2640).

A.

B.

KUVA 108 A-B. Ilmakuvia Kaupunginpuistosta vuodelta 1949. Sairion rannassa Oy Suomen Turkistehtaan rakennuksia. Vedessä puiston rannassa kelluu sahan tukkilauttoja. **A.** Puistoa idästä kuvattuna. **B.** Puiston itä- ja pohjoisosaa. Laituri näkyy kuvassa, mutta sen kohdalla rannalla sijaitseva Rantapaviljonki jää puiden lehvien alle eikä huvimajasta ylöspäin rinteen päällä olevaa Puistoravintolaakaan erota puiden seasta. (Kuvat: Veljekset Karhumäki Oy, 1949 5728, 1949 5723).

A.

B.

KUVA 109 A-B. **A.** Kaupunginpuisto, Linnan kasarmit ja Ojoisten kartano vuonna 1956. Tampereentien länsipuoli on edelleen peltoa. Kuvan B. osasuurennos on rajattu valkoisella. **B.** Osasuurennos edellisestä kuvasta. Puiston käytävät erottuvat suhteellisen selvästi, lehtipuut eivät ole vielä lehdessä, havupuut erottuvat tummempina. Puiston rannan kautta ei vielä pääse rautatiesillalle. (Kuvat: Maanmittauslaitos, Ilmakuvakeskus, 5686 0024).

KUVA 110. Kaupunginpuisto, Linnan kasarmit ja Ojoisten kartano vuonna 1972. Rantakäytävää myöten pääsee puiston kautta rautatiesillalle asti. Juhlakenttä ja sen yläpuolella paikoitusalue, jonka itäpäädyssä 1960-luvulla purettu Puistoravintola sijaitsi, näkyvät hyvin. Etelärinteeseen puustossa kahden paviljongin ympäristössä on aukkoja. Puiston eteläosa on edelleen avonaista. Pellot Tampereentien ja siitä haarautuvan Härkätien vieressä ovat alkaneet metsittyä. (Kuva: Maanmittauslaitos, Ilmakuvakeskus, 72186 32).

KUVA 111. Kaupunginpuisto, Linnan kasarmit ja Ojoisten kartano toukokuussa vuonna 2005. Kaupunginpuiston puusto on tiheää, aukkopaiikkoja ei näy. Myös Tampereentien vieressä aiemmin olleet pellot ovat metsittyneet. (Kuva: Lentokuva Vallas, LHV 05101/63).

10.3 Kaupunginpuisto ennen ja nyt – valokuvapareja maisemassa tapahtuneista muutoksista

Kuvissa 112-122 on valokuvapareja Kaupunginpuistosta sen aiemmissa vaiheissa ja nykyasussaan. Vanhimmat kuvat ovat 1890-luvulta.

Parkin eli Kaupunginpuiston alkuvaiheissa puiston mäen päältä on voinut nähdä linnan ja kaupungin yli Hattelmalan harjulle sekä Vanajaveden itärannalla sijaitseville Karlbergin kartanon, nykyisen Aulangon, maille (Hämeen linna -toimikunta 1992, 76; Laitila 1995, 36). Vielä 1900-luvun alussa etelä- ja itärinteiltä oli avarat näkymät linnalle ja Linnan kasarmeille päin. Nykyisin pääosa puiston maisemasta on suljettua. Avointa ja puoliavointa maisemaa on lähinnä rantaa kiertävän käytävän ja juhkakentän ympäristössä. Etelä- ja itärinteiden terasseilta aiemmin avautuneet näkymät linnalle, Linnan kasarmeille, kaupunkiin ja Vanajavedelle ovat sulkeutuneet, lehdessä ollessaan puiden lehvästöt peittävät näkymät.

A.

B.

KUVA 112 A-B. Maisema umpinaisen paviljongin alapuoliselta terassilta etelään. **A.** 1890-luvulla paikalta näkyi puiston eteläosaan, linnalle ja Linnan kasarmeille. **B.** Nykyisin maisema on lehtien ollessa puissa täysin sulkeutunut. (Kuvat: A. HKHMK, A5638/X:1, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 113 A-B. Näkymä puiston itärannan käytävälle, laiturille ja Rantapaviljongille. **A.** 1890-luvun lopulla kapean käytävän vieressä on nuoria tuettuja lehtipuiden taimia, rannan puolella pensasaita. **B.** Toukokuussa 2005 käytävä on leveämpi ja puut peittävät näkyvyyttä. Laiturilla ei ole enää rautakaiteita ja penkkejä. Paviljongin takana on pumppukoppi. (Kuvat: A. HKHMK, A379/X:2, B. Sari Saastamoinen 10.5.2005).

A.

B.

KUVA 114 A-B. Maisema Kaupungipuiston maihinnousulaiturilta puistoon päin. **A.** Arviolta 1900-luvun alussa otettu kuva. Puistoravintola erottuu rinteessä, puut kasvavat suhteellisen harvassa. Vaikka puut olisivat lehdessä, niiden välistä näkyisi rinnettä **B.** Kesäkuussa 2006 puiden lehvästöt peittävät näkymän rinteelle. (Kuvat: A. MVKA, KL 20.X-32, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 115 A-B. Maisema Kaupunginpuistoa lännestä rajaavalle Tampereentielle päin. **A.** Jo 1800-luvun lopulla muodostui harvahkoa asutusta Tampereentien länsipuolelle, aluetta kutsuttiin Pikku-Parkiksi (Putkonen & Ivars 2003, 91) Kuva arviolta 1900-luvun alusta. Puiston kiviaidat ovat hyvässä kunnossa **B.** Parkkimäki eli Puistonmäki Tampereentien toisella puolella kesäkuussa 2005. Puiston kiviaidat ovat rapistuneet. (Kuvat: A. HKHMK, A865/X:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

KUVA 116 A-B. Maisema kahdeksankulmaiselta avopaviljongilta, ns. Näköalapaviljongilta etelään linnalle ja Linnan kasarmeille. **A.** Vuonna 1913 maisema linnalle ja Linnan kasarmeille on vielä esteetön, näkymä puiston eteläosaan on jo osittain puiden peitossa. **B.** Kesäkuussa 2005 puiden lehvästöt sulkevat näkymän linnalle. (Kuvat: A. HKHMK, B827:11/X:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

A.

B.

A.

B.

KUVA 117 A-B. Näkymä puiston eteläosaan ja linnalle päin. **A.** Kuva on arviolta 1900-luvun alkupuoliskolta, 1920-30 -lukujen vaihteesta. Käytävän ja tukimuurin alla on leikattu nurmikkorinne. Linna ja Linnan kasarmit ovat maiseman keskeinen tekijä. **B.** Kesäkuussa 2005 linnaa ja kasarmeja ei näy tiheään puuston takaa. (Kuvat: A. HKHMK, R1939/XVII:1, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005)

A.

B.

KUVA 118 A-B. Maisema puiston sisäänkäyntiportaikolle Tampereentielle päin. **A.** 1950-luvulla Tampereentien toisella puolella näkyvät Ojoisten kartanon pellot ja niiden toisella reunalla kartanon päärakennusta ympäröivä puisto. Käytävää reunustaa muutamia lehtipuita. **B.** Kesäkuussa 2005 portaikolle johtavaa käytävää reunustaa runsaammin puita, jotka sulkevat näkymiä. Tampereentien toisella puolella oleva pelto on metsittynyt. (Kuvat: A. HKHMK, A4287/X:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 119 A-B. Puiston sisäänkäynnin kiviportaikko ja -aita Tampereentien vieressä. **A.** 1950-luvulla portaikon ympäristö on avaraa. Kiviaidan toisella puolella on leikattua nurmikkoa. Portaikon alatasanteella on molemmin puolin penkit. **B.** Kesäkuussa 2005 portaikon molemmin puolin on pensasistutuksia eikä alatasanne erotu kunnolla. Kiviaidan toisella puolella kasvaa pensaita ja puita. Maisema on sulkeutuneempi. Portaikon vieressä on lipputangot ja nurmikolla Kansallisen kaupunkipuiston opastaulu. (Kuvat: A. HKHMK, A4494/X:2, B. Sari Saastamoinen 2005).

A.

B.

KUVA 120 A-B. Näkymä Ojoisten kartanon pellon laidasta kohti puiston eteläosaa. **A.** Arviolta 1950-60-luvulla Ojoisten pellolta puiston eteläosaan ja puutarhurin talolle otettu kuva. Tampereentie on vain kapea maantie. Puistoa rajaava kiviaita ulottuu melkein puiston eteläosan poikki laskevalle ojalle saakka. Vanajavesi näkyy taustalla kuvan oikeassa reunassa. **B.** Tilanne kesäkuussa 2005. Tampereentie on leveä, moderni ajoväylä, pello metsittynyt, puutarhurin taloa ei enää ole. Puiston eteläosa on puustoisempi ja maisema sulkeutunut. (Kuvat: A. HKHMKKA, A2378 X:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 121 A-B. Laululava ja juhlakentän ympäristöä pohjoisesta päin kuvattuna. Ravintola- eli kahvilakatos on kuvaajasta oikealle **A.** Alue 1950-luvulla. **B.** Kesäkuussa 2005 kentän aukio on hieman laajempi, sen reunoilta on kaadettu puita pois. Kentän laidalla on roskalaatikko ja lähempänä lavaa näkyy penkki. (Kuvat: A. HKHMK, R20738/X:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

A.

B.

KUVA 122 A-B. Maisema etelärinteen terassilta Vanajavedelle päin. **A.** 1950-luvulla paikalta vielä näki Vanajaveden vastakkaiselle puolelle Sairion rantaan. **B.** Kesäkuussa 2005 maisema on sulkeutunut. (Kuvat: A. HKHMKKA, A4281/X:2, B. Sari Saastamoinen 16.6.2005).

11. Yhteenveto

11.1 Kaupunginpuiston rakenteet ja rakennuskanta

11.1.1 Mitä puistossa on ollut ja mitä sieltä nykyisin löytyy?

Kuvan 123 karttaan on merkitty Kaupunginpuiston nykyiset rakennukset ja rakenteet, joiden tunnistenumerot on merkitty tekstiin.

Kaupunginpuiston perusmuoto on syntynyt vuosien 1841-1863 välillä, kuvernööri Rehbinderin virkakaudella. Rakennuskanta on syntynyt sekä 1800- että 1900 -lukujen aikana. 1900-luvun rakennuksista on olemassa alkuperäisiä piirustuksia, kuten laululavasta ja ravintola- eli kahvilakatoksesta. Kivirakenteiden rakentamisesta ei lähteissä ole tarkkoja mainintoja, ne on nähtävästi kuitenkin kaikki tehty puiston perustamisvaiheessa vuosien 1841-1863 välillä. Puistoa rajaavat lännessä ja pohjoisessa kiviaidat (1), kivimuurit ovat noin 0,5-1 metriä leveitä. Etelärinteellä on tukimuureja, joilla on pengerrytetty terasseja ja käytäviä (2). Tampereentien vieressä on leveä kivinen sisäänkäyntiportaikko (3). Puiston rinteillä on myös useita pienempiä portaikkoja, niitä ei ole merkitty karttaan. Puiston länsireunalla on suuri tekoraunio, joka rakennettiin 1850-luvulle mennessä (4). Ainoastaan kivisen mairinmieslaiturin (5) tarkka rakennusaika tiedetään. Se rakennettiin vuonna 1864, vuonna 2003 se purettiin ja rakennettiin uudelleen.

Myös peruskäytäväverkosto on rakennettu 1800-luvulla, aikojen kuluessa kapeampia käytäviä on saattanut hävitä tai niiden paikka on siirtynyt. Muutoksia on todennäköisesti tapahtunut siinä vaiheessa, kun vanhoja rakennuksia on purettu ja uusia rakennettu, jolloin kulkureititkin ovat muuttuneet. Puiston keskiosaan syntyi alun perin useamman käytävän risteyksen muodostamasta aukiota laaja hiekkakenttä, ns. juhkakenttä (6). Puiston ympäri kulkeva, autoliikenteelle sallittu ajoväylä on asfaltoitu (7), samoin paikoitusalue (8) ja siltä juhkakentälle johtavat tiet.

Puistossa on viisi paviljonkia. Vuosien 1841-1845 välillä rakennettiin kaksi kahdeksankulmaista paviljonkia, toinen avonainen ns. Näköalapaviljonki (9), toinen umpinainen, valeikkunallinen ns. Kuvernöörin paviljonki. Jälkimmäinen paloi vuonna 1988. Sen tilalle rakennettiin vuonna 2005, nyt puiston vanhimpaksi jääneen kahdeksankulmaisen avopaviljongin mallin mukaan, uusi kahdeksankulmainen avopaviljonki (10). Puiston nykyisin toiseksi vanhin paviljonki, ns. Puistokomitean paviljonki (11) rakennettiin viimeistään 1850-luvulla. Paviljonki on saanut nimensä samannimisen puutarhan mukaan, johon kuuluvat paviljongin lisäksi kiviset istutusaltat (12). Itärintaan rakennettiin vuonna 1861 pieni pohjaltaan neliön muotoinen avopaviljonki, ns. Rantapaviljonki (13). Viimeistään vuosien 1924-1937 välillä puistoon ilmaantui viides, kahdeksankulmainen avopaviljonki, ns. Mutteripaviljonki (14). Paviljongit peruskunnostettiin vuosina 2004-2005. Kunnostuksessa niiden rakenteita jouduttiin rakentamaan kokonaan uudelleen, mm. kattokoristeita ja kaiteita. Joidenkin uusittujen osien yksityiskohtien ulkonäkö poikkeaa hieman alkuperäisestä.

Puistoon rakennetuista rakennuksista ja rakenteista on osa purettu, osa hävinnyt omia aikojaan. Kaikkien rakennus- ja purkuajat tai sijainti eivät ole tiedossa. Puistoa luoteesta ja lännessä rajaavat kiviaidat ovat aiemmin ulottuneet aivan puiston eteläosaan saakka. Puiston ajotieltä eteläreunalle ulottuva osa on purettu nähtävästi Tampereentien levennyksen yhteydessä 1960-luvun lopulla. Vuonna 1861 rakennettu Puistoravintola ja

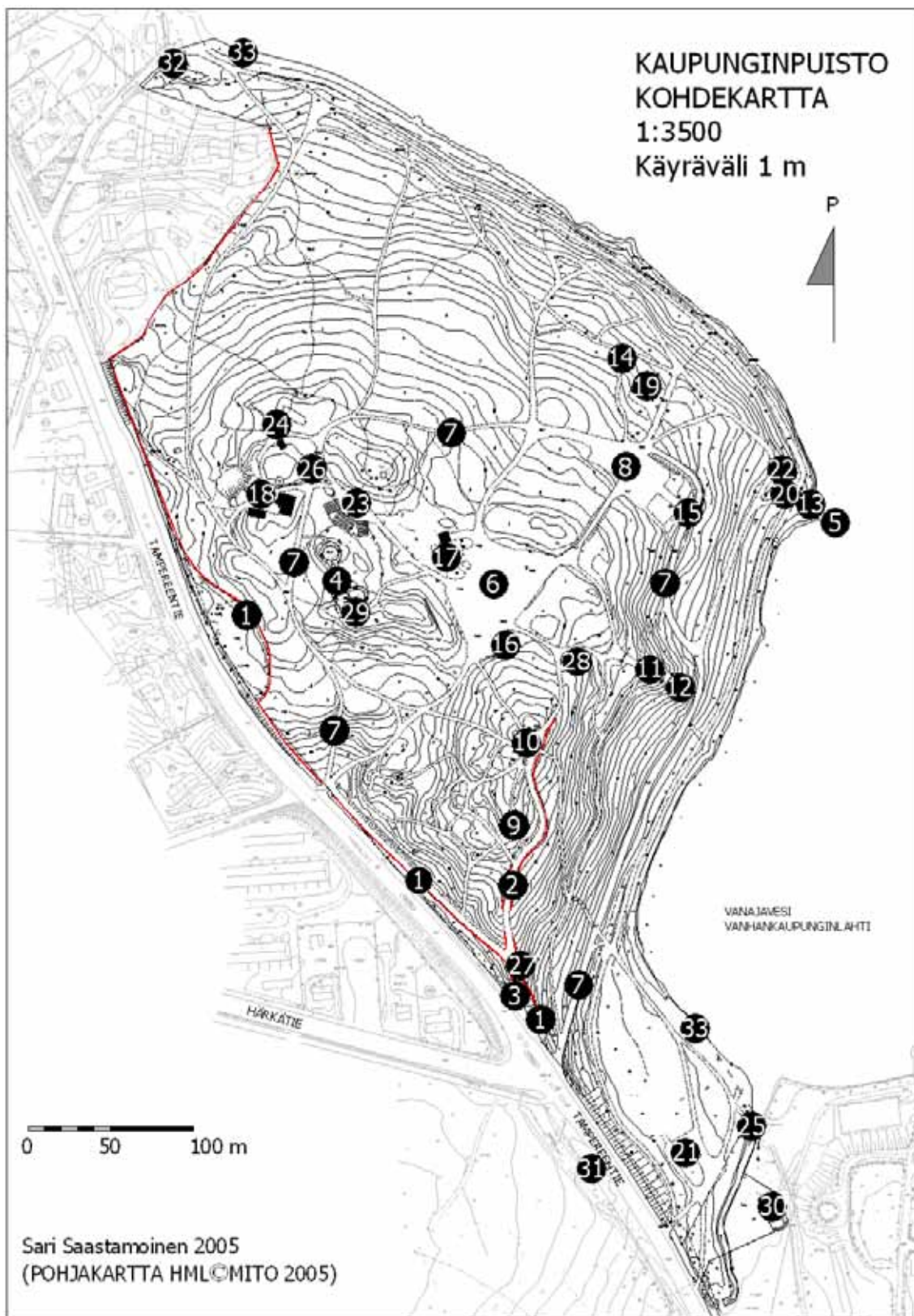
vuonna 1895 rakennettu musiikkikappeli puiston itärinteellä purettiin 1960-luvulla. Puretun Puistoravintolan pihalle johtaneet kiviportaavat ovat säilyneet (15). Puiston eteläosassa sijaitsi 1800-luvun lopulta lähtien arviolta 1960-luvun lopulle ns. puutarhurin talo ulkorakennuksineen ja puutarhoineen. Lisäksi karttoihin on merkitty useita tunnistamattomia rakennuksia, joita ei enää ole puistossa. Arkistoista löytyneet muutamat päiväämättömät ja signeeraamattomat piirustukset voivat liittyä niihin. Tiedetään myös, että 1800-luvulla puistoon rakennettiin erilaisia leikki- ja pelivälineitä kuten karuselli, keinoja ja keilarata sekä kevytrakenteisempia huvimajoja, jotka eivät kuitenkaan ole säilyneet nykypäivään. Ainostaan keilaradan tarkka sijainti on tiedossa. 1900-luvulla rakennetuista rakennuksista ovat säilyneet juhla- ja juhla- eli kahvilakatos (16) ja pohjoislaidalle vuonna 1925 rakennettu ravintola- eli kahvilakatos (17).

Vuonna 1960 puistoon siirrettiin kaupungin keskustasta hämeenlinnalaisen runoilijan Larin Kyöstin eli Gustaf Larssonin kotitalo ns. Larin Kyöstin talo ja sille ulkorakennus (18). Vasta vuonna 1999 selvisi, että rakennusta oli virheellisesti oletettu runoilijan kotitaloksi. Rakennus on edelleen puistossa asuinkäyttöön vuokrattuna. 1960-luvulla puistoon rakennettiin teknisiä rakennuksia, vuonna 1960 huoltorakennus (19) puiston itäosaan ja nähtävästi samoihin aikoihin pumppukoppi (20) rantaan sekä vuonna 1966 jätevedenpumppaamo (21) puiston eteläosaan. Puistoon rakennettiin vuonna 1960 aisa- eli (22), josta on nykyisin vielä jäänteitä. Se kaipaa kunnostusta, istuinosat puuttuvat.

Kesäteatterille rakennettiin kiinteä katsomo (23) vuonna 1993. Vuonna 2004 kesäteatteri sai oman huoltorakennuksen sosiaalitoimilaitteen (24) paikalle, jolla oli sitä ennen vuodesta 1981 lähtien sijainnut pukukoppina toiminut työmaakoppi. Uusimpia puiston rakenteita on myös puiston eteläosan ojan yli johtava puinen kevyen liikenteen silta (25) ja puiston Linnan kasarmien pohjoisosaan yhdistävä käytävä, jotka rakennettiin vuonna 2002.

Puistossa on eri aikoina pystytettyjä muistomerkkejä. Muistomerkeistä vanhin on ns. Larin-Kyöstin talon lähellä sijaitseva kivi, johon on kaiverrettu A-kirjain ja hevosenkengän kuva (26) keisari Aleksanteri II:n vuoden 1863 Puistossa vierailun kunniaksi. Kiviaidassa Tampereentien sisäänkäyntiportaikon vieressä on puistossa pyöräonnettomuudessa menehtyneen mieshenkilön, Gustafssonin, muistokivi vuodelta 1869 (27). Puiston perustajan, kuvernööri Rehbinderin muistomerkki (28) pystytettiin vuonna 1913 laululavan takana olevalle rinteelle. Lisäksi tekoraunion muuriin on, luultavasti joskus 1900-luvun puolella, kiinnitetty puiston perustamisesta kertova muistolaatta (29). Puiston eteläosassa on ennen vuotta 1945 pystytetty Punaisten muistomerkki (30). Tampereentien viereen vuonna 1949 rakennettu Larin-Kyöstin syntymätalon muistomerkki (31) ei ole puiston alueella, mutta liittyy läheisesti puiston historiaan. Syntymätalo oli puiston eteläosassa sijainnut ns. puutarhurin talo.

Puistoon rakennettiin vuonna 2001 kuivan maan matonpesupaikka (32). Puistossa on kaksi pienveneiden maallevetoaluetta (33).

KUVA 123. Kaupunginpuiston rakennukset ja rakenteet vuonna 2005.

1. kiviaidat (merkitty punaisella)
2. tukimuurit(merkitty punaisella)
3. sisäänkäyntiportaikko
4. tekoraunio
5. maihinnousulaituri
6. juhlakenttä
7. ajoväylä (asfaltoitu)
8. paikoitusalue (asfaltoitu)
9. kahdeksankulmainen avopaviljonki, ns. Näköalapaviljonki
10. kahdeksankulmainen avopaviljonki (uudisrakennus)
11. suorakaiteen muotoinen, kolmiosainen avopaviljonki, ns. Puistokomitean paviljonki
12. kiviset istutusaltaat
13. pohjaltaan neliön muotoinen, pieni avopaviljonki, ns. Rantapaviljonki
14. kahdeksankulmainen avopaviljonki, ns. Mutteripaviljonki
15. Puistoravintolan pihaan johtaneet kiviportaat
16. laululava
17. ravintola- eli kahvilakatos
18. ns. Larin-Kyöstin talo ja sen ulkorakennus
19. huoltorakennus
20. pumppukoppi
21. jätevedenpumppaamo
22. aisakeinu
23. kesäteatterin katsomo
24. kesäteatterin huoltorakennus ja sosiaalitilat
25. Parolan pioneerien rakentama kevyen liikenteen silta
26. Aleksanteri II:n Parkin vierailun muistomerkki
27. ns. Gustafssonin muistokivi
28. puiston perustajan kuvernööri Reh binderin muistomerkki
29. puiston perustamisen muistolaatta tekoraunion seinässä
30. Punaisten muistomerkki
31. Larin-Kyöstin syntymätalon muistomerkki
32. kuivan maan matonpesupaikka
33. pienveneiden maallevetopaikka

Kohteista on myös valokuvat 1-33.

1. kiviaitaa Tampereentien vieressä

2. tukimuuri, taustalla Näköalapaviljonki

3. sisäänkäyntiportaikko

4. tekoraunio lännestä

5. maihinnousulaituri, oikealla näkyy linna

6. juhlakenttä

7. ajotie Tampereentieltä päin

8. paikoitusalueen itäpää järvelle päin

9. Näköalapaviljonki, käytävällä vasemmalla kivipollari

10. kahdeksankulmainen avopaviljonki (uudisrakennus), oikealla tukimuuria

11. Puistokomitean paviljonki järvelle päin, edustalla kivipollareita

12. kiviset istutusaltaat paviljongin alapuolella

13. Rantapaviljonki, taustalla näkyy linna

14. Mutteripaviljonki näkyy huoltorakennuksen ja rantakäytävän välissä

15. Puistoravintolan pihaan johtaneet kiviportaait, kuvan tammet kasvoivat ravintolan edustalla

16. laululava

17. ravintola- eli kahvilakatos

18. ns. Larin-Kyöstin talo

19. huoltorakennus

20. pumppukoppi Rantapaviljongin takana

21. jätevedenpumppaamo

22. aisakeinu, taustalla Rantapaviljonki ja pumppukoppi

23. kesäteatterin katsomo lännestä, taustalla häämöttää laululava juhla- ja juhla- ja juhla-

24. kesäteatterin huoltorakennus ja sosiaalitytöt

25. Parolan pioneerien rakentama kevyen liikenteen silta

26. Aleksanteri II:n Parkin vierailun muistomerkki

27. ns. Gustafssonin muistokivi

28. puiston perustajan kuvernööri
Rehbinderin muistomerkki

29. puiston perustamisen muistolaatta
tekoraunion muurissa

30. Punaisten muistomerkki järveltä päin

31. Larin-Kyöstin syntymätalon
muistomerkki Tampereentien reunassa

32. kuivan maan matonpesupaikka

33. pienveneiden maallevetopaikat puiston
pohjois-

ja etelärannalla

(Kuvat: Sari Saastamoinen 10.5.2005 ja 16.6.2005, paitsi 19, 22 ja 24 Pekka Rintanen 9.5.2005)

11.1.2 Ylläpito

Puiston rakennuksia, kuten paviljonkeja ja soittolavaa, on jouduttu maalaamaan vuosittain ilkvallan takia. Rakennukset ovat syrjässä puiston käytetyimmiltä kävelyreiteiltä ja siten alttiina ilkvallalle. Tilannetta on vaikea saada muuttumaan, elleivät puistossa kävijöiden kulkureitit siirry nykyisin eniten käytetyltä rantatieltä myös muualle puistoon.

Tekoraunioiden ja muurirakenteiden kunto tarkastetaan turvallisuussyistä säännöllisesti. Rauniot ovat melko hyvässä kunnossa, niiden yläosa tuettiin betonoimalla jo parikymmentä vuotta sitten. Muurit sen sijaan alkavat rapistua ja sortua, osittain ilkvallan seurauksena, Tampereentien vieressä myös talvikunnossapito rasittaa kiviaitaa. Muurirakenteita tullaan tulevaisuudessa kunnostamaan yhteistyössä Rikosseuraamusviraston kanssa.

Puistossa on ulkokalusteita lähinnä juhla- ja leikentien alueella, penkkien määrää tullaan jatkossa lisäämään ja sijoittamaan niitä myös muualle puistoon.

Puiston käytävät on rakennettu pääasiassa hevosai-kaudella ja ne ovat suurelta osin niin kapeita, ettei niitä voida hoitaa koneellisesti. Niiden vuosittaiseen hoitoon kuuluu rikkaruohojen torjuminen käytäviltä kemiallisesti. Lisäksi käytävien laitoja kelamurskataan, etteivät niiden rajat siirry ja etteivät ne pääse niin helposti kasvamaan umpeen.

(LHTA 5; henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 4.7.2005.)

11.2 Kasvillisuus

Puiston istutusten historiasta ei ollut mahdollista saada tarkkaa tietoa. Puiston perustamisvaiheesta ei ole olemassa kirjallista puistosuunnitelmaa. Perustamisvaihe kesti suhteellisen pitkän ajan, noin parikymmentä vuotta, jolloin puistoon on istutettu satoja jaloja lehtipuita, havu- ja lehtipuita sekä pensaita. Mainintoja alkuvaiheen puu- ja pensaslajeista löytyy, puiden osalta löytyi myös muutamia mainintoja istutusmääristä. Myöhemmässä vaiheessa tehdyistä lisäyksistä puiston puu- ja pensaslajistoon, sekä määrien että lajien osalta, ei löytynyt tarkempia kirjallisia dokumentteja. Puuvartisista kasveista on annettu listaus vuoden 1995 tilanteen mukaan. Puiston nykykasvillisuudesta ei tässä tutkimuksessa tehty kartoitusta, joten esimerkiksi puiston i-ärakenne ei ole tiedossa. Jos puistossa on vielä tallella puita perustamisajalta, ne ovat noin 160-vuotiaita.

Kaupunginpuisto on luonteeltaan 1800-lukua edustava maisemapuisto. Sitä pyritään hoitamaan siten, että maisemapuiston luonne säilyy. Puistossa on luonnontilaisempaa, vähemmän hoidettua aluetta puiston pohjoisosissa, kun taas keskiosan ja etelä- ja itärinteiden rakennetummat alueet ovat intensiivisemmin hoidettuja.

Puiden ja pensaiden osalta suositaan luontaista uudistumista. Puut ja pensaat hoitoleikataan tarpeen mukaan. Liian tiheiksi kasvavia luontaisia pensaskasvustoja ja taimikkoja raivataan. Puita hoidetaan yksilöllisesti kunkin lajin erikoisvaatimukset huomioon ottaen. Yli-ikäiset ja pahoin vaurioituneet puut poistetaan. Liian lähekkäin kasvavista puista poistetaan huonompikuntoinen, erilajisista säästetään paikalle

paremmin sopiva. Liian tiheää taimikkoa harvennetaan, jotta taimista pääsee kehittymään hyvärunkoisia puita. Taimikon kehittymisen turvaamiseksi alueita ei niitetä. Lintujen kolopuut säästetään.

Kaupunginpuiston luonnollinen ruohokasvilajisto on vähitellen kehittynyt erittäin runsaslukaiseksi. Tähän ovat vaikuttaneet puistoa edeltävän ajanjakson alueen todennäköinen laidunkäyttö, rakennusvaiheen (1841-1863) aikaiset muutokset sekä myöhempi hoito. Puiston nykyisessä hoidossa pyritään säilyttämään alueen luonnonlajisto mahdollisimman monipuolisena. Ennen vuotta 1970 puiston rinteiden hoitoon kuului kymmeniä vuosia niittäminen. Se aiheutti ruohokasvilajiston yksipuolistumisen. Kasvit, jotka eivät kestäneet niittoa, hävisivät. Toisaalta puistoon tuli lisää lajeja muualta kuljetetun mullan mukana sekä ulkomailta tuotujen ruohonsiementien ja taimien myötä. Vuodesta 1970 lähtien niittäminen lopetettiin. Kasvisto on saanut kehittyä luonnollisen kehityskulun mukaisesti ja luonnonkasvien lajivalikoima onkin runsastunut.

(LHTA 5; henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 4.7.2005.)

Sekä itse puiston maisema että näkymät ympäristöön ovat vähitellen sulkeutuneet johtuen puuston leviämisestä ja kasvamisesta täyteen mittaansa. Myös hoidon muuttuminen 1970-luvulla luonnonmukaisemmaksi on vaikuttanut puiston ulkoasuun, leikatut nurmikat ovat hävinneet ja tilalle ovat tulleet kukkivat heinikot ja niityt.

11.3 Tutkimuksen arviointia

Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään Hämeenlinnan Kaupunginpuiston historiaa ja maiseman kehitystä. Seuraavassa on arvioitu, miten tehtävässä on onnistuttu.

Puiston rakennusten ja rakenteiden historia on pääasiassa hyvin dokumentoitu, joten puiston rakennuskannan kehittymistä pystyttiin seuraamaan hyvin. 1860-1920 -luvut on dokumentoitu parhaiten, tältä ajalta on käytössä kaupunginvaltuuston pöytäkirjoissa kirjattuja puistoa koskevia päätöksiä. Kohteiden ikä pystyttiin selvittämään, osa vuoden, osa muutamien vuosien, osa kymmenisen vuoden tarkkuudella. Varhaisin karttaesitys, jossa on tarkemmin esitetty puiston käytäväverkostoa ja rakennuksia on vuodelta 1875. Käytäväverkoston kehityksestä ei ole voitu kartta-aineiston perusteella tehdä luotettavaa koostetta, kartat eivät ole täysin toisiinsa verrannollisia. Peruskäytäväverkosto on pysynyt suhteellisen samana perustamisvaiheesta nykyaikaan saakka. Puiston kasvillisuuden historiasta oli tarjolla vain vähän tietoa, istutusten kehityksestä ei ollut mahdollista saada tarkkaa kuvaa. Käytettävissä ei ole kirjallisia puistosuunnitelmia. Tiedot rajoittuvat lähinnä mainintoihin perustamisvaiheen puu- ja pensaslajeista sekä myöhempiin annettuihin puuistutusten kappalemääriin.

Selvityksessä on käytetty paljon kuvia elävöittämään ja havainnollistamaan puiston historiaa ja maiseman kehitystä. Useat arkistojen valokuvista ovat päiväämättömiä, eikä niitä ole voitu hyödyntää maiseman kehityksen tutkimuksessa. Jos niistä on voitu saada merkittävää tietoa puistosta ja kuvaus aika on voitu arvioida, on niitä otettu mukaan kuvitukseen. Hämeenlinnan historiallisen museon kuva-arkiston laajasta kuvamateriaalista ei onnistuttu hyödyntämään kaikkia Kaupunginpuistoon liittyviä valokuvia. Johtuen kuvien arkistointitavasta puistoon liittyviä kuvia voi löytyä useamman eri nimikkeen alta (henkilökohtainen tiedonanto tutkimusapulainen Ulla

Nieminen Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo 8.6.2005). Niiden kaikkien läpikäyminen ei tämän tutkimuksen puitteissa ollut mahdollista.

Vanhimmat valokuvat ovat 1890-luvulta. Sitä edeltävältä ajalta on käytettävissä maalauksia. Niiden kohdalla on kuitenkin otettava huomioon, että ne ovat aina taiteilijan subjektiivisia kuvauksia ja aikansa maalaustyylikin on voinut vaikuttaa kuvaustapaan. Suosituimpia kuvauskohteita sekä valokuvissa että maalauksissa ovat olleet maisemat puiston etelä- ja itärinteiltä kohti linnaa, Linnan kasarmeja ja kaupunkia.

Eniten valokuvamateriaalia löytyi 1800- ja 1900- lukujen vaihteesta. Rakennuksista on valokuvattu lähinnä Puistoravintolaa sekä puiston neljää vanhinta paviljonkia, myös musiikkikappelia on kuvattu. Lisäksi arkistoissa on muutamia kuvia kivirakenteista, lähinnä tekorauniosta ja sisäänkäyntiportaikosta. Laululavasta, ravintola- eli kahvilakatoksesta ja ns. Mutteripaviljongista ei löytynyt vanhoja valokuvia, kuten ei myöskään puiston teknisistä rakennuksista. Puiston kasvillisuutta on parhaiten kuvattu 1950-luvulla. Puiston uudemmissa vaiheista ei löytynyt juurikaan kuvamateriaalia. Hämeenlinnaa kuvaavia ilmakuvia 1920-1950 luvuilta sekä 1970-luvulta on käytetty antamaan yleiskuvaa puistosta. Tämän jälkeen puistossa on tehty vain muutamia pieniä lisäyksiä rakennus- ja rakennekantaan, joten seuraava puistoa edustava ilmakuva on vasta nykytilanteesta.

Puiston maiseman kehityksestä saatiin hyvä käsitys, varsinkin kuvaparit puiston aikaisemmista vaiheista verrattuna nykyiseen tilanteeseen kertovat selkeästi ja havainnollisesti tapahtuneista muutoksista.

Oman lisänsä puiston lähihistoriaan tuovat liitteen 2 Kaupunginpuiston asukaskyselyn tuloksena saadut asukkaiden puistoon ja siellä järjestettyyn toimintaan liittyvät muistot.

Tutkimus osoittaa, että Kaupunginpuistolla on ollut ja on edelleen tärkeä rooli kaupunkilaisten lähivirkistysalueena. Tutkimuksen avulla voidaan Kaupunginpuiston kehittämisessä, käytön ja hoidon suunnittelussa sekä toteutuksessa ottaa huomioon alueen kulttuuri- ja puistohistorialliset arvot.

LÄHTEET

KIRJALLISET

Painetut

- Ahonen, Voitto 1989. Hämeenlinnan pappila 1700-luvun alussa. *Arx Tavastica* 8:125-131. Hämeenlinna Tawastehus. Hämeenlinna-seuran julkaisusarja. ISBN 952-90058-2-2.
- Alanko, Pentti 2001. Venäjänvallan aikaisesta puutarhakasvillisuudesta. *Hortus Fennicus, Suomen puutarhataide*:60-67. Viherympäristöliitto ry:n julkaisu nro 17, Puutarhataiteen seura ry:n julkaisu nro 1. ISBN 952-5225-13-5.
- anon. 1879. *Hämeenlinnasta. Hämäläinen* N:o 36, 7.5.1879.
- anon. 1890. *Hämeenlinnan kaupungin puiston perkaustyöt. Hämeen Sanomat* 1890, nro 32.
- Böök, A. Th. 1910. Suomalainen Kirjapaino Osakeyhtiö. *IX Puistovaliokunnan vuosikertomus 1906-1908*. Hämeenlinnan kaupungin kunnalliskertomus, II, s. 267-270.
- Böök, A. Th. 1913. Kuvernööri Otto Reinhold Rehbinder. Muistelmia. *Kaikuja Hämeestä VIII. Hämäläis-Osakunnan kotiseutujulkaisu I. Juhlajulkaisu valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarin täyttäessä 60 vuotta*:253-260. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo. 288 s.
- Böök, 1989 (1927). *Hämeenlinna ympäristöineen. Matkailuopas*. Näköispainos vuonna 1927 julkaistusta laitoksesta. Karisto Oy. Hämeenlinna. ISBN 951-23-2683-3.
- Björkbom, K. F 1925a. Kellastuneita muistoja Hämeenlinnasta VIII. *Hämeen Sanomat* 1925, nro 253.
- Björkbom, K. F 1925c. Kellastuneita muistoja Hämeenlinnasta IV. *Hämeen Sanomat* 1925, nro 59.
- Björkbom, K. F 1925b. Kellastuneita muistoja Hämeenlinnasta III. *Hämeen Sanomat*. 1925, nro 53.
- Hagman, Tyko 1900. Kunnallishistoriallinen kertomus Hämeenlinnan kaupungista, s.59-62. Hämeenlinna.
- H:linnan matkailijayhdistys 1915. *Hämeenlinna: Oppaaksi matkailijoille*. Arvi A. Karisto. O.-Y. Hämeenlinnan uusi kirjapaino. Hämeenlinna. 51 s.
- Nervander, Emil 1887. Ruotsinkielinen alkuteos Natursköna nejder och sevärda ställen i Finland II. Till sjöar och åsar i Tavastland. En fyra dagars resa emellan Tavastehus och Tammerfors. Suomennos ja toim. Sampo Honkala 2001. Hämeen järville ja harjuille. Neljän päivän matka Hämeenlinnan ja Tampereen välillä. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 808. ISBN 951-746-258-1.
- Hämeen linna -toimikunta 1992. Hämeen linna -toimikunnan mietintö. Betänkande av kommissionen för Tavastehus slott. *Komiteanmietintö* 1992:8. ISBN 951-47-4906-5.
- Hämeen linna -työryhmä 1989. *Linnan ja sen ympäristön kulttuuri- ja matkailukäytön edistäminen. Osa IV. Linnaa käsittelevä tutkimus ja katsaus Linnaa koskevaan kirjallisuuteen*. Hämeen lääninhallitus. Hämeenlinna. 37 s.
- Hämeenlinna 1911. Puistovaliokunta vuosikertomus v. 1909-1910. *Hämeenlinnan kaupungin kunnalliskertomus 1909-1910 III*, s. 235-238. Suomalainen Kirjapaino Oy.
- Hämeenlinna 1919. Puistovaliokunta vuosikertomus v. 1917. *Hämeenlinnan kaupungin kunnalliskertomus 1917 X*, s. 170-172. Suomalainen Kirjapaino Oy.

- Hämeenlinna 1949. Kertomus kaupungin rakennustoimiston toiminnasta vuonna 1848. *Hämeenlinnan kaupungin kunnalliskertomus 1949. XXXIX*, s. 213-235. Arvi A. Karisto osakeyhtiön (Oy:n) kirjapaino.
- Hämeenlinna 1959. Kertomus kaupungin rakennustoimiston toiminnasta vuonna 1858. *Hämeenlinnan kaupungin kunnalliskertomus 1958. XLVIII*. Oy Hämeen Kansan kirjapaino.
- Hämeenlinna 1963. *Hämeenlinnan kaupungin kunnalliskertomus 1961. II 51. vuosikerta* Kirjapaino Jaarli.
- Hämeenlinnan puiston ihailia 1889. *Kehoitus asianomaisille. Hämeen Sanomat 1889*, nro 38.
- Häyrynen, Maunu 1989. Kaupunkipuisto 1800-luvulla. *Ars, Suomen taide* 4:72-75. ISBN 951-35-4205-X.
- Häyrynen, Maunu 2001a. Kaupunkien puistot. *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja:90-94*. ISBN 951-682-650-4.
- Häyrynen, Maunu 2001b. Suomalainen puutarha. *Hortus Fennicus, Suomen puutarhataide:10-30*. Viherystöliitto ry:n julkaisu nro 17, Puutarhataiteen seura ry:n julkaisu nro 1. ISBN 952-5225-13-5.
- Jonatani 1890. *Puistoamme koskevaa. Hämeen Sanomat 1890*, nro 43.
- Karisto, Arvi A. (julkaisija) 1911. *Hämeenlinnan Liike-elämä ja Liikkeet*.
- Katermaa, Aino 1989. Hämeenlinnan kaupungin muutto 1736-1778. Historiallinen Arkisto 94.:81-154. ISBN 951-8915-19-9.
- Katermaa, Aino 1993. Hämeenlinnan Linnankasarmen tutkaus – Vanhaa kaupunkia etsimässä. *Suomen Museo 1992*, ss. 129-152. ISBN 951-9057-08-0.
- Kipinoinen, Riitta 1986. Puistokulttuuria Hämeenlinnassa. *Puutarha 11/1986:692-693*.
- Knapas, Rainer 2001a. Ludwig Heinrich Nicolay ja Monrepos. *Hortus Fennicus, Suomen puutarhataide:220-233*. Viherystöliitto ry:n julkaisu nro 17, Puutarhataiteen seura ry:n julkaisu nro 1. ISBN 952-5225-13-5.
- Knapas, Rainer 2001b. Hämeenlinnan Kaupunginpuisto. *Hortus Fennicus, Suomen puutarhataide:164-167*. Viherystöliitto ry:n julkaisu nro 17, Puutarhataiteen seura ry:n julkaisu nro 1. ISBN 952-5225-13-5.
- Koivuneva, Leena (toim.) 2003. Kasarmin kosketus. ISBN 952-91-6109-3. 159 s.
- Korkama, Erkki & Roudasmaa, Stig 1988. Tapparasta tankkeihin. Hämeenlinnan varuskunnan historiaa. Joensuu. ISBN 952-90-0026-X.
- Korpimaa, Aarne 1947. Parkki – muistojen puisto. *Hämeen Sanomat 1947*, nro 139.
- Koskimies, Y.S. 1966. *Hämeenlinnan kaupungin historia IV*. Hämeenlinnan kaupungin historia 1875-1944. Arvi A. Karisto Oy. Hämeenlinna. 670 s.
- Koskimies, Y. S. 1975. Kuvernööri Otto Karl Rehbinder 1797-1873. Henkilökuvan hahmottelua.. *Arx Tavastica* 3, ss. 3-15. Hämeenlinnan historiallisen seuran julkaisu. ISBN 951-95280-0-8.
- Käki, Jaana 1989. Kuvernööri Otto Karl Rehbinder Hämeenlinnan Kaupunginpuiston perustajana. Suomen historian proseminariesitelmä 11.4.1989. Tampereen yliopiston historiatieteen laitos. 14 s.
- Lappalainen, Susanna (toim.) 2002. *Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto. Hoito- ja käyttösuunnitelma*. Art-Print Oy. Helsinki. ISBN 952-9509-08-1. 72 s.
- Lahtinen, Veikko 1938. Hämeenlinna kirjallisuudessa. Julkaisussa: *Hämeenlinna. Luontoa ja elämää I. 1639-1939 300-vuotisjuhlan muistoksi*, ss. 178-269. Kustantaja Hämeenlinnan kaupunki. Arvi A. Karisto osakeyhtiön kirjapaino. Hämeenlinna. 379 s.
- Laine, Pekka 1978. *Linnan kasarmi – Suomen kasarmi. Hämeenlinnan varuskunnan rakennushistoriaa*. ISBN 951-99150-5-2.

- Laitila, Inka-Maria 1995. *Puistojen kaupunki. Hämeenlinnan vanhojen puistojen historiaa ja puistokulttuuria*. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo. ISBN 952-9525-10-9. 55 s.
- Lehtimäki, Harri 2003. Opetuskartta Parkki. 1:3500. Käyräväli 2,5 metriä. *Suunnistuksen opetuskartta 030458*. Domus offset.
- Lilius, Henrik 1989. Hämeenlinnan asemakaava. *Arx Tavastica* 8:5-32. Hämeenlinna Tavastehus. Hämeenlinna-seuran julkaisusarja. ISBN 952-90058-2-2
- Lindeqvist, K.O. 1926. *Hämeenlinnan kaupungin historia II osa*. Kaupungin historia Ruotsin vallan aikana. Arvi A. Karisto. Hämeenlinna. 784 s.
- Lindeqvist, K.O. 1930. *Hämeenlinnan kaupungin historia III osa*. Hämeenlinnan kaupungin historia vuosina 1809-75. Arvi A. Karisto Oy. Hämeenlinna. 402 s.
- Luonnonhoitotoimisto 2002. *Hämeenlinnan kaupunki. Tekninen toimiala. Luonnonhoitotoimisto. Toimintakertomus 2002*.
- Luonnonhoitotoimisto 2003. *Hämeenlinnan kaupunki. Tekninen toimiala. Luonnonhoitotoimisto. Toimintakertomus 2003*.
- Masonen, Jaakko 1989. Hämeen Härkätie. Synty ja varhaisvaiheet. Varhainen maaliikenne arkeologisenä sekä historiallisena tutkimuskohteena. *Tiemuseon julkaisuja 4*. ISBN 951-861-431-8.
- Masonen, Jaakko, Ojanen, Eero & Heikkinen, Markku 1992. *Härkätie. Hämeen Härkätien matkailuopas*. ISBN 952-90-3890-9.
- Merivuori, Tuula-Maria 1984. *Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa osa 1. Katsaus viheralueiden syntyyn ja kehitykseen. Tallentamissuunnitelma*. ISBN 951-99579-7-9. 95 s.
- Mikkola, Marja 2002. Vanajaveden laakson maisemaselvitys - Hattula - Hämeenlinna. *Hämeen Ympäristökeskuksen moniste 20*. ISBN 951-9370-09-9.
- Mikkola, Marja, Jutila, Heli, Putkonen, Lauri & Seppälä, Sirkka-Liisa 2001. Vanajaveden laakson maisema, esihistoria, rakennettu kulttuuriympäristö ja luonto. *Hämeen ympäristökeskus. Alueelliset ympäristöjulkaisut 245*. ISBN 952-11-1049-X.
- Myllyniemi, Seppo 2004. *Kotiseututyön vuosikymmenet. Hämeenlinna-seura 1945-2005*. Hämeenlinna-seura ry. 23 s.
- Mäkinen, Eino (toim.) 1961. *Hämeenlinna*. Hämeenlinnan kaupunki. Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy. Helsinki. 95 s.
- Palmunen, Einar 1968. *Ojoisten latokartano ja virkatalo*. Hämeenlinna -seura. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. 157 s.
- Palmunen, Einar 1963. Hämeenlinnan Tarmon 60-vuotistaipaleelta. Hämeenlinna XIII. *Hämeenlinna- seuran julkaisu:16-17*.
- Putkonen, Lauri & Ivars, Marja 2003. *Kyliä ja kortteleita. Hämeenlinnan ja Hattulan rakennuskulttuuriselvitys*. ISBN 952-9509-09-X.
- Ripatti, Marja-Liisa & Laitila, Inka-Maria 1989. Hämeenlinna – Tavastehus. Asemakaavat ja rakentaminen perustamisesta ensimmäiseen maailmansotaan. Kaupungin 350-vuotisjuhlanäyttelyn aineisto. *Arx Tavastica* 8, s. 33-124. Hämeenlinna Tavastehus. Hämeenlinna-seuran julkaisusarja. ISBN 952-90058-2-2.
- Saarinen, E. 1945. Pyövelinmäestä Parkki, Toripuisto. *Hämeen Sanomat* 1945 N:o 171.
- Salokannel, Akseli 1964. *Vanhaa Hämeenlinnaa*. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. 215 s.
- Silén, N. 1989. Valokuvat Kaupunginpuistossa vuonna 1989 vietetyistä juhannusjuhlista. Julkaisussa *Hämeenlinna-Wanaja, kotiseutujulkaisu XXXIX 1989*, takakannen kuvitusta.

- Simojoki, Aukusti 1947. *Aulanko. Matkailukeskuksen historiaa ja selostusta*. Etelä-Hämeen Matkailijayhdistys r.y. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö. 171 s.
- Sinisalo, Antero 1997. Puutarhataiteen historian perusteet. Luennot 1966-1986. Toimittanut Maunu Häyrynen. *Viherympäristöliiton julkaisu 6/1997*. ISBN 951-97417-9-8.
- Starr, Sari 1985. *Karlberg-Aulanko Hugo Standertskjöldin omistuksessa v. 1883-1926*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -työ filosofian kandidaatin tutkintoa varten. 69 s.
- Syrjälä, Hanna 2005. Aurinko ja lupsakka tunnelma houkuttelivat Ämyrockiin. *Hämeen Sanomat* 3.7.2005:26.
- Talvisilta, Viljo 1979. *Hämeenlinna Kaupunginpuisto. 1:2500. Opetus- ja harjoituskartta*. Hämeenlinnan kaupungin urheilutoimisto. Offset-kolmio. Hämeenlinna.
- Uino, Pirjo 1989. Puutarhataide 1810-1910. *Ars, Suomen taide* 4:68-72. ISBN 951-35-4205-X.
- Vertainen, Virpi & Lappalainen, Susanna (toim.) 2005. *Hämeenlinnan kaupunki. Viheralueohjelma -2015*. Viheralueohjelman 2010 seuranta ja päivitys. ISBN 952-9509-14-6.
- Vesnin, Sergei & Lyzhenkova, Maria (toim.) 2003. *Peterhof. Pavlovsk. Tsarskoye selo. Oranienbaum. Gatchina*. Ivan Fiodorov Art Publishers. St Petersburg. ISBN 5-900530-97-3. 128 s.
- Wieno 1886. *Sananen kaupunkimme puistosta*. *Hämeen Sanomat* 1886, nro 81.

Painamattomat

- HKA Hämeenlinnan kaupunginarkisto:
 Kvpk Aiheenmukainen kortisto Kaupunginvaltuuston päätöksistä. Viitteissä mainittu pöytäkirjojen päivämäärät.
 1 Hämeenlinna, Parkki eli Puisto. J6:96. Parkkia ja puistopaviljonkia koskevia asiakirjoja, laskuja ym. 1860-1872.
- HKHMKKA Hämeenlinnan kaupungin historiallisen museon kuva-arkisto
- HMA Hämeenlinnan Maakunta-arkisto:
 1 Biographica-kokoelma, Xerox-kopiot Otto Carl Rehbinderin kirjeistä. Ruotsin-, ranskan- ja venäjänkielisiä kirjeitä.
- KA Kansallisarkisto:
 1 Senaatin talousosasto KD 30/144 1845. Rehbinderin 27.1.1845 päivätty kirje Senaatin talousosastolle. Liitteenä kartta Pyövelinmäen alueesta.
- LHTA Luonnonhoitotoimiston arkisto, Tekninen virasto, Hämeenlinnan kaupunki:
 1 Tutkimus- ja kehityshanke ”Kansallinen kaupunkipuisto – tavoitteista toimenpiteisiin”. Hankesuunnitelma 29.11.2002.
 2 Pöytäkirja viranomaisneuvottelusta 22.4.2005
 Raatihuoneenkatu 9, Hämeenlinna, aiheena Linnan kasarmi ja Ojoinen, Linnan alueen asemakaavamuutos
 Viranomaiskokouksen liite. Jaakko Pöyry
 Infra, Maa ja Vesi. Hämeenlinnan kaupunki,

Linnan kasarmien asemakaavan muutos.
Osallistumis- ja arviointisuunnitelma.
Työnro 2320. 30.3.2005.
Täydennysliite: tutkimussuunnitelma 5.5.2003.

- 3 Kaupunginpuiston asukaskysely. Jaana Pukarinen 2005.
- 4 Ajantasa-asemakaava 1:5000. Karttalehdet 24-25/67 ja 24-25/66. Hämeenlinna, kaavoitustoimisto 1.3.2005.
- 5 Kaupunginpuiston esite ja esitettä varten kerätty aineisto. Hämeenlinnan kaupunki. Puistotoimisto. Puolamäki, Laura 1995.
- 6 Raino Lampisen (Kasvimuseo, Luonnontieteellinen keskusmuseo) kirje 17.5.1995 Laura Palomäelle (Hämeenlinnan kaupungin puistotoimisto) koskien Kaupunginpuiston kasveja.
- 7 Hämeenlinnan Kaupunginpuiston kasvistosta. Kasvikerho Pulsatillan Kaupunginpuistoon 21.9.1994 tekemän retken ja 28.5.1995 tehdyn tarkistuskäynnin perusteella kirjoitettu selostus. Terttu Haapanen 1995.
- 8 Muistio. Jaakko Pöyry, Infra, Maa ja Vesi. Työkokous 2.6.2005. Hämeenlinna, Linnan kasarmi ja Ojoinen. Liite 2.
- 9 Saatsi, Helena 2003. Hämeenlinnan Linnankasarmin alue. Ympäristö- ja kasvillisuusinventointi. 17012003. Maisema-arkkitehtitoimisto Helena Saatsi. Keulakuvantie 1 A 00870 Helsinki. 09-698 5545/040-5543 277/fax 09-2289 0809/helena.saatsi@kolumbus.fi.
- 10 Tampereentien puukujanteiden uusiminen välillä Kustaa III katu-Linnan kasarmin liittymä. Katupäällikön ja kaupunginmetsänhoitajan ehdotus hyväksytty teknisessä lautakunnassa.
- 11 Laitila, Inka-Maria 2003. Hämeenlinnan Historiallisen museon amanuenssin Inka-Maria Laitilan kirje Luonnonhoitotoimistolle 2003. Liitteenä Kaupunginpuiston v. 1979 kartoittaneen Viljo Talvisillan kirjoittama viesti ja kartta ns. Gustafssonin kiven alkuperäisestä sijainnista Historialliselle museolle 26.2.2003.
- 12 Yläarkisto, Historiallisia asiakirjatietoja -mappi. Hämeenlinnan kaupungin viheralueiden historiaa.
- 13 Pekka Rintasen (arkkitehti, talotoimisto) muistio 9.6.2005 Entisen rakennusarkkitehdin Heikki Aitolan välittämä tieto, jonka mukaan Seppo Soila, Puistoravintolassa esiintyneen Isä Viitamäen yhtyeen entinen jäsen soittanut Puistoravintolassa vielä noin 1956 ym.
- 14 Hämeenlinnan historiallisen museon johtajan Marja-Liisa Ripatin kirje Luonnonhoitotoimistolle 3.3.1999.
- 15 Palviainen, Jarmo 1996. Kaupunginpuiston peruskunnostus, kustannusarvio 20.3.1996. Jarmo Palviainen, Hämeenlinnan kaupunki, Tekninen virasto, Puistotoimi.

MVKA Museoviraston kuva-arkisto

TTA Talotoimiston arkisto, Tekninen virasto, Hämeenlinnan kaupunki:
1 12 Kaupunginpuisto ja rakennukset ARK.

ELEKTRONISET (WWW-dokumentit)

- Accents of France 2005. History of treillage. <http://www.accentsoffrance.com/History.htm?Groupe=>. Päivitetty 19.1.2005. Luettu 18.7.2005.
- Carbx 2005. Ahveniston moottorirata. <http://www.ahvenistonmoottorirata.fi/>. Päivitetty 21.5.2005. Luettu 18.7.2005.
- Holappa, Veli 2004. LSSTY Lappeenrannan historiaa: Pikkutulli. <http://yhdistykset.etela-karjala.fi/lssty/lprhistoria/pikkutulli.html>. Päivitetty 8.10.2004. Luettu 15.7.2005.
- Hämeenlinnan kaupunki 2004. Kansallinen kaupunkipuisto. <http://www.hameenlinna.fi/luonnonhoitotoimisto/hml.php?u=http://www.hameenlinna.fi/kaupunkipuisto/>. Päivitetty 5.7.2004. Luettu 13.4.2005.
- Korpela, Jukka 2002. Pienehkö sivistyssanakirja, k-alkuiset sanat. www.cs.tut.fi/~jkorpela/siv/sanat.html. Päivitetty 28.12.2002. Luettu 5.7.2005.
- Kujala, Milla 2004. Finnsam-verkostojärjestön sanalista svedjefinska-finska-svenska. www.genealogia.fi/finnsam/skogfin/finsprak2_v.htm. Päivitetty 2.1.2004. Luettu 15.6.2005.
- Mökkönen, Teemu 2003. Hämeenlinna - Tavastehus. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto. Rakennushistorian osasto (pdf-tiedosto). (pdf: 11 MB URN:NBN:fi-fe20031902). www.nba.fi/fi/kaupunkiarkeologia. Luettu 4.5.2005.
- Simonen, Ahti 1949. Kallioperäkartta 1:100 000, karttalehti 2131 Hämeenlinna, 1949.1.1. Geologian tutkimuskeskuksen geokarttapalvelun numeerinen kartta (ecw-tiedosto). www.gsf.fi:8080/map/index.jsp. Luettu 7.7.2005.
- Treillage 2005. La décoration en treillage. Waaser & Madin viherrakennusliikkeen 1860-luvun Treillage-katalogin tiedot. <http://www.gardenhistory.com/page/30410-31pg.html>. Luettu 21.7.2005.
- Työväen keskusmuseo 2005. Punaisten muistomerkit -projekti. 19.1.2005 avattu tietopankki. http://212.246.191.91/punamuisto2.cgi?sij_kunta='Hämeenlinna'. Luettu 8.7.2005.
- Virkkala, K. 1961. Maaperäkartta 1:100 000, karttalehti 2131 Hämeenlinna, 1961.1.1. Geologian tutkimuskeskuksen geokarttapalvelun numeerinen kartta (ecw-tiedosto). www.gsf.fi:8080/map/index.jsp. Luettu 7.7.2005.
- Ämyrock-festivaalit 2005. www.amyrock.org/amyrock.html. Luettu 6.7.2005.

KAUPUNGINPUISTON PUUVARTINEN KASVILAJISTO

Lista perustuu vuoden 1995 tilanteeseen, lajistossa on sen jälkeen saattanut tapahtua muutoksia (LHTA 5 ja 7 henkilökohtainen tiedonanto puistopuutarhuri Jarmo Palviainen Luonnonhoitotoimisto 8.7.2005.)

PUUT**Havupuut (7 lajia):**

1. siperianpihta	<i>Abies sibirica</i>
2. euroopanlehtikuusi	<i>Larix decidua</i>
3. kuusi	<i>Picea abies</i>
4. mänty	<i>Pinus sylvestris</i>
5. sembramänty	<i>Pinus cembra</i>
6. hemlocki	<i>Pseudotsuga sp.</i>
7. kandantuija	<i>Thuja occidentalis</i>

Lehtipuut (20 lajia):

8. metsävaahtera	<i>Acer platanoides</i>
9. hevoskastanja	<i>Aesculus hippocastanum</i>
10. sulkaharmaaleppä	<i>Alnus incana 'Laciniata'</i>
11. isotuomipihlaja	<i>Amelanchier spicata</i>
12. pirkkalankoivu	<i>Betula pendula f. bircalensis</i>
13. rauduskoivu	<i>Betula pendula</i>
14. paperikoivu	<i>Betula pendula 'Crispa'</i>
15. visakoivu	<i>Betula pendula var. carelica</i>
16. saarni	<i>Fraxinus excelsior</i>
17. japaninjalopähkinä	<i>Juglans ailanthifolia</i>
18. saksanjalopähkinä	<i>Juglans cinerea</i>
19. kartanonpoppeli	<i>Populus balsamifera 'Hortensis'</i>
20. laakeripoppeli	<i>Populus laurifolia</i>
21. tammi	<i>Quercus robur</i>
22. vuorijalava	<i>Ulmus glabra</i>
23. kynäjalava	<i>Ulmus laevis</i>
24. metsälehmus	<i>Tilia cordata</i>
25. puistolehmus	<i>Tilia x vulgaris</i>
26. hopeapaju	<i>Salix alba</i>
27. terijoensalava	<i>Salix fragilis 'Bullata'</i>

PENSAAT

1. siperianhernepensas	<i>Caragana arborescens</i>
2. korallikanukka	<i>Cornus alba 'Sibirica'</i>
3. pähkinäpensas	<i>Corylus avellana</i>
4. kiiltotuhkapensas	<i>Cotoneaster lucidus</i>
5. kääpiösorvarinpensas	<i>Euonymus nanus</i>
6. korpipaatsama	<i>Frangula alnus</i>
7. lehtokuusama	<i>Lonicera xylosteum</i>
8. pihajasmike	<i>Philadelphus coronarius</i>
9. tuomi	<i>Prunus padus</i>
10. purppuratuomi	<i>Prunus padus 'Colorata'</i>

LIITE 1 2/2

11. taikinamarja	<i>Ribes alpinum</i>
12. punaviinimarja	<i>Ribes spicatum</i>
13. kurtitulehtiruusu	<i>Rosa rugosa</i>
14. vattu	<i>Rubus idaeus</i>
15. puistoalppiruusu	<i>Rhododendron catawbiense</i>
16. terttuselja	<i>Sambucus racemosa</i>
17. pihlaja-angervo	<i>Sorbaria sorbifolia</i>
18. idänvirpiangervo	<i>Spiraea chamaedryfolia</i>
19. purppura-angervo	<i>Spiraea x rosalba</i>
20. lumimarja	<i>Symphoricarpos rivularis</i>
21. likusterisyreeni	<i>Syringa reticulata</i>
22. pihasyreeni	<i>Syringa vulgaris</i>
23. koiranheisi	<i>Viburnum opulus</i>

Luonnonhoitotoimiston toukokuussa 2005 tehty asukaskysely Kaupunginpuistosta

Vastauksia kysymykseen nro 11

Kysymys 11: Jos mieleennee tuli Kaupunginpuiston menneisyyteen tai tapahtumiin liittyviä omia kokemuksia ja kertomuksia, voitte kirjoittaa ne alla olevaan tilaan. Voitte muistella myös Puistolan entistä koulua, Linnan kasarmia, Ojoisten kartanoa ja Ojoisten aluetta. Osaa vastauksista on lyhennetty.

Vastaukset on ryhmitelty aiheittain.

KAUPUNGINPUISTO

VANHAT TAPAHTUMAT

- Oli mukava käydä parkissa nuorena tansseissa.
- Vanhan ajan "seisomakeinu" on joskus muinoin ollut siellä.
- Myös vanhalta kansakoululta kävimme pitämässä hiihtohetkiä Kaupunginpuiston rannassa. Kasarmin miljöö on osa kaupunkimme historiaa. Oleellisesti siihen kuuluvat päällystön komeat puutalot. Hieno kokemus on kapteeninrannan hartaustilaisuudet.
- Mukavia ulkoiluhetkiä lapsena, kesällä rauniolinnakkeilla ja talvella hiihtolenkkejä sekä pulkkailua. Samoja juttuja ollaan tehty nyt oman lapsen kanssa.
- Parkin tanssit siinä Tarmon proomupaviljongissa olivat 1960-luvun alkupuolen nuorison suosiossa.
- Tanssit Parkilla olivat 1960-luvulla kova sana. TT-ajot (moottoripyörillä) Kaupunginpuistossa ja Aulangon puistoteillä (hotellin vieressä) 1950-luvulla, niitä en kaipaa nykyiseen kaupungin puistoon enkä Aulangolle.
- Keinu ja Parkki- proomun tanssilava olivat mukavia silloin joskus... Vietin lapsuuden kesäni aina isoäitini luona Puistomäessä. Mieleen on jäänyt mukavana aikana kun eväiden kanssa menin leikkikentälle. siellä oli aina paljon lapsia - sai kavereita - leikkikentän "vetäjät" olivat mukavia. Leikittiin piilosta, polttopalloa ja tehtiin kaikkea kivaa. Puistosta tehtiin myös aina kerran kesässä retki tekosaarille Aulangolle.
- Pikkupoikana isän kanssa veneellä kulkiessa joskus 50 - 60- luvulla, mieleen on jäänyt Parkki-laiva ja siellä järjestetyt tilaisuudet.
- Pikkuihanana alueella asuneena puisto oli todella tärkeä paikka. Sinne mentiin isolla porukalla leikkimään (siis todella leikkimään... nykyajan muksut ei moisesta taitaisi tajuta mitään...) Kesäloamat maailman parasta aikaa viettää siellä.
- Lapsena kävimme (1960-70-lukujen taitteessa) ystäväni kanssa puiston rannassa uimassa. Saatoimme viettää siellä vaikka koko päivän eväät mukanaamme.
- Muistoissa on isot Vappujuhlat ja muutenkin esiintymislavalla olleet toiminnot. Tanssilava Parkki oli meidän 1940-lukulaisten kiva tanssipaiikka. Kun joku proomu siihen vielä tulisi.
- Lyseon 1980-luvun tytöt muistavat varmasti puiston suunnistustehtävistä, joita lehtori N sinne järjesti. Tuolloin puisto oli aika ränsistynyt nykyiseen verrattuna. Maastajuoksukilpailut järjestettiin myös siellä.
- Olen käynyt Puistonmäen kansakoulua ja hyviä muistoja sieltä riittää. Talvella saimme aina hiihdellä puistoa ympäri. Puistossa meillä oli kevätjuhlat ja lavalla tanhusimme kansallispuvut hulumuten. Puisto oli meille koululaisille hieno viettää ja juosta välitunneilla. Koulu oli hauska ja oppilasmäärä sopivan pieni että tunsin kaikki koulun oppilaat.
- Puistossa olen kävellyt ja ulkoillut koirieni kanssa ja veljeni ovat tanssineet parkin tanssipaikalla sekä isäni moottoriveneen perämoottorin ropelli tipahti linnanpuoleiselle rannalle ja sukellusmiehet yrittivät sukeltaa sitä ylös, mutta mutaan se vaipui ja on siellä yhä.
- En ole asunut Hämeenlinnassa muutama vuoteen, mutta Kaupunginpuisto on yksi viehättävimmistä paikoista Hämeenlinnassa, ehdottomasti kunnostuksen arvoinen! Vaikka oli minkälaisia huolia ja murheita ja päätä kivisti työpäivän tai viikon päätteeksi, tunninkin samoilu puistossa "sulatti" huonon tuulen ja murheen pois. Hämeenlinnan Kaupunginpuisto on historiallisuutensa ja erikoislaatuisen vehreytensä ansioista yksi viehättävimmistä suomalaisista puistoista. Luulisinpa, että puisto olisi legendaarisen Monreposin veroinen! Se sopisi varmasti myös elokuvatuotantojen taustaksi (vrt. mm. ruotsalaiset kartano- ja linnaelokuvat).

LIITE 2 2/5

- Lapsuudessani (1970-80-luvulla) Kaupunginpuisto oli tärkeä paikka. Sinne mentiin aina ulkoilemaan koko perheen tai kavereitten kanssa. Siellä oli jännittävää seikkailla, koska aina löytyi uusia puistokäytäviä ja paviljonkeja. Erityisesti linnan rauniot oli monella tavalla kiehtova paikka. Muistaakseni puiston pohjoispuolella oli joskus 1970-luvun lopulla tervahauta.
- Muistan kuinka lapsena olimme perheeni kanssa kaupunginpuiston joutsenlammella katselemassa kauniita joutsenia, ja koko puiston luontoa. Aion näin aikuisena käydä kaupunginpuistossa vielä monta kertaa, on se niin kaunis paikka! Linnan kasarmia katsellessa voi kuvitella miten ennen vanhaan kuljettiin kividuilla.
- hevosten kanssa, kun ei ollut autoja. Joka päivä kuljen Linnan kasarmin ohi ihaillen linnaa ja sen kaunista ympäristöä. Voin ihailla Linnaa myös kotoa käsin, kerrostalomme ylimmistä kerroksista !
- Lapsuuden ajan puisto, jossa ulkoilimme ja leikimme talvisin (pulkkamäet) sekä kesäisin.
- Ensimmäisenä tulevat mieleen ihanat lapsuuden juhannuskokot. Luonto vehmaimmillaan, runsaasti siivoa väkeä ja ohjelmaa - sellaisen järjestämistä uudelleen kannattaisi kyllä miettiä. Tympeät maksulliset kannäjäiset Linnan tasamaalla ei iske, eivätkä kaikki ihmiset syystä jos toisesta lähde mökeille.
- Juhannusjuhla on jäänyt mieleen hyvänä muistona (laiturin vieressä pidetty joskus v. 1976).
- 1960-luvun tanssit Tarmon Parkissa olivat ainutlaatuisia.
- Vielä 1970-luvun alussa Parkissa oli hiihtolatu ja hyvät pulkkamäet.
- Rauniolinnaa kutsuttiin 1950 luvulla ainakin meidän Puistomäen poikien keskuudessa Pirunlinnaksi. Palokunnan kesäjuhlat olivat runsasyleisöinen tilaisuus. Entisen pyykkilaiturin luona oli hyvä hiekkapohjainen uimaranta. Puistolan koulun opettaja N oli suuri hiihdon ystävä. Välitunnilla oli tapana hiihtää puistossa lenkki.
- Muistan lapsuudestani kaupunginpuiston kesäravintolan, jossa tuli vanhempien kanssa usein käytyä, koska siellä sai jotain tarjoilua ja musiikkia. Nyt ei ole mitään, jossa saisi edes kupin kahvia ja voisi istuskella, tavata tuttuja.
- Vanhan ”puistoravintolan” tanssit.
- Juhannusaatto: yhteislaulua ym. musiikkia, kansantanssia.
- Yhteiskoululaisina 1950-luvulla käytiin Kaupunginpuistossa kuvaamataidon tunneilla kahlaamassa polviin asti ulottuvissa vaahteranlehtikasoissa ja piirrettiin syksyn lehtiä ja kuivattiinkin niitä. Kansakoululaisena keskikoulussa käytiin laululavalla toukokuussa koulujen yhteislaulutapahtumassa opettaja N:n johdolla. Kaupunginpuiston tanssit kesäisin myöhemmin palaneessa puisessa ravintolarakennuksessa isä Viitamäen orkesterin tahdittamana olivat vailla vertaa!
- Kaupunginpuistossa oli kiva käydä kalassa silloin, kun olin nuori poika. Onkeen sattui useimmiten kiiski (räkäkiiski) johtuen Vanajaveteen lasketuista jätevesistä.
- Kun olimme lapsia, siellä (Kaupunginpuistossa) oli leikkikenttätoimintaa. Muistaakseni 1930-luvulla siellä oli opastettua toimintaa. Saimme syötävääkin, maitoa ja näkkileipää.
- Muistan lapsuudesta kaupungin lapsille järjestetyt mainiot kesäleirit. Oli ruokailu sekä hienosti ohjattua toimintaa, intiaanileikkejä, pelejä jne. Kaikki olivat hyviä kavereita myös tapahtumien ulkopuolella.
- Silloin kun siellä oli kahvila ja tanssipaviljonki olen ollut lipunrepijänä tanssisalin ovelta. Ne olivat muistaakseni ”Kisan” ja ”Tarmon” talkoilla ylläpidettyjä tansseja ja sodan jälkeen, kun saatiin lupa yleisiin tansseihin, niitä alettiin pitää. Taisi siellä käydä niinkin, kun liput olivat kassalta loppuneet, niin siitä ovelta taisi saada joskus lunastaa jonkun ylimääräisenkin lipun. Me ovipojat saatiin vähän ”tippiä” sitten talkootöistä. Lipunmyyjät, järjestysmiehet ja ovipojat tekivät hommansa talkoina ja taisi siellä soittajatkin olla enemmän talkoo- kuin ansiohommissa. Myös sen vanhan proomun kaltevalla lattialla olen tanssinut. Niiltä ajoilta siellä rannassa on vielä ns. kyläkeinun (aisakeinun) jäännökset pystyssä. Olin silloin ehkä 14 vuotias, kun oltiin ovipoikina ”Kisan” jäseninä.
- Tanssilava Parkki, kahvila puiston reunalla (molemmat puuttuvat nyt).
- Lossi, jossa oli lauantai-iltana tanssit. Saattaisi olla keskikesällä noin 2 kk:n tilaus.?
- Muistaakseni vielä 1940-luvulla puistossa oli kaksi hirsipuuta! Muistanko oikein? Vuonna 1945 puistossa oli leikkikenttätoimintaa (kesäisin) aterioineen. Laululavalla oli joskus kuorokonsertteja.
- Hyvä että pitkä tiiliäitä purettiin Tampereentien puolelta.
- Suloisia muistoja puistoravintolan tansseista Kauko Viitamäen tahdittamana.
-

LIITE 2 3/5

- Kävin Puistolan entisessä koulussa 1. luokasta 6. luokkaan. Oli hienoa aikaa. Lasketeltiin välitunnilla talvella puiston puolella mäkiä, myös ratapenkalta jälle. Toista rautatiesiltaa rakennettiin, 1958 ? Ikimuistoinen aika. Kartanon urheilualue oli pojilla kovassa käytössä.
- Tapasin nykyisen vaimoni 47 v. sitten tanssipaviljongissa.
- Olen viettänyt lapsena kesäpäiviä Kaupunginpuistossa, uinut rannassa, ruoka oli nykyisen kahvion lähellä. Hauskaa oli. Lapsia oli paljon.
- Parkilla tanssittiin nuorena. Ei ole tanssilavoja enää, eikä enää olla tanssikuntoisia.
- Vanhempani (synt. 1905 ja 1906) tavanneet/rakastuneet puistossa 1930-luvulla. Toivoisin valokuvanäyttelyä puistosta vaikka kirjastoon vuosien varrelta.
- Vesistö kätkee monen sodan jälkinäytökset aina linnan historian alkuajoista.
- Opettaja vei meidät pelaamaan pesäpalloa... joka talviset koulun omat hiihtokilpailut, jolloin kierrettiin Kaupunginpuistoa myötäpäivään.
- Puiston ympärijuoksut kouluaikana.
- 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa puistossa oli sekä nuorille että varttuneelle väelle omat tanssipaidat (puistossa oli elämää). Kavereiden kanssa soudimme veneellä tansseihin meneviä ihmisiä rautatiesillan pielessä, kävelymatka lyheni 200 metrillä ja me saimme kavereiden kanssa vähän taskurahaa.
- 1930-luvulla oli ”taka-Parkissa” Kansankeittiö, johon usein tultiin soutamalla kaupungista, keitettiin kahvia ja syötiin eväitä. Samalla uitiin ja otettiin aurinkoa yhdessä koko perhe. Sodan jälkeen kentällä oli leikkikenttätoimintaa, jossa sai myös ruokaa. Osallistuin siihen.
- Käydessäni Puistolan koulua menimme joskus retkelle. Se oli meistä hyvin hauskaa.
- Selvittääkää kivirappujen yläpäässä olevan TH. Gustafsonin muistokiven arvoitus. Kuka hän oli ?
- Olen ollut ensimmäisen kerran tanssimassa Parkissa, joka oli vanhasta laivasta ilmeisesti rakennettu Kaupunginpuiston rantaan. Laulusolistina oli ”Van Lehdessä” eli Jarkko Lehti, ja vuosi oli 1963.
- Puistoravintola, rannassa ”Parkki” tanssipaidat. Leikkikenttätoiminta. Raunioilla pelattiin ”pumpumia”. Puistonmäen koulusta talvella välitunnilla kierrettiin latua puiston ympäri. Jonain vuonna kevätkuuhla oli puiston kentällä laululavan äärellä.
- Kävin koulua Puistolassa. Kaikki välitunnin ja liikuntatunnit vietettiin Kaupunginpuistossa: talvella hiihdettiin, kesällä pelattiin pesistä. Myöhemmin alueella olevat tanssipaidat olivat hyvin suosittuja ja keräsivät paljon eri-ikäisiä ihmisiä puistoon.
- Vuosikymmenien ajan työmatkani kulki Kaupunginpuiston rantaa. Siellä oli päiväsaikaankin paljon häiriöitä. Poliisia tarvittiin joskus. Toivon mukaan nykyään puistossa ei tarvitse pelätä.
- 35 vuotta sitten muutin Hml:aan ja ensimmäinen muisto oli Kaupunginpuiston vessa kaikkein hauskoine seinäkirjoituksineen. Yksi runo on ainiaaksi jäänyt mieleeni.
- Kaupunginpuiston laessa pidettiin kesäisin konsertteja, myös itse esiinnyin kuvassa näkyvällä ”lavalla”. Yleisölle oli varattu puupenkki lavan eteen. Eino Leino mainitsee kirjassaan Elämäni kuvakirja; lyhyet jalkamatkat kaupungin kauniiseen ympäristöön kuuluivat jokapäiväiseen ohjelmaan, hän puhuu lehmuksista, pähkinäpuista, vaahteroista, tammista jne.
- 1940-luvun koululaisten leikkipuisto ja päiväruokailupaikka. Ravintola ja päivätanssipaidat. 1950-luvulla Hämeen Heimoliiton ja koululaisten sekä partion ja demareiden juhlapaidat. 1960-luvulla Parkin tanssipaidat ja kesäteatteripaikka. 1980-luvulla ja 1970-luvulla Hämeenlinnaseuran juhannusjuhlat, jossa ei kannisi näkynyt. Lasten ulkoiluttamispaidat.
- Puistolan koulu toimi vielä talvella 1965. Koululla pidettiin koulujen väliset hiihtokilpailut. Kilpalatu lähti kiviaidan vierestä ja siihen se myös palasi. Kilpailut onnistuivat hyvin, tunnelma oli korkealla, ja maastohan on erinomainen.
- Olen kuullut, että tulipalossa tuhoutuneessa majassa venäläiset upseerit pelasivat usein korttia. Tietääkseni eräs kaupunkilainen 1800-luvulla testamenttasi varoja näkötorjia varten.
- Linnan kasarmin Kaupunginpuiston puoleisessa päässä oli 1800-luvulla vain puutaloja, 1910-luvulla rakennettu tiilirakennus (rak 13) tulisi purkaa, koska se estää Linnan näkymisen puiston suunnasta.
- On hyvin paljon muistoja, jotka liittyvät tälle alueelle ja Kaupunginpuisto on osa elämäni yli 50 vuoden ajalta. Edelleen kuljen siellä usein ja nautin sen luonnonvaraisuudesta. Paikka jossa asun, oli ennen vankilan peltoa, missä naisvangit työskentelivät vangin puvuissa vartijoiden tarkan silmälläpidon alla.
- Mieleeni ovat nuoruudesta jääneet parhaiten Kaupunginpuiston moottoripyöräkilpailut 1950-luvulla.

LIITE 2 4/5

- Puistolan koulun opettajat käyttivät puistoa hyödyksi koulutyössä. Opettaja N vei meidät etsimään syksyllä värikkäitä lehtiä piirustustunnille malleiksi. Muutenkin puistossa opetettiin luonnontieteitä, kasvien ja puiden tunnistusta, ja joku opettaja näytti myös, missä kasvoivat liuskalehtiset taalainkoivut. Opettaja N opetti tunnistamaan pähkinäpensaat, jotka kasvoivat isoina rengasmaisina pensastoina. Vastapalvelukseksi kasvitieteestä poimittiin keväällä opettajalle sinivuokkokimppuja. Välitunneilla aikaa vietettiin koulun ja puiston välisen kivaidan tuntumassa. Kiviaidalla ja yläkoulun takana olevassa villiintyneessä opettajan puutarhassa leikittiin kotia, kerrottiin tarinoita ja juteltiin. Pojat leikkivät tietysti rosvoa ja poliisia.
- Pesäpallon esiastetta neljää maalia pelattiin liikuntatunnilla tasaisella maalla heti aidan takana. Koulun puutarhassa suosikkileikkejä olivat erilaiset piileskelyleikit kuten kirkonrotta, vinkki ja kymmentä tikkua laidalla. Niitä opettajat veivät meidät myös kauemmaksi puistoon leikkimään liikuntatunneilla. meidän ehdottomia suosikkejamme oli leikkiä edellä mainittuja piilo- ja juoksuleikkejä kesäteatterin lavasteissa ja rauniolinnakkeessa. Lavasteista suosituin oli aitta, joka parvelle pääsi piiloon. Rauniolinnake oli jännittävä, vain harvat uskalsivat kiivetä korkean kaari-ikkunan kivikaaren yli. Kerran puistovartijan vihainen koira puri Merjaa. Talvella puistoa kierrettiin hiihtolatua pitkin. Muistan, miten vihasin jyrkkää eteläreunan nousua, ylämäki oli suuri haaste. Sen jälkeen kyllä latu oli mukavaa alamäkeä koululle saakka. Koska koulu oli pieni ja vanha eikä siellä ollut juhlasia, kevätjuhlaa vietettiin aina puiston laululavalla. Silloin piti tietysti olla jo polvisukat, ja joka kerran paleli. Tai sitten esiinnyttiin sinivuokkoina tai keijuina harsopuvuissa, käsivarret kananlihalla.
- Mutta lavalla oli hieno harjoitella kevätjuhlaohjelmia, kun puisto ympärillä vihersi ja ensimmäiset pääskysket lentelivät taivaalla. ”Jo joutui armas aika” -virsi ei ole missään kuulostanut hienommalta. Puistolan koulu oli epäajanmukaisuudestaan (mm. puuvessat, kamiinat ja uunit) huolimatta valtavan hieno koulu. Ympäristö oli sellainen, jota nykyään kutsuttaisiin virikkeelliseksi. Koko puisto oli meillä leikkikenttänä. Sääliksi kävi sisartani, joka aloitti kansakoulun vuonna 1969 ja joutui uuteen hienoon Ojoisten kouluun. Siellä oli pihalla vain sorakasoja rakennustöiden jäljiltä.
- Kaupunginpuiston puolella heti kiviaidan takana pelasimme neljää maalia. Siinä oli ihan hyvin tilaa, nyt ei enää ole, puut ovat kasvaneet ja kävelytiekin siinä on. Lapsena leikittiin ”pumpun” raunioilla, pelättiin vähän mestausmajaa tietämättä miksi, ja kun vähän kasvettiin se oli ihana seurustelupaikka. Kentällä pidettiin 1940-50-luvun vaiheilla leikkikenttää. Aamuiset lipunnostot lippulauluineen, uimaretket puiston rantaan olivat mukavia. Luulen muistavani Puistoravintolan vielä täydessä toiminnassa. Ihan kuin muistaisin orkesterin soittavan omassa katoksessaan ja hienojen ihmisten nauttivan illallista ulkoterasseilla. Ainakin muistan Puistoravintolan ja sen hienot puuleikkauksin koristetut terassit komeiden tammien varjossa. Tulihan se aika, jolloin Puistoravintola heräsi henkiin ainakin hetkeksi, en muista kuinka moneksi vuodeksi. Siellä järjestettiin tansseja ja aloin olla melkein tanssi-iässä. Ainakin norkoiltiin liepeillä. 1950- luvulla järjestettiin Puistossa myös moottoripyöräkilpailuja. Me mukulat katselimme niitä kotimme kiviaidan nokasta, yritimme nähdä edes vilauksen Tampereentien viereistä puistokäytävää kiitäneistä pyöristä. Samasta paikasta näimme myös Vapun päivien kulkueita, joissa työväenliike marssi sankoin joukoin punalippulinnan perässä. Niihin aikoihin Tarmon Suunnistajat järjestivät suunnistuksen alkeisharjoituksia lapsille ja innostus oli suuri. Mutta sitten tuli Parkki (tanssiproomu), johon taisi koko kaupungin huvielämä keskittyä ainakin sen aikaisen nuorison mielestä. Sehän oli alkuun vallan hurjan suosittu ja olin juuri parhaillaan tanssi-iässä. Isä Viitamäki oli koko orkesteri. Myöhemmin Kaupunginpuisto on ollut mitä milloinkin. Kesäteatteria, lasten ja lastenlasten pulkkamäkeä, keväisiä luontoretkeä ja koiran ulkoilumaastoa, juhannusaaton kokkojuhlia. Ämy on ollut naapureiden huvi kaikki nämä vuodet, jolloin pontevat järjestelijät ovat sen saaneet aikaan. Toki ainakin kerran Ämy-päivänä täytyy käydä tutustumassa tapahtumaan, vaikka musiikki ei olisikaan ihan omaa. Puisto palvelee vielä vanhemmilla vuosillakin. Ulkoilua, kuntoilua ja luonnon ihailemista. Puiston viehätysvoiman lisäämiseksi on tehty paljon viime vuosina, mutta edelleen toivon yleistä kunnossapitoa (sutut pois seinistä) ja pusikoiden harventamista, paitsi ehkä pohjoispuolelta. Siellä olisi rauhallista tilaa metsäeläimille. Kaiken kaikkiaan Kaupunginpuisto on upea alue kaupunkilaisten kaikenlaisen virkistytymiseen. Saakoon se arvoisensa kohtelun ja huolenpidon.

NYKYISET TAPAHTUMAT (1990 -)

- Ämyyn on ollut aina kiva mennä. Siellä olen ekan kerran nähnyt esim. Hanoi Rocksin ym.
- Järjestimme lastentarhanopettajat ry:n toimesta muutama vuosi sitten puistossa tapahtuman perheille. Se onnistui yli odotusten. Elävöityisiköhän puisto, jos siellä olisi enemmän tapahtumia ?
- Talviset pulkkamäet, koulujen liikuntatunnit, Ämy-rock.
- Ämyissä on sitä on tullut aikoinaan huseerattua monestikin
- Puisto toimii nyt seuraavan sukupolven roolipelitantereena (srk:n kerho) ja on siinä todella loistava paikka, suuri kiitos siitä !
- Ämy kehittynyt koko ajan, jatkakaa hyvällä linjalla, tulee vanhoja hämeenlinnalaisia käymään takaisin nostalgian merkeissä. Kesäteatteri on aivan loistava !
- Vuonna 2004 Ämyrockissa satoi niin paljon vettä, että oksat pois ! Tunnelma oli kostea, kurainen ja kuminen. Mutta oli silti ihan kivaa.
- Ämy-konsertit, nykyään paras lasten pulkkamäki.
- Olin liikuntaleikkikoulun kanssa Parkissa ja menimme häntäpaloilla sotaa metsänpeikkoja vastaan.
- Ojoisten päiväkodille Kaupungipuistolla on suuri merkitys. Liikumme siellä lapsiryhmien kanssa kaikkina vuodenaikoina. Olemme myös järjestäneet siellä koko päiväkodille ja perheille tarkoitettuja elämystapahtumia: jouluvaelluksia, laskiaistapahtumia.

KAUPUNGINPUISTON NIMISTÄ

- Minulle paikka on aina ollut Kaupungipuisto ja toivoisin nimen säilyvän, koska nimikin on osa historiaa. Kansallinen kaupunkipuisto on eri juttu eikä mielestäni ole vaaraa nimien sekaantumiseen. Parkki on ainakin meikäläisen ikäluokalle täysin uusi nimitys eikä se oikein korvaan sovellu; lempinimenomaisenaakaan se ei luonnu hämäläiseen sanastoon. Parkki on tälläkertain lähinnä pysäköintialue tai väänös ruotsinkielisestä ilmauksesta, jota ei lähimpään 40 vuoteen ole taidettu ainakaan käyttää.
- Karneaa, että puistosta käytetään sanaa Parkki, mieleen tulee parkkipaikka, onko se väänös ruotsinkielestä ? Älkää hyvät ihmiset viljelkö tuota nimitystä.
- Rehbinderin rakennuttamalla Linnan raunioilla on nimi. Se on Pirunlinna. Miksi tätä ikivanhaa nimeä ei käytetä ?
- Minulle Kaupungipuisto on ollut aina tämä, eikä mikään Parkki. Parkki oli se laiva, missä oli tanssipaiikka, t. melkein 40 vuotta Puistonmäessä asunut.

OJOINEN

- Ojoisten kartanon/työsiirtolan alue on kaupunkilaisille täysin tuntematon, siitä voisi saada tietoja. Saako sille alueelle mennä ?
- Hiihtoladut myös olivat käytössä Ahvenistolta Ojoisten kautta Aulangolle.
- Ojoisten alueesta hyvät muistot lapsuudenajalta.
- Ojoisten kartano laidunalueineen, siellä laiduntavine lehmineen ja niitä hoitavine vankeineen täydentäisi loistavasti Linnan ympäristön entisöimistä ja olisi upea lisä kansalliseen kaupunkipuistoon. Sama koskee linnan kasarmialueen avaus ihmisille.
- 1960-luvun alussa alueella lainehti viljapello mm. Nyt pellot ovat rakennuksia täynnä. Asun itsekin alueella.
- Muistan lapsuudesta, miten Ojoisten kellarin mäki oli mieluinen, vaikka siinä sukset menivät usein poikki. Ojoisten ampumaradalla oli mainiot urheilupaikat, jossa meillä oli kesäolympialaisia.
- Tätini kertoi, että haki piikana ollessaan maitoa Ojoisten kartanosta.